

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA AÇILAN
ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE OKULLARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**DANIŞMAN
PROF.DR. MEHMET AYDIN**

**HAZIRLAYAN
NESLİHAN KURAN**

KONYA - 2009

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
Neslihan KURAN

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Neslihan KURAN tarafından hazırlanan **19. Yüzyılda İstanbul'da Açılan Alliance Israélite Universelle Okulları** başlıklı bu çalışma ...../...../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

ÖNSÖZ

Çalışmamızda, yoksul Yahudilerin ıslahına ve modernleşmesi gerektiğine inanan Avrupalı Yahudi seçkinlerinin, bu amaçla 19. yüzyılda Paris'te kurdukları Alliance Israélite Universelle'in (AIU) İstanbul'da açtıkları okulları, bu okulların eğitim çalışmalarını ve okulların ne şekilde faaliyetlerini sürdürdüklerini incelemek ana hedef olarak seçilmiştir.

Doğu Yahudilerini Batılılaştırma yolunda önemli çalışmalar yapan AIU, en çok okulu Osmanlı Devleti topraklarında açmış ve önemli sayıda Yahudi'nin bulunduğu İstanbul'a ayrı bir önem vermiştir. Alliance okulları, getirdiği modern eğitim sistemi ile geleneksel eğitim sistemini değiştirmiş ve Yahudi cemaati içerisinde yeni bir toplumsal sınıf yaratmıştır. Alliance'ın etkisi sadece Yahudi toplumuyla sınırlı kalmamış, Türk toplumu ve Türk eğitim sistemi de Alliance'dan ve Alliance'ın eğitim ideolojisinden etkilenmiştir.

Tez çalışması olarak düşündüğüm bu araştırma konusunu, seminer çalışmamda da ele alarak genel bir bilgiye ulaşmıştım. Danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet Aydın ile yaptığımız istişare sonucunda böyle bir çalışmayı araştırmaya karar verdim. Çalışmalarım esnasında teşvik ve yardımlarını benden esirgemeyen danışmanım ve hocam Prof. Dr. Mehmet Aydın'a teşekkür ediyorum. Yine bilgilerini benimle paylaşan ve eserlerini bana ulaştıran Prof. Dr. Ali Arslan'a, konuyla ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Dr. Salime Leyla Gürkan'a, bilgilerinden istifade ettiğim tüm değerli hocalarıma, çalışmayı hazırlarken eser ve kaynaklarından yararlandığım Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) yönetimi ve çalışanlarına, son olarak hayatımın her safhasında olduğu gibi bu çalışmam esnasında da yanımda olan ve desteğini benden esirgemeyen babama ve fedakarlığı için anneme teşekkürlerimi sunuyorum.

Neslihan KURAN

Konya - 2009

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK.....	i
TEZ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM İSTANBUL YAHUDİLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EĞİTİM HAYATLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. Yahudilerin Toplumsal ve Kültürel Hayatı.....	4
1.1.1. Yahudilerin İstanbul'a Yerleşmeleri.....	4
1.1.2. Yahudilerin 15.Yüzyıldan 18. Yüzyıla Dek Toplumsal ve Kültürel Hayatı.....	12
1.1.3. 19. Yüzyılda Yahudiler.....	27
1.2. Geleneksel Yahudi Eğitim Anlayışı ve Yeni Okulların Kurulması.....	33
1.2.1. Geleneksel Yahudi Eğitim Sistemi	33
1.2.2. Modern Okulların Kurulması.....	37
1.2.3. Yahudi Halkın ve Hahamların Modern Okullara Yaklaşımları	43

İKİNCİ BÖLÜM 19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA AÇILAN ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE OKULLARI

2.1. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşu ve Faaliyetleri	47
2.1.1. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşunu Hazırlayan Sebepler.....	47
2.1.2. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşu ve Amaçları.....	56
2.1.3. Alliance Israélite Universelle Üyeliğine Kabul	60
2.1.4. Alliance Israélite Universelle'in Eğitim Politikası ve Açılan Okullar	61
2.1.5. Alliance Israélite Universelle İstanbul Bölge Komitesi'nin Kurulması ve Faaliyetleri	73
2.2. İstanbul'da Açılan Alliance Israélite Universelle Okulları.....	79
2.2.1. Hirsch'in Katkıları ve Okulların Kurulma Süreci	79
2.2.2. Açılan Okullar.....	82
2.2.2.1. Dağhamamı Alliance Israélite Universelle Erkek Okulu	86
2.2.2.2. Dağhamamı Alliance Israélite Universelle Kız Okulu	86
2.2.2.3. Balat Alliance Israélite Universelle Erkek Okulu.....	86
2.2.2.4. Balat Alliance Israélite Universelle Kız Okulu	87
2.2.2.5. Kuzguncuk Alliance Israélite Universelle Erkek Okulu.....	88

2.2.2.6. Kuzguncuk Alliance Israéelite Universelle Kız Okulu	90
2.2.2.7. Hasköy Alliance Israéelite Universelle Erkek Okulu.....	91
2.2.2.8. Hasköy Alliance Israéelite Universelle Kız Okulu.....	93
2.2.2.9. Galata Alliance Israéelite Universelle Erkek Okulu.....	97
2.2.2.10. Galata Alliance Israéelite Universelle Kız Okulu	98
2.2.2.11. Galata Goldschmidt Okulu (Aşkenaz Yahudileri Karma Okulu) ..	99
2.2.2.12. Ortaköy Alliance Israéelite Universelle Erkek Okulu.....	100
2.2.2.13. Ortaköy Alliance Israéelite Universelle Kız Okulu.....	100
2.3. Okulların Gelir-Giderleri	100
2.4. Okulların Öğretmen Kadrosu	107
2.4.1. Öğretmenlerin Temini.....	107
2.4.2. Müdür ve Öğretmenlerin Teşkilattaki Yeri	110
2.5. Okullarda Eğitim-Öğretim	111
2.5.1. Müfredat programı.....	111
2.5.2. Öğretim Dili	118
2.5.3. Okullardaki Eğitim Çeşitliliği.....	124
2.5.3.1. Mesleki Eğitim ve Çıraklık Sistemi.....	124
2.5.3.2. Tarımsal Eğitim	131
2.5.3.3. Eğitimin Programının Sonuçları	132
2.5.4. Okullardaki Öğrenciler ve Eğitim Süreçleri	137
2.5.4.1. Sayıları	137
2.5.4.2. Sosyo-Ekonomik Durumları ve Eğitim Sonrası Süreçleri.....	139
2.6. Hayim Nahum'un İstanbul Alliance Israéelite Universelle Okullarındaki Rolü	141
2.7. Alliance Israéelite Universelle İstanbul Bölge Komitesi'nin Diğer Faaliyetleri.....	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE OKULLARININ YAHUDİ TOPLUMUNA ETKİSİ

3.1. Yerli Halkın ve Hahamların Alliance Israéelite Universelle Okullarına Yaklaşımları	148
3.2. Geleneksel Okulların Alliance Israéelite Universelle Okulları Karşısındaki Durumu.....	150
3.3. Alliance Israéelite Universelle Okullarının Yahudi ve Türk Toplumuna Etkileri	152
3.3.1. Alliance Israéelite Universelle Okullarının Yahudi Toplumunda Yarattığı Sosyal Etki	152
3.3.2. Alliance Israéelite Universelle Okullarının Türk Toplumuna Etkisi....	162
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA.....	165
ÖZGEÇMİŞ	168

ÖZET

Çalışma, Doğu Yahudilerini modernleştirmek ve geliştirmek amacıyla 1860 yılında Paris’te kurulan Alliance Israélite Universelle (AIU) teşkilatının İstanbul’da açmış olduğu okulları ele almaktadır. Yenileştirmenin aracını “eğitimin modernleştirilmesi” olarak belirleyen AIU, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da çok sayıda okul açmış ve Doğu Yahudilerini Batılılaştırma yolunda önemli adımlar atmıştır. AIU’nin faaliyetlerinin esas sahasını Osmanlı Devleti’nin toprakları oluşturmuştur. Yapılan bu tez çalışmasında da, bir dönem Avrupa’nın en kalabalık Yahudi cemaatini barındıran İstanbul’da açılan AIU okulları ve faaliyetleri mercek altına alınmış ve etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, Yahudilerin İstanbul’a yerleşim süreçleriyle toplumsal ve kültürel hayatları işlenmiş, geleneksel Yahudi eğitim sistemi üzerinde durulmuş ve ilk modern Yahudi okullarının kuruluş süreci hakkında kısa bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, AIU’in kuruluşu, faaliyetleri ve genel politikası açıklanmıştır. Sonra İstanbul’da açılan AIU okulları anlatılmış ve okullar ayrı ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Üçüncü bölüm, AIU okullarının Yahudi cemaatine etkilerini ele alıp bu okulların Türk toplumunu da etkileyen yönlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alliance Israélite Universelle, AIU, Alliance okulları, Modern Yahudi Okulları, Yahudilerde Eğitim.

ABSTRACT

The subject of this study discusses the schools in Istanbul to modernize and improve the Eastern Jews which was established by Alliance Israélite Universelle (AIU) that was organized in Paris in 1860. The AIU defined the main means of modernization as “modernization of the education” and established many schools in The Middle East and North Africa and took the important steps in westernizing the Eastern Jews. The territories of Otoman Empire formed the main field of the activities of the AIU. In this thesis, it is examined the schools and activities of AIU which were established in Istanbul where was the cradle for Jewish community which was the most crowded population of Europe in a period. And besides this, it is examined their impact.

In the first part of the work which consists of three parts, it is discussed the process of the settlement of the Jews in Istanbul and their social and cultural life. Besides this, it is focused on the traditional Jewish education system and is given brief information about the process of establishment of the first Jewish schools. In the second, it is discussed the establishment of AIU and its activities and general policy. Then, it is focused on the schools of AIU and they were examined separately. The third part is focused on the impact of the schools of AIU on the Jewish community of Turkey and besides this their impact on the general population of Turkey.

Keywords: Alliance Israélite Universelle, AIU, Alliance Schools, Modern Jewish Schools, In Jewish Education.

KISALTMALAR

AIU	: Alliance Israélite Universelle (Evrensel Yahudi Birliği)
a.g.a.	: Adı geçen ansiklopedi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
ENIO	: Ecole Normale Israélite Orientale (Doğu Yahudiliği Yüksekokulu)
M.S.	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
t.b.	: Tarih belirtilmemiş
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

“Dünya Yahudi Birliği”¹ anlamına gelen Alliance Israélite Universelle (AIU), dünyanın çeşitli yerlerinde yoksul ve sefil bir hayat yaşayan, çağın gereklerine ayak uyduramayan Yahudileri modernleştirmek ve yenileştirmek amacıyla 1860 yılında Paris’te kurulan bir teşkilattır. Aron Rodrigue ve Esther Benbassa, Alliance’ı “Avrupa kaynaklı Haskala’nın Fransa’da ses bulmuş hali” olarak yorumlamışlardır. Yenileştirmenin aracı olarak modern eğitim sistemini benimseyen AIU, başta Kuzey Afrika ve Ortadoğu olmak üzere pek çok yerde okullar açmıştır. Ancak faaliyetlerinin en geniş kısmını Osmanlı Devleti toprakları oluşturmuştur. 1863’de AIU İstanbul Bölge Komitesi’nin kurulmasıyla birlikte İstanbul’da da faaliyetlerine başlayan teşkilat, İstanbul’un çeşitli semtlerinde kendi belirlediği eğitim sistemi doğrultusunda kız ve erkek okulları açmıştır. Yine Yahudileri buldukları ülkede üretken ve faydalı kılmak adına meslek okulları da açan teşkilat, Yahudi cemaatini Batılılaştırma yolunda önemli adımlar atmıştır.

AIU, Doğu ve Batı Yahudileri arasında bir nevi köprü görevi görmüş ve birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamıştır. Alliance, dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış olan Yahudileri yüzyıllar sonra yeniden ortak amaç etrafında birleştirmiş ve cemaat içerisinde birlik ve beraberlik düşüncesinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bakımdan Yahudi tarihinde önemli bir teşkilattır. Alliance etkisini Türk toplumunda da göstermiştir. Bu nedenle AIU üzerine yapılacak çalışmalar Yahudi ve Türk tarihi açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, AIU’ın İstanbul’da açmış olduğu okullar ele alınmış ve ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın en güç tarafı, konu ile ilgili kaynakların sınırlı ve yetersiz oluşu oldu. AIU teşkilatı hakkında Türkçe olarak yayınlanmış yegane kaynak Aron Rodrigue’in “Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması – Alliance Okulları” adlı çalışmasıdır. Bunun yanında dolaylı olarak Yahudiliği ve Yahudiliğin eğitim tarihini ele alan diğer Türkçe kaynaklardan da yararlanılmıştır. Araştırma konumuzun tarihi açısından 19. yüzyıldaki Osmanlı Arşiv Belgeleri de konumuzla ilgili olarak birinci derecede kaynak teşkil etmiştir.

---

¹ Esther Benbassa, **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları**, çev. İrfan Yalçın, Milliyet Yayınları, 1998, İstanbul, s.9.

Çalışma, Dinler Tarihi'nin ana metodları olan “deskriptif, mukayese ve fenomenolojik metodları” esas alınarak yazılmaya çalışılmıştır. Çalışmayı yaparken, AIU teşkilatının İstanbul'daki eğitim faaliyetlerinin dışına çıkmamaya gayret edilmiştir. Ancak konunun daha iyi anlaşılması adına bazı kısımlarda diğer bölgeler hakkında da özet bir bilgi sunulmaya çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde; Yahudilerin İstanbul'a yerleşim süreci ve 19. yüzyıla dek sosyo-kültürel hayatları üzerinde durulmuştur. Geleneksel Yahudi eğitim sistemi hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, açılan ilk laik Yahudi okullar ve bu okullara hahamların ve Yahudi cemaatinin yaklaşımlarından bahsedilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde; AIU teşkilatını ve amacını tam olarak kavrayabilmek için, öncelikle teşkilatın hazırlık aşaması, kuruluşu ve amaçları üzerinde durulmuştur. Teşkilatın eğitim politikası incelendikten sonra, açılan ilk AIU okulları hakkında özet bir bilgi sunulmuştur. Teşkilat, en çok Osmanlı Devleti toprakları üzerinde çalışmalar yürüttüğü için, devletin çeşitli yerlerinde açılan okullara kısaca değinilmiş ve sonrasında çalışmanın esas eksenini oluşturan İstanbul'da açılan AIU okullarına geçilmiştir. İstanbul Alliance okulları, kuruldukları muhite göre ayrı ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Alliance okullarına atanan öğretmenlerin nerede, nasıl bir eğitim aldıkları, öğrencilere hangi kitapları okuttukları, Osmanlı Devleti'nin AIU tarafından atanan bu öğretmenleri ne şekilde kabul ettikleri, okulların ruhsatlı olup olmadıkları gibi konular ayrıntılı olarak ele alınmış ve arşiv belgeleri ile konu sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Belgelerdeki bilgilerin ve ifadelerin, belgede geçen şekilde alınmasına özen gösterilmiştir. Bölüm içerisinde, Alliance'ın mesleki eğitim çalışmalarına ve İstanbul'da açılan meslek okullarına da değinilmiştir. Bu arada İstanbul AIU okullarının faaliyetlerinde oldukça önemli rol üstlenen ve İstanbul Hahambaşısı seçildikten sonra Alliance lehine aktif faaliyetlerde bulunan Hayim Nahum ve çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölüm olan son bölümde ise; İstanbul AIU okullarının Yahudi ve Türk toplumunda yarattığı sosyal etkilere değinilerek çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasındaki temel amaç, Yahudi cemaatini toplumsal bir dönüşüme uğratan, özellikle Doğu Yahudilerine Batılılaşma kapılarını açan ve birbirinden uzağa düşmüş Yahudi toplumu içinde birlik ve beraberlik kavramlarını yeniden gündeme getiren AIU'in İstanbul'daki faaliyetleri ve açmış olduğu okullar hakkındaki bilgileri araştırmacıların hizmetine sunmaktır. Türkiye'de henüz araştırılmamış bir konu olan AIU ve İstanbul'da açılan okullarını içeren bu çalışmanın, ilerleyen dönemlerde araştırmacılar için faydalı bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL YAHUDİLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL VE EĞİTİM HAYATLARINA GENEL BAKIŞ

1.1. Yahudilerin Toplumsal ve Kültürel Hayatı

1.1.1. Yahudilerin İstanbul'a Yerleşmeleri

İstanbul Yahudilerini mercek altına almadan önce, araştırmanın objektif bir temele dayanması için Osmanlı Yahudilerini genel olarak incelemekte fayda vardır. Bu nedenle öncelikle Avrupa'da gördükleri baskı ve zulümden kaçan ve birçok ülkeden kovulan Yahudilerin durumundan kısaca bahsettikten sonra, Osmanlı Devleti ile ilk temasları hakkında özet bir bilgi sunulacaktır.

M.S. 70 yılında, Romalı General Titus'un Kudüs'ü fethetmesi ve İkinci Mabed'i (Beit ha-Mikdaş) tahrip etmesiyle birlikte dünyanın her tarafına dağılmış olan Yahudiler,² tarih boyunca genellikle Hıristiyan, özellikle de Katolik kral ve imparatorların din değiştirmeleri için yaptıkları baskı ve katliamlarla karşı karşıya kalmıştır.³

Aslında Hıristiyan Avrupa'daki Yahudiler, Karanlık Çağ denilen dönemde oldukça ileri bir hoşgörüden yararlanmışlardı. Yahudilerin sıkıntıları, Haçlı askerlerinin kutsal topraklarda kafirlerle çarpışmaya koyulması ve işe önce içerideki kafirlerden başlamanın uygun olacağını düşünmesiyle ortaya çıkmıştır.⁴ Yahudiler, Haçlı seferleri sırasında insan kurban etmek ve Hıristiyanların kutsal ekmeğini kirletmekle suçlanmışlardır. Bundan dolayı Kudüs'te Yahudilere karşı Hıristiyan katliamları başlamış, binlerce idam olmuş ve buldukları yerlerden sürülmüşlerdir.⁵

Yahudilere karşı hoşgörüsüzlüğün ve zulmün arttığı bir devir olan 13. yüzyılda, dini fetvalarla yaygınlaşan yoğun misyonerlik faaliyetleri, Talmud metinlerinin yakılması, Yahudilerin o zamana kadar kabul edilen toplumsal

---

² Henry Ford, **Beynelmilel Yahudi**, çev. Adalet Avanoğlu, Otağ Yayınları, 1974, İstanbul, s.11.

³ Necdet Sevinç, **Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler**, Bilge Oğuz Yayıncılık, 2007, İstanbul, s.283.

⁴ Bernard Lewis, **Çatışan Kültürler**, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, İstanbul, s.19.

⁵ Abdurrahman Küçük, **Dönmeler Tarihi**, Rehber Yayınları, 4.Araştırma-İnceleme Dizisi 2, 1.Baskı, 1990, Ankara, s.109.

konumlarının ellerinden alınması gibi olaylar, Yahudi varlığının Batı Avrupa'dan silinmesi yoluna doğru gitmekteydi.⁶

Türklerin Yahudilerle ilk teması ise, Selçukluların 1070-1080'de Suriye ve Filistin'i; 1071'de Kudüs'ü fethetmesiyle başlamıştır.⁷ Osmanlı Devleti, ilk defa bir cemaat teşkil edecek sayıda Yahudi ile Bursa'da karşılaşmış ve onlara Orhan Bey'in fermanıyla bir sinagog kurma izni vermiştir.⁸ 1203'de Engizisyon Mahkemeleri'nin kurulması ve Hıristiyanların Yahudilere zulmetmesi, Türk ve Yahudi temasını daha da sıklaştırmıştır. Bu tarihten sonra Yahudiler, dünyanın her yerinde zulüm ve işkenceye uğramış, buldukları yerlerden çıkarılmaya başlanmışlardır.⁹ Tüm bunların sonucunda Yahudiler, 1290'da İngiltere'den, 1306'da Fransa'dan sürülmüşlerdir. Bunu takip eden birkaç on yıl içindeyse, kısa bir süre kabul edildikleri Fransa'dan, 1394'de kesin olarak ülke dışına çıkartılmışlardır.¹⁰

Hıristiyanların Yahudilere bu tür bir baskı uygulamalarının nedeni dini boyutludur. Çünkü Yahudiler, Hıristiyanların gözünde Hz. İsa'yı öldürüren bir toplumdur. Bunun için Yahudilere iyi davranmamışlar, onları her yerde tahkir etmişler, zulüm ve katliama uğratmışlar ve memleketlerinden çıkartmışlardır. Bu nedenden dolayı Avrupa'da görülen antisemitik hareketin (Yahudi aleyhtarlığı) ilk kaynağı dinidir.¹¹

Osmanlı Devleti'nin müsamahası ile hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinden Türk topraklarına Yahudi göçleri yaşanmıştır. Bir kısmı Filistin'de oturmakla birlikte, en kalabalık oldukları yerler İstanbul, Selanik ve belli başlı Osmanlı ticaret şehirleriydi.¹²

Gördükleri baskı ve zulüm karşısında hayatlarını kurtarmak için dönem dönem Türk topraklarına göç eden Yahudilerin kitleler halinde Türk topraklarına

---

⁶ Esther Benbassa, Aron Rodrigue, **Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi**, çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, 2001, İstanbul, s.33.

⁷ A. Küçük, a.g.e. s.76.

⁸ Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devleti'nde Yahudiler**, Alperen Yayınları, 2000, Ankara, s.25.

⁹ A. Küçük, a.g.e. s.76.

¹⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.33.

¹¹ Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve Siyonizm**, Vatan Yayınları, 1987, İstanbul, s.35.

¹² İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ocak Yayınları, 1993, Ankara, s.8.

yerleşmeleriye 1492'den sonra olmuştur.¹³ 1492 yılı, Yahudi halkının tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu tarih, Ortaçağ Yahudi topluluklarının en kalabalık ve en ünlü grubunun İspanya'dan göçe zorlandıkları tarihtir.¹⁴

İspanya'nın Katolik hükümdarları, 1492 Gırnata zaferinden sonra kendilerini iki tehlikeyle karşı karşıya bulmuşlardı. Bunlardan biri siyasal ve askeri nitelikliydi. Yani Müslüman karşı saldırısı tehlikesiydi. Diğerisi ise dinsel nitelikliydi. İslamiyet artık tehlikeli bir düşman olarak görülmemekteydi. Hıristiyanlığın yeryüzüne inişinden sonra geldiği için, Hıristiyan anlayışına göre zorunlu olarak asılsızdı ve heretik bir akım ya da sapma olarak bertaraf edilebilirdi. Hatta Hıristiyan eskatologiyası içinde Vahiy Kitabı'nda sözü edilen “şeytan” kapsamında dahi ele alınabilirdi. Buna karşılık Yahudilerin durumu farklıydı. Siyasal ve askeri açıdan güçleri önemsizdi. Ama Yahudiliğin zımnen Hıristiyanlık için oluşturduğu dinsel tehdit başka bir konuydu. Hıristiyanlıktan önce geldiği için heretik bir akım ya da sapma olarak sovuşturulması mümkün değildi. Adını Eski Ahit olarak değiştirerek İbranice Kitab-ı Mukaddes'i benimseyen Hıristiyanlar, buna vahyi tamamlamak ve Tanrı'nın Yahudilere vermiş olduğu sözleri yerine getirmek üzere İsa'nın nasıl geldiğini açıklayan bir Yeni Ahit eklemişlerdi. Bu mantığa göre, yeni indirilen dini hoş karşılayıp benimseyen ve Tanrı'nın seçtiği yeni lütuf sahibi olarak Hıristiyan kilisesiyle kimliklerini birleştiren ilk kişilerin Yahudiler olması gerekirdi.¹⁵

Birçok Yahudi gerçekten de bu görüşü benimsemiş ve sonradan Hıristiyan alemine dönüşen cemaatin çekirdeğini oluşturmuşlardı. Ama bazılarının ısrarla Hıristiyanlığı reddetmesi ve Yahudiliğin ayrı bir din olarak varlığını sürdürmesi, birçok Hıristiyan tarafından inançlarının ana ilkelerine karşı çıkma olarak görülmekteydi. Müslümanların tersine Yahudiler Eski Ahit'i bilmemekle ya da tercih ve vaatten habersiz olmakla suçlanamazdı. Dolayısıyla bu kitaplara ve öğretilere ilişkin Hıristiyan yorumunu kabul etmeye yanaşmamaları, en duyarlı olduğu bir alanda Hıristiyanlığa meydan okumaydı.¹⁶

---

¹³ A. Küçük, a.g.e. s.71.

¹⁴ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.13.

¹⁵ B. Lewis, a.g.e. s.21.

¹⁶ a.g.e. s.22.

Yahudilerin, kilise otoritesi için yarattığı başka bir tehdidi daha vardı. Bu tehdit hakkında Aziz Joao de Capistrano, Yahudilerin Hıristiyanlar arasında yaymaya çalıştığı “aldatıcı” bir görüşten bahsetmektedir: “Yahudiler herkesin kendi inancına göre günahlardan kurtulup mağfirete erebileceğini söylüyor, oysa bu olanaksızdır.” Capistrano’nun belirttiği şey, Yahudilere ya da inançlarına yönelik bir iftira değildi. Haham öğretisine göre, On Emir’in Musa’ya bildirilmesinden önce, Nuh’a indirilen ve bütün insanlık için bağlayıcı olan Yedi Emir vardı. Bunlardan dinsel olarak nitelendirilebilecek ilk ikisi tek bir Tanrı’ya inanmayı emreder ve çoktanrıcılık ile oyma putları yasaklar. Haham darb-ı meseline göre, bütün halklar arasındaki dürüst insanların cennette bir payı vardır. Dolayısıyla silahsız Yahudi komşularının dinsel göreceliği farklı bir meydan okumaydı ve farklı bir karşılığı zorunlu kılmaktaydı.¹⁷

Gırnata zaferinden sonra siyasal ve askeri birliği sağlayan Katolik hükümdarlar, dinsel birliği sağlamış değillerdi. Yönetimleri altında çok sayıda Müslüman ve Yahudi vardı. Dikkatlerini önce Hıristiyan öğretileri için en tehdit edici ve Hıristiyan iktidarı için en kolay alt edilebilir olan Yahudilere çevirmişler ve nihayetinde 31 Mart 1492’de Yahudilerin ülkeden çıkarılma fermanını imzalamışlardır.¹⁸ İspanyol Hükümeti, emirname gereğince Yahudileri iki seçenektan birini tercihe mecbur etmiştir. Buna göre Yahudiler ya Hıristiyan olacaktır ya da ülkeyi terk edeceklerdir.¹⁹

İspanya’yı terk eden Yahudilerin bir kısmı, en yakın sığınak olarak komşu ülke Portekiz’i seçmişti ancak kısa bir süre sonra oradan da ülkeyi terk etmeleri gerektiğini belirten ferman yayınlanmıştır.²⁰

Çok sayıda İspanyol ve Portekiz Yahudisi, kendisine dayatılan inancı dışarıya karşı kabul etme ve özel yaşamda reddetme tutumlarını birleştirerek, sorunlarına tehlikeli bir çözüm bulmuştur. Dönmeler, resmi olarak “yeni Hıristiyanlar” olarak anılmaktaydı; gayriresmi olarak ise çoğunlukla “marranos” olarak nitelendirilmekteydiler. Asıl anlamı domuz olan ve mecazi bakımdan “domuzca karaktere ve huylara sahip kişi”yi ifade eden marrano sözcüğü

---

¹⁷ B. Lewis, a.g.e. s.22,23.

¹⁸ a.g.e. s.23.

¹⁹ Avram Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, Gözlem Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.23.

²⁰ Naim Gülerüz, **Türk Yahudileri Tarihi**, Gözlem Yayıncılık, 1993, İstanbul, s.64

(marranizm), zaman içinde Yahudi ibadetini sürdürdüğünden kuşku duyulan yeni Hıristiyanlar için kullanır hale gelmiştir.²¹

Yahudileri ülkeden çıkarmanın gerekçelerinden biri, boyun eğmeyen ve din değiştirmeyen Yahudilerin süregelen varlığının, baskı altında vaftiz olmayı kabul edenlerin gerçekten yeni dine dönmesini kösteklemesi ve sürekli ayakta kalan bir dinden çıkma tehlikesi yaratmasıydı.²² Emirnamenin yürürlüğe girmesiyle birlikte yeniden zorlu bir sürece giren Yahudilerin imdadına yine Osmanlı Devleti yetişmiştir.²³

İspanya ve Portekiz'den kaçan Yahudiler Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya gibi birçok ülkeye gitmiştir. Ama bunlardan çok daha kalabalık olan en önemli grup İslam ülkelerine, özellikle Osmanlı Devleti topraklarına sığınmıştır.

Emirname gereğince İspanya'dan 200.000 Yahudi sürgün edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu Osmanlı Sultanı II. Sultan Beyazıd'a müracaat ederek sığınma talebinde bulunmuşlardır. Beyazıd, teklifi kabul etmiş ve bununla ilgili valilerine ferman göndermiştir.²⁴

Yahudileri tek iyi karşılayan, Osmanlı Sultanı II. Beyazıd olmuştur. Uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Osmanlı topraklarına varabilen Yahudiler, II. Beyazıd tarafından hoşgörülle karşılanmıştır.²⁵

Osmanlı topraklarına yerleşen Yahudiler, İspanya ve Portekiz'den kaçanların en büyük grubuydu ve sayıca ötekilerden çok daha fazlaydı. Yahudilerin, bir İslam ülkesini tercih etmelerinin özel bir nedeni vardır. Birçok Yahudi, daha sonraki bir tarihte göç edip yeniden Yahudiliğe dönmek için uygun bir fırsatı kollamak yerine, İspanya ve Portekiz'deki yurtlarında kalıp vaftiz olmayı kabul etmiştir. İslam ülkelerinde Hıristiyanlıktan çıkıp Yahudiliğe geçmek kayıtsızlıkla karşılanan bir konuydu. Bu bakımdan Yahudi Marrano'ların eski inançlarına yeniden

---

²¹ B. Lewis, a.g.e. s.23.

²² a.g.e. s.22.

²³ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.23.

²⁴ Mehmet Aydın, "İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XIV, Konya, 2002, s.17.

²⁵ Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, Gözlem Yayıncılık, 1999, İstanbul, s.23.

dönme için ölüm cezası veren Hıristiyan bir ortam yerine, herhangi bir sıkıntının yaşanmayacağı Müslüman bir ortamı tercih etmelerinde açık bir çıkarları vardır.²⁶

Bu Yahudi göçleri, Osmanlı toplumunda çok renkli bir kültürel yapı oluşturmuştur. Çünkü her göç grubu, geldikleri ülkenin dilini konuşan, ayrı gelenek ve göreneklere sahip olan birçok Yahudi topluluğunu ortaya koymaktaydı. Bu konuda da özellikle İstanbul en dikkat çekici yeri.²⁷

Yahudi göçmen kitlelerinin Osmanlı ülkesini tercih edişlerinin en önemli nedeni; ülke yönetiminin Müslüman olmayanlara karşı hoşgörülü tavrı, sahip oldukları sanatlarını kolayca icra edebilecekleri zeminin olması ve ticari imkanlarıdır.²⁸ Osmanlı Devleti de, Avrupalı göçmenlerin ülkeye yerleşmelerine politik olduğu kadar ekonomik nedenlerden ötürü karşı çıkmamaktaydı. Böylece Osmanlı toprakları Yahudiler için her zaman ikinci bir yurt olmuş ve hep bir göç merkezi olarak kalmıştır.²⁹

1492 sonrası Osmanlı Devleti'ne yaklaşık 60 bin Yahudi gelmiştir.³⁰ Bu kalabalık göçmen kitlesi Selanik, Edirne, İstanbul,³¹ İzmir, Bursa gibi büyük ve verimli şehirleri yurt edinmiştir.³² Ancak Yahudilerin önemli bir kısmı, Avrupa'da iken uğraş alanı olan ticaretlerini devam ettirebilmek için, ticaretin merkezi İstanbul'u seçmiştir.

İstanbul, Yahudi kompozisyonu için çok önem arz etmekteydi. İstanbul'a gelen İspanya kökenli Yahudilere, İstanbul'un eski Yahudi cemaatleri olan Romanyotlar, Aşkenazi cemaati ve İtalyan Yahudi cemaati çok iyi davranmış³³ ve onları "İspanyol" anlamına gelen "Sefarad" kelimesiyle adlandırmışlardır. İspanyolcayı ana dili olarak öğrenmeye mecbur tutulan ve İstanbul'a geldiklerinde

---

²⁶ B. Lewis, a.g.e. s.25.

²⁷ M. Aydın, "...İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri," s.7.

²⁸ Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 17, 1997, İstanbul, s.29.

²⁹ E. Benbassa, a.g.e. s.16.

³⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.91.

³¹ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.284.

³² A. Küçük, a.g.e. s.123.

³³ M. Aydın, "...İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri," s.13.

oldukça aydın bir grubu teşkil eden Sefarad Yahudi cemaati,³⁴ dini ve kültürel bakımdan oldukça üstün bir grubu oluşturmaktaydı. Ancak zaman içinde Sefarad Yahudilerinin öne çıkıp diğer cemaatlere egemen olma istekleri, yerli cemaatleri oldukça rahatsız etmiş ve cemaatler arası ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.³⁵ Bu konu ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yahudilerin İstanbul'u yurt edinmeleri esas itibariyle 1492 yılındadır. Ancak İstanbul'da bilinen en eski sinagogun tarihinin M.S. IV. yüzyıla kadar gittiği dikkate alınır, Yahudilerin bu şehirdeki varlıklarının oldukça eski tarihlere dayandığı söylenebilir.³⁶ Bu, muhtemelen Yahudilerin Babil esareti dönüşüne (M.Ö.538) tekabül eden yıllara rastlamaktadır.³⁷

Yahudilerin İstanbul'da yerleşimleri eski tarihlere dayansa da, Türklerin İstanbul'u fethi sırasında şehirde dikkat çekecek kadar Yahudi yoktu.³⁸ Fetih öncesi İstanbul'da Romanyot (Romaniot), Karaim (Karay), Aşkenaz (Eşkenaz) ve İtalyan Yahudi cemaatleri bulunmaktaydı. Bu Yahudilerin büyük çoğunluğu Hasköy, Balat, Ortaköy, Kuzguncuk ve Arnavutköy semtlerinde oturmaktaydılar.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra, her dinden ve milletten insanların, ortak çıkarlar etrafında uyumlu ve uzlaşmaya dayalı toplumlar oluşturmalarını amaç edinmiş, diğer azınlıklara olduğu gibi Yahudilere de azınlık (cemaat) hakları vererek, kendi geleneklerini, kültürlerini yaşatmalarını, dini mahiyette örgütlenmelerini ve eğitim yapmalarını, evrensel siyasetinin gereği saymıştı.³⁹ Bu nedenle fetihden sonra da yeni göçler ve Osmanlı'nın iskan politikası ile şehrin Yahudi nüfusu sürekli olarak artmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde yurtlarından kovulan Yahudiler için İstanbul, Osmanlı'nın ılımlı tavrı nedeniyle cazip bir göç merkezi haline gelmiştir.

---

³⁴ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar," Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10, 2001, Kayseri, s.16.

³⁵ M. Aydın, "...İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri," s.13.

³⁶ Mahmut Haldun Sönmezer, **Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudilerinin Hayatında Sinagog ve Dini Bağlılık**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004, İstanbul, s.18.

³⁷ M. Aydın, "...İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri," s.6.

³⁸ E. Taşdemirci, a.g.m. s.16.

³⁹ Ahmet Mülayim, "Azınlık Okulları," Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 1, 1993, İstanbul, s.503.

Fatih Sultan Mehmet'in Anadolu'daki Musevi cemaatlerine gönderdiği davet mektubu sonucu, İstanbul'daki Yahudi nüfusu hızla yükselmeye devam etmiştir. Bu çerçevede Selanik ve Safed'den getirilen aileler, Hasköy ve Kuzguncuk'a yerleştirilmişlerdir. Fatih zamanında, çoğu Haliç kıyısında olmak üzere 17 Yahudi mahallesinden söz edilmektedir.⁴⁰

Yahudilerin İstanbul'a yönelik göçleri ilerleyen zamanlarda da devam etmiştir. Kimi zaman Osmanlı sultanları da Yahudilerin bu göçlerine yardım etmiştir. Örneğin 1526'da Kanuni Sultan Süleyman, Budapeşte'yi fethettikten sonra kötü durumda olan Yahudileri gemiyle İstanbul'a göndermiş ve yerleştirmiştir.⁴¹

Osmanlı toprakları, XVI. yüzyıl içerisinde Orta ve Batı Avrupa'nın Hıristiyan ülkelerinden kaçan ve giderek gelişen bir Yahudi topluluğunun sığınak yeri haline gelmiştir.⁴² Türklerin hüsn-i niyetini duyan diğer bölgelerdeki Yahudiler de, buldukları yerlerdeki zulme daha fazla tahammül etmeyerek göçlerine devam etmiştir.⁴³ Artan nüfus ve göçlerle beraber XVI. yüzyılda İstanbul, 30 bin Yahudi nüfusuyla Avrupa'nın en kalabalık Yahudi cemaatine sahip şehri haline gelmiştir.⁴⁴

Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne gelen göç, XIX. yüzyılın ilk yarısında artmaya başlamıştır. 1833 yılında İstanbul'da 39.000 Yahudi bulunurken, XIX. yüzyılın sonunda bu rakam 55.000'e ulaşmıştır. Toplam nüfusun içeriğinde değişiklik meydana gelmiş ve Aşkenaz olarak adlandırılan Doğu Avrupalı Yahudilerin sayısı 3.000 civarına çıkmıştır.⁴⁵ Osmanlı başkenti İstanbul'a önemli bir miktarda yeni Yahudinin gelişiye, 1854 yılında Kırım Harbi dönemine rastlamaktadır.⁴⁶

Sözün özü şu ki; Tarihe bakıldığında Yahudiler, Avrupa ülkelerinde pek huzur bulamazlar, eşit görülmezler, itilip kakılır, baskıya uğratılırlar... Yahudiler yaşadıkları zorluklardan bıkmıştır. Özlerini gerçekleştirebilecekleri yaşam ortamı

---

⁴⁰ Adem Özen, **Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.9.

⁴¹ M.H. Sönmezer, a.g.t. s.19.

⁴² Moshe Sevilla – Sharon, **Türkiye Yahudileri**, The Hebrew University (Yahudi Kültürü Türkçe Yayınlar Serisi 1) Jerusalem, s.133.

⁴³ A. Küçük, a.g.e. s.114.

⁴⁴ M.H. Sönmezer, a.g.t. s.19.

⁴⁵ Ali Arslan, **Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü**, Truva Yayınları, 2006, İstanbul, s.142.

⁴⁶ a.g.e. s.71.

aramaktadırlar. Bu yeni yaşam ortamı, Türk egemenliği altındaki topraklar ve özellikle İstanbul olacaktır.⁴⁷

1.1.2. Yahudilerin 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Dek Toplumsal ve Kültürel Hayatı

Yahudilerin, ilgili coğrafyada sosyo-kültürel hayatlarını ve faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek için, öncelikle Osmanlı Devleti'nin Yahudilere yaklaşımından ve onlara sunduğu imkanların bilinmesinde yarar vardır.

Osmanlı Devleti, İslam hukuku ve örfi kuralların bir gereği olarak çok milletli ve çok hukuklu bir yapıya sahipti. Bunun sosyal sonucu, Müslüman olmayanların, Müslümanların içinde eritilme politikasının uygulanmaması iken, idari sonucu, her milletin kendi dini inançları gereği kendi hukuklarına sahip olmalarıydı. Bu sayede, birbirinden çok farklı etnik köken ve kültüre sahip olan milletler, Osmanlı egemenliği altında uzunca yüzyıllar kendi renkleri ile yani kimliklerini koruyarak yan yana yaşayabilmişlerdir.⁴⁸

Türk ve dünya tarihi açısından özel bir konumu olan Osmanlı Devleti, güçlü, adaletli, hak dağıtıcı ve tebaasına güven verici olma gibi yönetim anlayışı sayesinde, üç kıtada hakimiyet kurmuş, devrinin en adil devleti olarak tanınmaktaydı. Bünyesinde topladığı unsurlara dini hukuk kuralları ve gelenekleri çerçevesinde ve siyasi haklar dışında kendilerini idare etme hakkı da vermiştir. Bunun karşılığı olarak halktan sadece itaat ve devlete sadakat istemiştir.⁴⁹

II. Mahmut'un "...ben tebaamın Müslüman'ını camide, Hıristiyan'ını kilisede, Musevi'sini havrada fark ederim. Aralarında başka bir fark yoktur" sözü ve Zembilli Ali Efendi'nin (Ali Cemali Efendi) "...mademki onlar Osmanlı uyruğu olmayı kabul etmişler, dinimizin gereklerine göre onların can, ırz ve mallarını kendi can, ırz ve malımız gibi korumaya borçluyuz. Bu yolda onları zorlamak dinin

---

⁴⁷ Onur Bilge Kula, "Türk Yahudi Birlikteliğinin 1492 Öncesindeki Tarihine İlişkin Birkaç Açıklama," Tarih ve Toplum, c. 19, S. 109, Ocak, 1993, s.6,7.

⁴⁸ Hakan Alkan, 500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudileri, Günce Yayıncılık, 2000, Ankara, s.68.

⁴⁹ H.Vahapoğlu, a.g.e. s.44.45.

temeline dokunur” şeklindeki fetvası, bu konuda devlet ve din adamlarının görüşünü vermesi açısından önemlidir.⁵⁰

Tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli ülkelere sürülmüş olan Yahudi toplumu için daima güvenilir bir sığınak olan Osmanlı Devleti,⁵¹ gelen yeni vatandaşlarını muhacir olarak kabul etmiş, onlara da devlette uygulanan “millet sistemi”nin tanıdığı hakları tanıyıp, din ve vicdan özgürlüğü ile hayatlarının ve mallarının güvence altında olmasını sağlamıştır.⁵²

Devlet, Yahudilere karşı kötü davranışı dahi kesin olarak yasaklamıştır. Haham Elia Kapsali, padişahın Yahudilerin huzur ve güven içinde yaşamasıyla yakından ilgilendiğini şu satırlarla anlatmaktadır: “... Türkiye padişahı Beyazıt, İspanya Yahudilerine yapılan kötülüğü ve bir sığınak aradıklarını öğrenerek, onlara merhamet edip bütün ülkeye tellallar göndererek Yahudilere eziyet etmeyi ve onları kovmayı kesinlikle yasaklamıştır. Onlara yumuşak davranmayı ve iyilik yapmayı emretmiştir. Kim ki göçmenlere kötü muamelede bulunursa veya onlara zarar verirse cezası idam olacaktır.”⁵³

Avrupa'nın birçok yerinde dini inançlarından dolayı baskıya maruz kalan, buldukları yerleri terk etmek zorunda bırakılan Yahudiler, Osmanlı'ya tabi olduktan sonra kendi kültürel hayatlarını koruyabilmiş, dil, din, gelenek ve göreneklerini serbestçe yaşayıp geliştirmişlerdir. Aynı zamanda hem bireysel hem cemaat olarak ülkenin kaynaklarını kullanarak refah seviyelerini arttırmışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin bu rahat yaşamı, Avrupalı dindaşlarına da adeta bir davet niteliği taşımaktaydı.

İster Yahudi olsun, ister yabancı olsun, hemen hemen tüm tarihçi ve yazarların üzerinde anlaştıkları konu, Yahudilerin Osmanlı yönetimince korunmuş ve gözetilmiş olduklarıdır. Daha da önemlisi, Osmanlı yönetiminin Hıristiyanlardan

---

⁵⁰ H.Vahapoğlu, a.g.e. s.46.

⁵¹ Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri**, Ocak Yayınları, 1996, Ankara, s.379.

⁵² H. Alkan, a.g.e. s.179.

⁵³ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.285.

gelen baskı ve saldırılara karşı da Yahudiler için bir kalkan görevi görmüş olmasındır.⁵⁴

Türklerin, padişah ve topyekun kavmiyle, Yahudilere gösterdikleri yakın ilgi ve samimiyeti Yahudi tarihçisi Avram Galanti (Abraham Galante), şu şekilde nakletmektedir: “Türklerin gelişi, bir sülalenin değişmesi değil, Yahudiler için bir vaziyetin değişmesi idi. Yahudiler, zulmetten nura, esaretten hürriyete kavuşmuşlardır. Yahudiler, Türkler’e yalnız galip ve toprağın efendisi nazarıyla değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş nazarıyla bakmışlardır...”⁵⁵

Bir İspanyol tarihçisi Türkiye’deki Yahudilerin rahatını şöyle anlatıyor: “Avrupa’da Hıristiyanların Yahudi’ye karşı davranışı tıpkı bir kartalın avına davranışına benzerken, Türkiye’de yaşayan Yahudi cemaatleri, bağlarının ve asma çadırlarının gölgesi altında, sultanların bereketli, kutlu topraklarında rahatlıkla yaşayarak gelişirler.”⁵⁶

İşte böylesine özgür ve rahat bir ortamda yaşama şansı elde eden Yahudilerin toplumsal ve kültürel hayatını incelediğimizde, gittikleri yerlerde kendilerine mahsus mahalleler teşkil ettikleri ve oralarda kendi örf ve adetlerine uygun olarak yaşadıkları görülmektedir. Yöneticilerini kendileri seçmiş, cemaatin sorunlarını bu liderler vasıtasıyla çözümlemiş ve kendi aralarında tamamen Yahudiliğin kurallarına bağlı kalarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Mali, idari ve adli açıdan kendi cemaatleri üzerinde hüküm sahibi olan Yahudilerin, kendi dinlerine ve dillerine göre eğitim yapma, dini örgütlenmelerini devam ettirme, vakıf kurma, hastane ve yetimhane açma gibi hakları da bulunmaktaydı.⁵⁷ İhtiyaç duydukları yerlere okul, sinagog gibi kurumlarını inşa etmişlerdir.

Osmanlı Yahudilerinin dini ve sosyal hayatına baktığımızda, ikisinin de iç içe olduğu görülmektedir. Din, hayatlarının her safhasında kendini hissettirmiştir. Bu

---

⁵⁴ Çetin Yetkin, **Türkiye’nin Devlet Yaşamında Yahudiler**, Afa Yayınları, 1992, İstanbul, s.22.

⁵⁵ A. Küçük, a.g.e. s.78.

⁵⁶ A. Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s.44.

⁵⁷ H. Alkan, a.g.e. s.24.

nedenle Osmanlı Yahudisi, dini bakımdan hem ferdi olarak kendi iç kontrolü hem cemaatinin hem de din adamlarının kontrolü altında bulunmaktaydı.⁵⁸

Sinagoglar, Yahudiler için ibadetin yanı sıra, dini eğitim ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı yerlerdi. Sinagoglarda ilkokul, yüksekokul ve kütüphaneler de bulunmaktaydı. Cemaatin ve zengin Yahudilerin maddi desteği ile yaşayan sinagoglar, ilahi ve dünyevi derslerin okutulduğu yerler olarak Yahudi kültürünün yaşatıldığı mekanlardı.⁵⁹

1492 yılında yaklaşık 60 bin İspanyol Yahudisinin devlet yaşamına katılmasıyla beraber, Yahudi cemaatinin toplumsal ve kültürel hayatında ciddi değişimler olmuştur. Bu büyük göç olayı, aynı zamanda devletin de en çok kalifiyeli elemana ihtiyacı olduğu bir döneme denk gelmişti.⁶⁰ Beraberlerinde yeni zanaatlar, teknikler ve meslekler getiren, yabancı dil bilen, Avrupa'daki dindaşlarıyla ilişkilerini muhafaza eden ve yüksek kültür düzeyleriyle ayırt edilen İber Yarımadası Yahudileri (Sefarad), ülkenin iktisadi, siyasi ve kültürel hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır.⁶¹ Bilgi ve becerileri, kısa bir süre içerisinde Osmanlı sarayında ve ekonomisinde söz sahibi olmalarına vesile olmuştur.

Osmanlı Devleti, İspanya Yahudileri'ni kabul ederken, iktisaden yapıcı ve girişimci, Batı Avrupa devletlerini iyi tanıyan bir tebaa kazandığının farkındaydı.⁶² Osmanlıların göstermiş oldukları iyi niyet ve hoşgörüyü karşılıksız bırakmayan Yahudiler, XV. yüzyılın sonundan itibaren Batı uygarlığını Türkiye'ye sokmaya başlamışlardır.⁶³

Göçmen Yahudiler, hemen hemen geldikleri andan itibaren devlet içinde yükselmeye başlamışlar ve aralarında İspanya'dayken yüksek görevlerde bulunmuş olanlar derhal saraya alınarak Osmanlı maliye ve dış işlerinde söz sahibi olmuştur. Yahudi göçmenlerin, hızlı bir şekilde yükselmelerinin en önemli nedenlerinden biri, beraberlerinde getirmiş oldukları bilgiydi. Çünkü gelen göçmenler genel olarak

---

⁵⁸ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.177.

⁵⁹ H. Alkan, a.g.e. s.45,46.

⁶⁰ M.S. Sharon, a.g.e. s.29.

⁶¹ **19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler**, Ed. Pınelopi Stathis, çev. Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, İstanbul, s.78.

⁶² Ahmet Almaz, **Tevrat'ın Türk Evlatları**, Yakamoz Yayınları,2008, İstanbul, s.206.

⁶³ M.S. Sharon, a.g.e. s.30.

meslek sahibi, sanayi ve ticaretten anlayan ve Türkiye’de sıkıntısı çekilen elemanlardan oluşmaktaydı. Örneğin İspanya Yahudileri, ateşli silah imalatında uzman kişilerdi. Osmanlı ordusu da bu sıralarda bu yeni silahlarla teçhiz edilmekteydi.⁶⁴

Yine bu göçmenler, kültürlerini de korumuş ve yaşatmışlardır. Özellikle sahip oldukları matbaa bilgisi sayesinde, Türkçe ve Arapça dışındaki dillerde eserler yayınlarak kültürlerini devam ettirmişlerdir.⁶⁵

Türk mahallelerinde yaşayan Yahudiler, biraz Türkçe öğrenmiştir, ancak toplu olarak bir mahallede yaşayan Yahudiler, sadece işlerini görece kadar Türkçe bilmekteydi. Portekiz’den göç eden Yahudiler, sayıları İspanyolca konuşanlara göre az olduğu için ve Portekizce’nin İspanyolca’ya çok yakın bir dil olması münasebetiyle, bir asır sonra İspanyolca konuşmaya başlamışlardır. Sefarad Yahudileri, İbranice ve Türkçeden bazı kelimelerin de karıştığı Judeo-Espanyol veya Ladino denilen bir dil konuşmaktaydılar. Ancak zaman geçtikçe ve İspanya ile bağlar zayıfladıkça İspanyolca cemaatin kullandığı dil olmaktan çıkmış ve karma dile yani Ladino diline dönüşmüştür.⁶⁶ Doğu Avrupa ve Rusya menşeli Yahudiler, Yiddiş denilen dillerini konuşmaya devam etmişlerdir.⁶⁷

Yahudi göçmenler, Avrupa’da uğradıkları çeşitli baskı ve sıkıntılardan kurtulmanın verdiği rahatlıkla, Osmanlı Devleti’nde iş hayatına atılmışlar, ticarete, el sanatlarında, saray içinde önemli roller icra etmişlerdir. Hatta Fatih zamanında İstanbul’da 40 bin civarında tüccar, hekim, esnaf, yazar ve tefeci Yahudinin bulunduğu kaydedilmektedir.⁶⁸ Ancak genel anlamda hekimlik, sarraflık, mültezimlik ve simsarlık gibi dallarda daha çok etkili olmuşlardır.

Hekimlik mesleği, Yahudiler arasında Sefaradların gelişinden önce de önemli bir rol oynamaktaydı. Hatta sarayda padişahın hemen yanı başında özel hekimi olarak görev almış olan Yahudiler de olmuştur.⁶⁹ Örneğin İtalya’dan bir

---

⁶⁴ M.S. Sharon, a.g.e. s.29,30.

⁶⁵ A. Küçük, a.g.e. s.123.

⁶⁶ H. Alkan, a.g.e. s.45,46.

⁶⁷ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.204,205.

⁶⁸ S. Kocabaş, a.g.e. s.42.

⁶⁹ H. Alkan, a.g.e. s.183.

Yahudi, Gaetalı Giacomo, sultan II. Mehmet'in özel hekimiydi. Sonradan Müslüman ve vezir olmuştur. Yaşamını Yakup paşa olarak sürdürmüştür. 16. yüzyılda sarayda öylesine çok Yahudi hekim vardı ki, sarayın personel kayıtları biri Müslümanlardan, diğeri Yahudilerden oluşan iki ayrı hekim grubu halinde tutulmaktaydı.⁷⁰

12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da yoğun ekonomik ve sosyal baskılara maruz kalınca ticarete yönelen Yahudiler için Osmanlı kentleri, ileri düzeyde bir ticari faaliyet sahası oluşturmaktaydı. Karanlık ortaçağ Hıristiyanlığı, Yahudileri her sahada zorlarken, Osmanlı Devleti, bünyesinde barındırdığı değişik dinlere mensup vatandaşlarının tümüne, ayırım yapmaksızın ticaret yapma imkanı sağlamıştı. Bundan en iyi yararlananlar Yahudilerdi.⁷¹

Yahudiler, ticarete yatkınlıkları, para ve banka işlerindeki bilgi ve tecrübeleri, Avrupa'nın önemli merkezleriyle olan güçlü bağlantıları sayesinde hızla devletin siyasi nüfuz sahibi şahsiyetleri arasına girmeyi başarmışlardır. Özellikle dış ilişkilerde ve mali sektörde kilit görevler üstlenmişlerdir.

Yahudiler, Osmanlı Devleti'nde vergi müfettişi, vergi idare memuru ve mültezim olarak da görev almıştır. İstanbul, İzmir, Selanik gibi liman şehirlerinde mültezimlerin ya da gümrük servislerinde çalışan personelin çoğunluğu Yahudi idi. Özellikle Sefaradlar Avrupa devletlerinin dillerini çok iyi konuştukları için bu alanda yoğun olarak çalışmaktaydılar.

Yine Osmanlı Devleti'nde demircilik, dökümcülük, ayakkabıcılık, çilingircilik, kuyumculuk, matbaacılık, fayton yapıcılığı, peynir ve şarap üretimi gibi birçok meslek, daha 15. ve 16. yüzyılda Yahudi mesleği olarak anılmaktaydı.

Osmanlı Yahudileri, cevahir işi ile de uğraşmıştır. Hatta bazı dönemlerde sarayın mücevher işi tamamen Yahudilerin eline geçmiştir. Yahudilerin, sanayide de önemli yer edindikleri görülmektedir. Özellikle dokumacılıkta etkin roller üstlenmişlerdir. 16. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Balkan şehirlerinde yaşayan Yahudiler, kumaş dokuma işinde önemli bir yere sahip olmuştur. Örneğin Yeniçerilerin kullandığı yünlü kumaş "çuha" Selanik'te Yahudilerce üretilmekteydi.

---

⁷⁰ Eva Groepler, **İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler**, çev. Süheyla Kaya, Belge Yayınları, 1999, İstanbul, s.35.

⁷¹ H. Alkan, a.g.e. s.35.

Devlet, Yahudilere kumaş dokumak için gerekli hammaddenin temini ve diğer hususlarla ilgili kolaylık sağlamak amacıyla hükümler yayınlamıştır.⁷² Bu yüzyıllarda İstanbul'da, Selanik'te ve Safed'te üretilen tekstil ürünlerinin çoğu Yahudi sanayicilere aittir. Yahudi tüccarlar, yeni yapılan bedestenlerden dükkan satın alarak ticaretlerini sürdürmekteydiler. Hatta bir kısmı da Avrupa'ya kumaşlarını satarak ticari faaliyetlerini arttırmaktaydı.⁷³

Osmanlı Yahudilerinin önemli bir kısmı da madenlerde çalışmaktaydı. Bu Yahudiler hem para basma hem de madenlerin idari mali işlerinin yönetiminde görev almaktaydılar. Yeniçeri ocaklarının her türlü ihtiyaçları genelde "ocak bezirgani" adı verilen Yahudilerce karşılanmaktaydı.⁷⁴

Yahudi ileri gelenleri, Osmanlı Devleti'ne kabul edilir edilmez ekonomide olduğu gibi siyasette de etkin rol oynadıkları görülmektedir. O çağlarda sultana yakın olmanın siyasete etkin katılmayı sağlamanın avantajlarını en iyi biçimde kullanmayı başarmışlardır. Tabiidir ki Osmanlı'nın bağınaz olmayan bakış açısı, etkili olabilme imkanının ortaya çıkmasının önemli bir etkidir.⁷⁵

Avrupa doğumlu, Avrupa kültürü ve dillerini iyi bilen, siyaset ve diplomasi konularına oldukça yatkın, kişisel yetenekleri ile devlet adamlarına yakınlaşmayı becerebilmiş, Batılı şehirlerde var olan acenteler ağı ile tüm Avrupalı ülkelerin yaşadığı ekonomik, sosyal, kültürel olayları en erken öğrenebilen, sermayesini olumlu yatırımlara çevirebilen Osmanlı'nın yeni vatandaşlarından bazıları, uluslararası yatırımları da yaparak kısa zamanda Osmanlı ekonomisinin hatırı sayılır kişileri haline gelmişlerdir. Bu servet ve ekonomik bilginin desteklediği girişimcilik anlayışı, siyaseti de doğrudan etkilemeyi sağlamaktaydı.⁷⁶

Yahudiler, iç ticarete olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde de büyük rol oynamıştır. Bunda, onların Avrupa devletlerinde konuşulan birçok dili bilmelerinin tesiri büyük olmuştur. Özellikle İstanbul ve Selanik Yahudileri, çok geniş ticari ilişkilere sahiptiler. Bilinen tüm Avrupa devletleri ve hatta Rusya ile

---

⁷² A.H. Eroğlu, a.g.e. s.170.

⁷³ A. Özen, a.g.t. s.10.

⁷⁴ H. Alkan, a.g.e. s.39,40.

⁷⁵ a.g.e. s.44.

⁷⁶ a.g.e. s.42.

doğrudan ticari ilişki kurmaktaydılar. Bu ilişkilerin sayesinde Osmanlı, Avrupalı ve doğulu tüccarlar arasında bağlantı noktası olmayı başarmışlardı.⁷⁷

Osmanlı Yahudileri için bu olumlu gelişmeleri barındıran 16. yüzyıl, tüm dünyadaki diğer soydaşlarından farklı olarak oldukça parlak bir yüzyıl olmuştur. Öyle ki, Yahudi tebaanın, Osmanlı genel ekonomisinde ve uluslararası ticaretindeki payı, 16. yüzyılın başından itibaren en yüksek noktaya ulaşmıştır. İspanya, Portekiz gibi Avrupa ülkelerinden gelmiş olan bu yeni vatandaşlar, Avrupa ticaretine vakıf ve Avrupa dillerini çok iyi konuşabilmenin verdiği avantajlara bir de Avrupa banka sisteminin işleyişini bilme tecrübesini de ekleyince, çok kısa bir süre içerisinde vazgeçilmez nitelikli memurlar ve tacirler halini almışlardır.

Osmanlı Yahudileri, Türk kültürel yaşamına da, özellikle matbaacılık, tıp ve oyunculuk alanında, önemli katkılarda bulunmuştur.⁷⁸

17. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı Devleti'ne seyahat yapmış olan Michel Febvre, İstanbul, İzmir, Halep, Selanik, Kahire gibi büyük şehirlerde yaşayan Yahudilerin sarraflık, bankacılık, para taşıma etmek veya kırpma, tefecilik, sırmacılık, eski şeyleri satın alıp yeni gibi yaparak satmak, simsarlık, doktorluk, eczacılık, tercümanlık gibi işlerle iştigal ettiğini kaydetmektedir.⁷⁹ Ancak simsarlık ve aracılık konusunda daha deneyimliydi. Çünkü diğer iş kollarına nazaran bu alan onlar için hem kolay hem de daha gelir getiriciydi.⁸⁰

Osmanlı Yahudileri, zamanla ticari işlerin hızlı yürümesini sağladıklarından aranan kişiler haline gelmiştir. Yabancılar ticareti yapıyor, işleri çözümleyen Yahudiler de yüklüce komisyon alıyordu. Yeterli sermaye birikimine sahip Yahudiler, nakit sıkıntısına düşenler için adeta kurtarıcı konumundaydılar. Yabancıların, bürokratik engelleri aşmaları Yahudiler olmadan imkansız gibiydi. Yahudi banker ile borsacılar, İstanbul ticaretinin kralları gibiydiler. Abraham Kamondo, İsak Efendi (Kamondo'nun oğlu) ve banker Zarifi gibi.⁸¹

---

⁷⁷ H. Alkan, a.g.e. s.36.

⁷⁸ E. Groepfer, a.g.e. s.35.

⁷⁹ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.174.

⁸⁰ Betül Gedik, **Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri**, Pera Orient Yayıncılık, 1996, İstanbul, s.62.

⁸¹ a.g.e. s.62.

Yahudilerin neden el becerisi gerektiren işler yerine tefeciliğe yönelmeleri şu şekilde açıklanabilir. Yahudiler, esasen çiftçi ve çoban bir kavimdir. İstiklallerini kaybettikten sonra memleketlerinden çıkarılmışlar ve topraklarından mahrum kalmışlardır. Sürüldükleri yerlerde toprak işlerine koyulmuşlarsa da, bir müddet sonra, zamanın dini taassubu yüzünden, sürüldükleri yerlerden tekrar çıkarılmışlardır. Bu vaziyetin yarattığı istikrarsızlık ve emniyetsizlik yüzünden ziraat işleriyle meşgul olmayı bırakmış, başka sanatlara, bu arada da ticarete, ticaretin doğurduğu para işlerine sarılmışlardır.⁸² Avram Galanti, Yahudilerin neden çiftçilikle, el sanatlarıyla uğraşmayıp, ticaret ve sarraflık gibi kolay para kazandıran işlere yönelmelerini şöyle açıklamaktadır: “...Yahudilerin yetersizlik ve istememezlik yüzünden falan mesleğe yahut filan sanata el sürmedikleri yahut sürmek istemedikleri hakkında bilerek veya bilmeyerek ileri sürülen iddiaları çürütmek için bunları söylüyorum. Derler ki, Yahudilerden çiftçi çıkmaz... Onların işleri kolay para kazandıran tüccarlık, sarraflıktır... Yahudileri çiftçi yaptırmayan tarihtir. Yahudileri tüccar sarraf yaptıran yine tarihtir.”⁸³ Ancak Avrupa’da Yahudi’ye tefecilik yapma zorunluluğu yaratan baskı ortamının Osmanlı Devleti’nde olmamasına rağmen, tefeciliğin Yahudilerin ana uğraşları arasında olduğu görülmektedir.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin ticaretinde önemli bir yer işgal eden sarraflık ve bankerlik işini hemen hemen tekeline almış olan Yahudiler, 18. yüzyılın ortalarından itibaren bu avantajlı konumlarını kaybetmeye başladıkları görülmektedir. Nitekim bu dönemden sonra yazılmış kitaplarda da Yahudilerin genellikle el sanatları, işportacılık gibi işlerle daha çok iştiğal ettiği kaydedilmektedir.⁸⁴

17. yüzyılda her açıdan zayıflayan Yahudilerin, nüfuz ve itibarını ilerleyen zamanlarda daha da kaybetmeye başlaması ve sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan çöküş dönemine girmesinin en önemli nedenleri; Avrupa’dan gelen yetişmiş kaliteli insan kaynağının artık kesilmiş olması ve böylece ülkeye taşıyabilecekleri yeni icatlar ve yeni fikir akımlarından yoksun kalmalarıydı. Bunlara bir de Osmanlı

---

⁸² A. Küçük, a.g.e. s.124.

⁸³ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.115.

⁸⁴ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.175.

Yahudileri'nin kendi iç dinamiklerini kullanarak yenileme hareketi yapmamaları, cemaatler arasında ayrımların keskinleşip artması, eğitimsiz kalan ve cahilleşen cemaatlerin hızla içe kapanık bir yaşamı tercih etmeleri de eklenebilir.⁸⁵

Moshe Sevilla-Sharon, Osmanlı Yahudileri'nin nisbi olarak zayıflamasının temel nedeninin gayrimüslim cemaatlerin kendi içlerindeki çekişme olduğunu ve Yahudilerin 16. yüzyılda sahip oldukları liderlere, yani Nasi'ler ya da Hamonlar gibi saray nezdinde güçlü Yahudilere artık sahip olmadıkları, bunun doğal sonucu olarak da Yahudi cemaatinin sinmesi olarak anlatmaktadır.⁸⁶

Gerçekten de Osmanlı Yahudileri, kendi içlerinde ciddi anlamda cemaatler arası çekişmeler yaşamaktaydı. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nde 4 ana grup Osmanlı Yahudisi bulunmaktadır. Bunlar, Osmanlı Devleti'nde Romalılarından itibaren Anadolu'da yaşamaya başlamış Romanyotlar; 15. yüzyıldan itibaren ülkeye gelen Doğu Avrupa ve Almanya Yahudileri, yani Aşkenaz Yahudileri; İspanyol ve Portekiz'den göç eden Sefaradlar ve son olarak da Kuzey Afrika'nın fethi ile ülkeye dahil olan, Emevi –Abbasi imparatorluklarından Osmanlı'ya kalan Musta'ribalar mevcuttu. Bu Yahudiler, farklı ülkelerde farklı kültürlerle yetişmiş, dili, dini geleneklerindeki nüansları ile birbirlerinden ayrılmış, heterojen cemaatler oluşturmaktaydı. Hatta yaşama ve ibadet biçimleri dahi değişebilmekteydi. Her biri özerk olarak kendi sinagogları, hahamları, öğretmenleri, dini kurumları, hayır kurumları ve hukuk kurallarına sahip bir yaşam sürdürmekteydi. Cemaatler arası bu bölünmüşlük, sorunları çözmede hızlı ve tek sesli bir yaklaşım göstermelerini engellemekteydi.⁸⁷

Musevi dini hukukunu (halaha) yorumlamadaki büyük farklılıklar, uygulamalar, kültürler, yaşam tarzlarındaki farklılıklar gibi sebepler Sefarad, Aşkenaz ve Romanyotları hep karşı karşıya getirmekteydi. Özellikle Romanyot Yahudilerin büyük bir bölümünü barındıran İstanbul, cemaatler arası bitmek bilmeyen sürtüşmelerin en büyük bedelini ödeyen yerdi.⁸⁸

---

⁸⁵ H. Alkan, a.g.e. s.183,184.

⁸⁶ a.g.e. s.54.

⁸⁷ a.g.e. s.25,26,27.

⁸⁸ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.92.

1492’de İspanya’dan gelen Yahudi göçü, İstanbul’daki Romanyotları azınlığa düşürmüştü ve Hahambaşılık İspanya’dan gelen Sefarad Yahudilerine geçmişti. Başlangıçta Romanyot ve Aşkenaz Yahudileri için bir hahambaşı var iken, aralarına Serafadların ağır basması sonucu, Sefarad ve Aşkenaz Yahudiler, Sefarad hahambaşına sembolik olarak bağlı olmakla birlikte kendi cemaat liderleri tarafından idare edilmişlerdi. Bu durum hem Aşkenazların hem de Romanyotların, Sefarad Yahudi toplumu içinde eriyinceye kadar devam etmiştir.⁸⁹

İstanbul’un çok eski sakinlerinden olan Karaimlerin ise, kendi cemaat başı, hahamları, Bet-Dinleri, cemaat konseyleri bulunmaktaydı. Yahudi geleneğine önem veren ve diğer Rabbani Yahudilerden ayrılan Karaimler, diğer cemaatlerden ayrı olarak dini problemlerini kendi içlerinde halletmekteydiler. Ancak Rabbani Yahudiler ile Karaim cemaati arasındaki dini ve itikadi ayrılık, daima gerginlik nedeniydü.⁹⁰

Karaim mezhebi mensupları, Cumartesi evlerinde ışık ve ateş yaktıkları, diğer Yahudilerin aksine güneş takvimini kullandıkları, bayram günlerini mevsimlere göre düzenleyerek günlerini değiştirdikleri ithamı ile karşı karşıya kalmaktaydılar. Bu nedenle diğer Yahudiler Karaimleri sapık olarak görmekteydi.⁹¹

Yahudiler, Osmanlı Devleti’nin zayıflamasından da olumsuz yönde etkilenmişlerdi. Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl arasındaki çöküş dönemiyle birlikte Osmanlı Yahudileri’nin durumu da kötüleşmişti.⁹² Yani askeri ve siyasi nüfuzu azalan Osmanlı Devleti’nin Yahudi vatandaşları da, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan bir çöküş dönemine girmişlerdi. Üstün pozisyonlarını Rum ve Ermenilere kaptırmışlardı. Bir de diğer gayrimüslim vatandaşların aynı dönemde hem eğitim açısından hem de lobi faaliyetlerinde daha başarılı ve etkin olmaları Yahudilerin her alanda geriye düşmelerinin sonucunu doğurmuştur.⁹³

---

⁸⁹ M. Aydın, “...İstanbul’daki Yahudi Cemaatleri,” s.20.

⁹⁰ a.g.m. s.10,11.

⁹¹ a.g.m. s.12.

⁹² E. Groepler, a.g.e. s.37.

⁹³ H. Alkan, a.g.e. s.54.

Yine 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı ekonomisinde ortaya çıkan gelişmeler Hıristiyan Avrupalıların ilişki kurarken dindaşları Rum ve Ermenileri tercih ediyor olmaları nedeniyle, Osmanlı Rum ve Ermenileri, Yahudilere nispetle daha avantajlı hale gelmişti. Bu durum Osmanlı Yahudileri'nin dış ticaret hacmindeki paylarının azalmasına neden olmuştu.

Yahudi cemaati artık parlak günlerini kaybetmiş, eğitimde ve bilgide zayıflamış ve en önemlisi de Osmanlı Devleti'nin çöküşünden diğer gayrimüslimlere göre en çok kendileri etkilenmişti. Çünkü Yahudi cemaati, Osmanlı Devleti'ne ilk kez topluca geldikleri yılların üzerinden yıllar geçerken, ellerinde olan teknik bilgi, beceri ve topluca hareket edebilme yeteneklerini hızla kaybederek, tıpkı bir hovarda miras yedi gibi davranmış, cemaat olarak cahilleşme ve atomize olma hatasına düşmüşlerdi. Yahudi cemaatleri arasındaki gruplaşmanın keskinleşmesi, cemaat içi dayanışmayı azaltırken, maddi ve kültürel yetersizlikler eğitim kalitesini bozmuştu. Avrupa'dan gelen göçler de durunca 16. yüzyılda Yahudileri nisbi olarak öne çıkaran sebepler kendiliğinden ortadan kalkmıştı.⁹⁴

Bir yüzyıl önce neredeyse yalnızca Yahudilerin yaptığı işler artık Hıristiyanlarca yapılmaktaydı. 19. yüzyıl yazarı A. Ubcini, mektuplarında konu hakkında şunları demektedir: “Türkiye Yahudileri arasında öğrenme arzusu ve edebiyat zevki yavaş yavaş kaybolmaya yüz tuttu. Kendilerini taklit eden Rumlar Avrupa dillerini öğrenmeye başladıklarında Yahudiler onlar tarafından geçilecekleri korkusu ile isteklerini, gayretlerini canlandıracaklarına ilgisizliğe daldılar. Saray nezdinde ve elçiliklerde işgal ettikleri çevirmenlik vesair kazançlı mevkileri birbirini ardından kaptırdıklarını gördüler. Daha sonraları da gümrüklerde, maliyede veya paşa konaklarında koruyabildikleri bazı iddiasız makamlar da Ermenilerce ele geçirildi. Müslüman veya Hıristiyan diğer topluluklar, Avrupa dillerine ve konularına gittikçe daha fazla ilgi duymaya başlayınca da hareketsiz kalmaya devam ederek zenginliklerinin diğerlerinin eline geçmesini aldırılmazlıkla seyrettiler.”⁹⁵

---

⁹⁴ H. Alkan, a.g.e. s.55.

⁹⁵ N. Gülerüz, a.g.e. s.134.

Bernard Lewis, Yahudilerin gerilemelerinin diğer milletlere göre daha hızlı ve keskin oluşunu ise şöyle anlatmaktadır: “İşaretler yeteri derece açıktır; tırmanan ayırım, azalan hoşgörü, vahimleşen maddi ve fikri fakirlik.”⁹⁶

17. yüzyıldan sonra Yahudilerin büyük bir kısmının konuştuğu İspanyolca, İbranice ile karışarak Judeo-Espanyol (Ladino) denilen yeni bir dile dönüşmüştü. İspanyolca yazarken kullandıkları Latin alfabesini terk ederek büyük ölçüde İbrani harfleri kullanmaya başlamaları da yeni bir olguyu doğurmuştu. Yahudiler artık Avrupalı devletlerle gelişmiş ticari ve sosyo-kültürel ilişkilerini sürdürmekte zorlanmaktaydılar.

Göz önünde tutulması gereken diğer bir unsur da, önceki yüzyılda yaşamış olan Yahudi liderlerin tutumlarıydı. Sosyal yönde herhangi bir atılımda bulunulmamıştı.⁹⁷

Yahudi cemaatini olumsuz yönde etkileyen ve onları toplumsal çöküşe götüren asıl önemli olay ise, 1626 yılında İzmir’de dünyaya gelen⁹⁸, 1666 yılında Mesih olduğu iddiasıyla ortaya çıkan ve Musevi inancının temel taşlarını yerinden oynatan fikirleriyle Yahudilerin de tepkisini çeken Sabetay Sevi olayıdır.

Önce İspanya’daki ve daha sonra Portekiz’deki güçlü Yahudi merkezlerinin dağılması, vicdan özgürlüğünü hiçe sayan engizisyon mahkemelerinin Yahudilere kitle halinde eziyet etmeleri, yüzyıllar boyunca yaşadıkları toprakları terk etmek mecburiyetinde kalanlardan bir kısmının Avrupa’nın çoğu ülkelerinde kötü muamele ile karşılaşmaları, artık dünyanın sonunun geldiği şeklinde yorumlanmaktaydı. Avuntuyu maneviyatta arayan Yahudi düşünürlerin çoğu tasavvufa yöneliyor, bir kısmı da Kabala’ya sığınarak ileriye dönük iyimser bulgular yakıştırarak Mesih’in geleceği kurtuluş gününü sabırsızlıkla bekliyordu.⁹⁹

İşte böylesine bir ortamda insanların artık dünya işleriyle meşgul olmamalarını, kurtuluş gününün geldiğini söyleyen Sabetay Sevi, pek çok taraftar

---

⁹⁶ H. Alkan, a.g.e. s.57.

⁹⁷ M.S. Sharon, a.g.e. s.52.

⁹⁸ Joseph Kastein, **İzmirli Mesih Sabetay Sevi**, çev. Orhan Düz, İlgı Yayınları, 2006, İstanbul, s.21.

⁹⁹ N. Güleriyüz, a.g.e. s.136.

kazanmıştır.¹⁰⁰ Küçük yaşlardan itibaren aldığı Kabala eğitimi nedeniyle sıra dışı tavırlara sahip olan Sevi, 22 yaşına geldiğinde öğrencilerine kendini açık olarak Mesih ilan etmiştir. Bir gün, Talmud'da yasaklanmış olmasına rağmen J.H.V.H. harflerinden oluşan ve ağıza alınması 10 emirle yasaklanan Tetragramı telaffuz ettiği için hahamlar, onu ve öğrencilerini aforoz etmiş ve ölümü hak ettiğini bildirmişlerdir. Bunun üzerine Sevi, bulunduğu yerleri terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁰¹

Düşünce ve faaliyetleri toplum içerisinde kargaşaya neden olduğu için 16 Eylül 1666'da Divan huzuruna çıkarılan Sevi'den, dönemin padişahı mucize göstermesini istemiştir. Herhangi bir mucize gösteremeyen Sevi, Mesih olduğunu inkar etmiş ve basit bir haham olduğunu, Mesih unvanının Yahudiler tarafından kendisine verildiğini söylemiştir.¹⁰² Sevi, idama mahkum edilmişse de İslamiyet'i kabul etmekle başını kurtarmıştır.¹⁰³ Ancak Sevi'nin İslam'ı kabul edişi şeklen olmuş ve İslami kisve altında Yahudiliğini devam ettirmiştir.¹⁰⁴

Avram Galanti, yıllar sonra kaleme aldığı bir eserinde, Sabetay'ın skandallarına son veren Sultan IV. Mehmet için, Yahudiliği büyük bir faciadan kurtardığını ve Yahudiliğin ona bu nedenle minnettar olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵ Ancak Sevi'nin düşüncelerine ve etkilerine bu olay son noktayı koymamıştır. Çünkü ardında kendisine inanan ciddi sayıda Yahudi bırakmıştır. İstanbullu Yahudiler, özellikle de fakirler, Mesih'in belirmesi üzerine varlarını yoklarını satmaya başlamışlardı ve Mesih'in peşinde kutsal topraklara gitmeye hazırlanmışlardı. Sevi'nin Müslüman olması, bütün Yahudi dünyasında şok etkisi yapsa da, taraftarları, onun bir sahtekar olduğunu kabul etmektense, gizli bir görev nedeniyle din değiştirdiğine inanmışlardır.¹⁰⁶ Sabetay'a vurulan darbe, göğe yükselen vücudu ve ruhu bunca mucizenin gerçekleşeceği ana kadar namevcut olduğu sürece, üzerinde

---

¹⁰⁰ A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s.169.

¹⁰¹ A. Galanti, **Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının Gelenekleri**, çev. Erdoğan Ağca, Zvi-Geyik Yayınları, 2000, İstanbul, s. 34.

¹⁰² A. Küçük, a.g.e. s.337,338.

¹⁰³ A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s.170.

¹⁰⁴ A. Küçük, a.g.e. s. 553.

¹⁰⁵ A. Galanti, *Sabetay Sevi...*, s.52.

¹⁰⁶ M.S. Sharon, a.g.e. s. 60,61.

bir Türk giysisi ve başında beyaz bir sarıkle dolaştığı bu dünyada gölgesinin daima kalacağına inanan müritleri üzerinde hiçbir etki yapmamıştır.¹⁰⁷

Sabetay Sevi, hem içi Sabatayist dışı Müslüman olan ‘dönme’ topluluğunun ortaya çıkmasına hem de Yahudi cemaatinin iktisadi ve kültürel bakımdan büsbütün gerilemesine yol açmıştır.¹⁰⁸

18. yüzyıl başında Sabetay Sevi olayının şokunu atlatamamış Osmanlı Yahudileri, sosyal ve kültürel açıdan tam bir çöküş içine girmiştir. Sabataizm, kültürel açıdan zayıflayan Yahudi cemaatlerini kısa bir süre içerisinde hepten eylemsizliğe itmiştir. Yahudileri bir anda yönsüz, amaçsız, şaşkın ve derin hayal kırıklığı içinde bırakmıştır.¹⁰⁹ Yahudi cemaati, sanki rengini kaybetmiş, suskunlaşmıştır. Zamanla her alanda bir geri çekilme ve tam bir içine kapanıklık oluşmuş ve sonuçta ortaya yeniliklere kapalı tutucu bir toplum çıkmıştır.¹¹⁰

Gerçekten de dünya Museviliğini alt üst eden bu olayın izleri kolay kolay yok olmamış ve özellikle bu olayın oynandığı sahneyi bizzat görmüş olan Türkiye Musevileri, yaklaşık 200 yıl kadar bilgisizlik, bağınazlık perdeleri altında kalıp gitmiştir.¹¹¹

Kısacası 17. yüzyıl ortalarından itibaren başlayarak 18. yüzyılı da içine alan dönemde, Türkiye Yahudiliği’nin siyasal ve sosyal açıdan koyu bir karanlığa gömülmüş olduğu görülmektedir. İspanya Yahudileri’nin getirmiş oldukları kültürel servet adeta hiç işlenmeden yenmişti. 18. yüzyılın eşiğinde önemli bir eğitim krizi geçirmekte olan Türkiye Yahudi cemaatlerinin, dinsel icapları yerine getirecek kadar dahi İbranice bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. İbranice, yerini İspanyolcanın klasik şekline dayanan Ladino’ya bırakmış ancak bu dilde ne bir eğitim sistemi ne de bir edebiyat geliştirecek ortam yaratılabildiği.¹¹²

---

¹⁰⁷ A. Galanti, Sabetay Sevi..., s.52.

¹⁰⁸ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.234.

¹⁰⁹ M.S. Sharon, a.g.e. s.71.

¹¹⁰ H. Alkan, a.g.e. s.64.

¹¹¹ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.170.

¹¹² M.S. Sharon, a.g.e. s.67.

1.1.3. 19. Yüzyılda Yahudiler

İstanbul Yahudi cemaati, önceki yüzyıllarda olduğu gibi 19. yüzyılda da geçimini genelde ticaret ve zanaat ile ilgili işler yaparak sağlamaktaydı. Ancak küçük bir kesim büyük sermaye yatırımları yapmış, kalan çoğunluk ise fakir ve güçsüz bir ekonomik hayat yaşamaktaydı. Sadece birkaç İstanbullu Yahudi aile ekonomide ön planda yer alabilmiştir. Gabay'lar, Aciman'lar, Kamondo ailesi gibi. 1830'da İstanbul'da yapılan nüfus sayımındaki istatistikler, İstanbul Yahudi cemaatinin genel anlamda fakirlik sınırının biraz üstünde olduklarını göstermektedir. Buna göre kayıtlarda; cizye mükellefi Yahudilerin sadece yüzde 22.6'sı zengin, yüzde 57.2'si vasat, yüzde 20'si fakir olarak geçmekteydi.¹¹³

İstanbul Yahudi cemaati, 19. yüzyılda artık önceki yüzyıllardaki ayrıcalıklarını yitirmişti ve devletin gerileyişinden önemli ölçüde etkilenmekteydiler. Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul Yahudileri'yle beraber Türkiye'deki Yahudiler de, kültür, ticaret ve siyaset alanlarında adeta felce uğramıştır. Cemaatin geneli yoksuldu ve aşağı toplumsal sınıflara aitti. Çoğu küçük tüccar, çerçi, hamal ve sandalcıydı.

Bu duruma neden olan önemli etkenlerden biri hızlı nüfus artışıydı. İstanbul'da 1886'da 40.000 olan ve 1904'de 65.000'e çıkan bir Yahudi nüfusu söz konusudur.¹¹⁴ Bu derece hızla artan nüfus patlaması, Yahudi cemaatini daha da zayıf düşürmekteydi. Bununla beraber kötü beslenme ve hijyenik koşulların bozukluğu, İstanbul Yahudi mahallelerini zamanın salgın hastalıklarına da yatkın kılmaktaydı.

Ancak yine de Anadolu'daki bir kente kıyasla İstanbul'daki Yahudilerin büyük bölümünün durumu biraz daha iyiydi. Zengin bankerler, tüccarlar ya da bir meslek öğrenmiş olanlar Beyoğlu, Haydarpaşa, Kadıköy ve Kuzguncuk'ta oturmaktaydılar. Ancak çoğunluğunun yaşam koşullarını karakterize eden iki Yahudi semti Balat ve Hasköy'dü. Bu Yahudi gettoları, yalnızca yoksulluk değil, aşırı nüfus yığılması anlamına da gelmekteydi. Buna bir de Doğulu Yahudiler arasında yaygın

---

¹¹³ H. Alkan, a.g.e. s.105.

¹¹⁴ a.g.e. s.168.

olan erken evlenme geleneği de eklenebilir. Kızlar 14, erkekler en geç 18 yaşında evlendirilmekteydi.¹¹⁵

Yahudilerin iktisadi açıdan irtibat içinde oldukları Yeniçeri ordusunun tasfiye edilmesi, cemaati ciddi bir mali bunalıma sürüklemişti. Çünkü cemaatin, Yeniçeri ordusuyla yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Zamanla uluslararası ticaretteki yerlerini Rumlara, sarraflığı Ermeniler'e kaptıran cemaatin durumu, 25 yıl sonra İngiliz misyonerlerinin gazetesi The Jewish Intelligence'de şöyle anlatılmaktaydı: "... Yahudiler, tutmuş oldukları bütün kazanç kapılarının hepsini kaybettiler, bununla birlikte nüfuzları da kayboldu. Artık tahsildar, mültezim veya Türk asilzadelerinin bankerleri değiller. Bütün bu alanları işbilir rakipleri Ermenilere kaptırdılar. Yahudiler, bu kaybın, kendilerini küçük düşürmekle kalmadığını aynı zamanda gözle görülür bir sefaletle ittiğini derinden hissetmektedirler..."¹¹⁶

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim cemaatler için yeni bir dönem açmıştır. Ferman, gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki hukuki statü farklılıklarını kaldırarak tüm Osmanlı vatandaşlarına kanun önünde eşitlik tanıma amacı gütmekteydi.

Tanzimat fermanı sonrası oluşan süreç, Islahat Fermanı ile tamamlanmaktaydı. 28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı'nda, Tanzimat Fermanı'nda kabul edilen din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm tebaanın can ve mal dokunulmazlığı yeniden dile getirilmiş ve geliştirilmiştir. Ferman, tüm Osmanlı tebaasının hiçbir ayrım gözetmeksizin kanun önünde eşitliğini ve özgürlüğünü vurguluyor ve hatta eşitliği hayata geçirmek için gayrimüslimlere devlet memurluklarına tayin edilmek ve hem merkezi hem yerel meclislerde temsil edilmek gibi siyasi haklar vermektedir.¹¹⁷

---

¹¹⁵ E. Groepler, a.g.e. s.42.

¹¹⁶ A. Rodrigue, **Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması**, çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınevi,1997, Ankara, s.45.

¹¹⁷ H. Alkan, a.g.e. s.85.

Islahat Fermanı, gayrimüslimlerin statülerinde çarpıcı bir değişime yol açmış ve ferman Batı'da, Hıristiyan ve Yahudilerin özgürleşmesini muştulayan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.¹¹⁸

Islahat Fermanı ile bütün cemaatler sanat, sanayi ve genel eğitim verecek okulları açmaya yetkili kılınmaktaydı. Fermanın kendilerine genişletilmiş şekilde tanımış olduğu kültür, eğitim ve öğretim haklarından yararlanan gayrimüslim cemaatler, o zamana kadar açmış oldukları kurum sayısını arttırmışlar, batılı devlet ve kuruluşların da yardımıyla geniş çapta bir eğitim faaliyetine başlamışlardır.¹¹⁹

Islahat Fermanı'ndan sonra devlet hizmetinde görev alan gayrimüslimlerden en kalabalık olan grup Ermeniler idi. Yahudi memur sayısı çok değildi, çünkü kurulan yeni okullardan diğer gayrimüslimlere göre çok az yararlanmışlar, Avrupa'daki eğitim kurumlarına da pek itibar ve istek göstermemişlerdi. Dolayısıyla eğitim alanında geri kalmışlardı. Ayrıca Tanzimat'tan sonra başlayan yeniden yapılanma sürecinin aksine Yahudiler, hahamların baskıları sonucu daha içe dönük, muhafazalar bir tavır almışlardı. Bu durumlar politik ve ticari mevkilerini Ermenilere kaptırmalarının esas noktasını oluşturmuştur.

Islahat Fermanı'na göre, cemaat liderlerinin yeniden düzenlenmesi kapsamında, 1865'te Yahudi milletinin nizamnamesi (Hahamhane Nizamnamesi) çıkartılmıştır. Bu nizamnameye göre eğitim işlerinin bağlı olduğu Cismani Meclis'te 7 haham ve 9 da halktan kişi bulunmaktaydı. 80 üyeli Umumi Meclis ise, 20 haham ve 60 da avamdan gelen üyeye oluşmaktaydı. Böylece eğitim konusunda karar verilmesinde dini kesimin ağırlığı önemli ölçüde azaltılmıştır.¹²⁰ Ancak hahamların karşı koyması sonucu nizamname ölü bir belge haline gelmiştir. Böylece hahamlar cemaatin yönetimini tekrar ele geçirmişlerdir. Hahamların üstünlüğüne ancak XIX. yüzyılın sonunda faaliyetlerine başlayan AIU'in çabaları sayesinde son verilecektir.¹²¹

---

¹¹⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.52.

¹¹⁹ H. Vahapoğlu, a.g.e. s.68.

¹²⁰ Halit Ertuğrul, **Kültürümüzü Etkileyen Okullar**, Nesil Yayınları, 2002, İstanbul, s.121.

¹²¹ http://74.125.77.132/search?q=cache:t6bO59_oqgIJ:webnews.newsturkiye.net/doaction.php%3Fart_group%3Dbilim.sosyal.tarih%26article_id%3D309+%22evrensel+yahudi+birli%22&cd=15&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (erişim tarihi: 23.03.2009)

Tanzimat döneminde, Osmanlı Yahudileri'nin kültürel ve sosyal hayatında meydana gelen en önemli değişimin Yahudilerin Türkçeyi öğrenme ve Türkçe aracılığıyla Türk kültürüyle daha fazla kaynaşma sürecine kitlesel olarak girmiş olmaları söylenebilir.

Önceki dönemlerde Türkçe bilen Yahudi sayısı az olduğundan, bireyler hükümet makamları ile doğrudan ilişki kurma sorunu yaşamaktaydılar. Tanzimat fermanını takip eden yıllardaysa, Yahudilerin Türkçeye olan ilgisinin nispeten arttığı görülmektedir. Devrin hahambaşısı Moşe Fresco, başlayan reform hareketinden Yahudi cemaatinin de yararlanmasını istemekteydi. Bu nedenle Türkçe eğitimin önemini vurgulayıp özendirilmesine katkıda bulunmaktaydı. Bu amaçla ilkokul düzeyindeki birkaç Yahudi okulunda Türkçe dersleri başlatılmıştır. Hasköy Piripaşa'daki okulda başlayan uygulama (1868), Balat ve Kuzguncuk'ta (1869) ve Hasköy ile Ortaköy'deki okullarda (1871) da uygulamaya konulmuştur. Yahudiler arasında yaygınlaşan Türkçe her alanda direkt olarak Türk kültürünün etkisinin Yahudiler üzerinde artmasına neden olmuştur.¹²²

Kısacası 1839 yılında başlayan ve tüm yüzyıl boyunca etkileri görülen Tanzimat dönemi, Osmanlı Yahudileri'nin sosyo-kültürel ve ekonomik yapılarında önemli iyileşmelere sahne olduğu görülmektedir. Ancak Yahudi cemaatlerinin dini liderleri, 1839'dan sonra başlayan ve 1856 yılından sonra ciddi anlamda toplumsal ve hukuksal yenileşmeleri sağlayan, tanzimat reformlarının ve ıslahat hareketinin yarattığı yeni fırsatlardan yararlanmak yerine, muhafazakar bir yaklaşımla statükoyu korumak yönünde refleks geliştirmişlerdir. Buradaki asıl endişeleri, cemaatleri üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmek düşüncesiydi. Bu yüzden açılan yeni kurum ve kuruluşlardan, okullardan, cemaatin gençlerinin yararlanmalarını engellemeye çalışmaktaydılar. Onlara göre çağdaş eğitim veren okullara ya da misyoner okullarına devam eden, yabancı dil öğrenen kimseler dinden çıkmış sayılmaktaydı.¹²³

Sonuçta memleketin bu yükselme hareketine karşı gösterdiği çaba karşısında, Museviler tamamen ilgisiz kalmıştır. Musevilerin bilgisizliği ve bağınazlığı o kadar katmerleşmişti ki, dil'i din'den ayıramamaktaydılar. Onlara göre

---

¹²² H. Alkan, a.g.e. s.103,104.

¹²³ a.g.e. s.145.

yabancı bir dili öğrenmek demek, yabancı bir dini kabul etmektir. Türk hükümeti, Türkiye Musevilerini ilerleme yoluna yürümeye doğru davet etmişse de, bunlar, karahillik ve kaba bağnazlık nedeniyle hükümetin davetine karşı ilgisiz kaldıkları görülmektedir. Örneğin, Tıp Fakültesi'ne açılışından ancak 34 yıl sonra ilk Musevi genç okula kaydolmuştur. 1842 yılında açılan ebelik kurslarına Musevi ebelerin devam etmeleri için, hükümet tarafından Hahamhaneye 20 safer 1258 (2 Nisan 1842) tarihli bir davetiye gelmişse de, davet ilgisizlikten dolayı sonuçsuz kalmıştır. Yine 1867'de Rüştîye'lere (ortaokul) gayrimüslim çocuklarının kabulü kararlaştırılsa da, Yahudilerin ilgisi çok az olmuştur.¹²⁴ 1868'de Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin bir arada okuyabilecekleri ilk karma okul olarak kurulan Galatasaray Lisesi'ne (Galatasaray Sultanisi),¹²⁵ uzun zaman Yahudi öğrenci gitmemiştir. Yahudiler, günah saydıkları Fransızca eğitim yapan bir Türk okulunda, çocuklarını Hıristiyanların eğitimine bırakmak istemedikleri için Galatasaray Lisesi'ne rağbet etmemekteydiler.¹²⁶

Araştırmacılar arasında da 19. yüzyıl Türkiye Yahudi cemaatinin iktisadi ve toplumsal açılardan bir gerileme içinde olduğuna dair bir görüş birliği vardır. Osmanlı Devleti'ni oluşturan dinsel ve etnik gruplar mozaiği içinde Yahudiler, dış ticarete 16. yüzyılda sahip oldukları üstünlüklerini artık yitirmişlerdir. Avrupa'yı yakından tanıyan özellikle İspanya sürgünü Yahudiler, Osmanlı Devleti ile Batı arasında mali ve ticari bağlantılar kurulmasında ideal birer arabulucu olmuşlardır. 17. yüzyıla gelindiğinde Liberik Yarımadası'ndan Osmanlı Devleti'ne olan bu Yahudi göçünün sona ermesi, Avrupa ile olan ilişkilerde nispeten bir zayıflamaya yol açmıştır. Dolayısıyla Batı ile olan ticarete dizginleri ele geçiren Rum ve Ermeni girişimciler, Yahudilerin yerini almaya başlamışlardır.

İleride AIU teşkilatı içerisinde yer alacak olan Isidore Loeb 1854'de şöyle demektedir: "İstanbul Yahudi cemaati eski haşmetini kaybetmiştir. Yahudiler gündün güne fakirleşmekte, bir zamanlar sahip oldukları mevkiiler artık Rumlar ve Ermeniler tarafından ele geçirilmektedir. Bu çöküş, kültür yoksunluğundan ve kültür seviyesini yükseltmek için gerekli önlemleri alıp tüm cemaat mensuplarına kabul

¹²⁴ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.171.

¹²⁵ H. Alkan, a.g.e. s.140.

¹²⁶ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.201.

ettirecek bir otoritenin boşluğundan kaynaklanmaktadır. Halen hiçbir ciddi kuruma sahip olmayan öndersiz Yahudi cemaati tam bir harabeye dönüşmekten ancak eski teşkilatı sayesinde kurtulabilmektedir.”¹²⁷

1833'te İstanbul'da 39 bin Yahudi bulunmaktaydı ve bu sayı, yüzyılın sonuna kadar 55 bin'e yükselmiştir. Bunlardan 51 bin'i Sefarad, 3 bin'i Aşkenaz ve 500'ü de Karaim idi. Sefaradlar, Selanik'te olduğu gibi İstanbul'da da açıkça çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, hiçbir zaman diğer küçük Yahudi cemaatlerini özümleyememişlerdir. İspanya Yahudileri'nin 15. yüzyılın sonlarındaki yerleşiminden önce de var olan cemaatlere bölünmüşlük, Yahudilerin gelişimini reformlar döneminde bile önemli ölçüde geciktirmiştir.¹²⁸

Ancak bu geri kalmışlık 19. yüzyılın ortalarından sonra hızla değişecektir. Avrupalı zengin ve prestijli Yahudi aileler Osmanlı Yahudileri ile yakından ilgilenmeye başlamaktaydılar. Özellikle 1860'lı yılların başı, Yahudilerin ekonomik alanda yavaş yavaş etkinliklerini arttırdıklarını göstermekteydi. Tanzimat'ın öne çıkardığı isimler, bankacılık, ticaret ve endüstri alanlarında yabancı sermayedarları yatırım için teşvik etmişlerdir. Bu durum ülkede yabancı bankaların, maden işletmelerinin, sigorta aracı kurumlarının işletmelerinin sayısını hızla arttırmıştır. Bunların çoğunun yönetim kademeleri Avrupalı Yahudilerin elindeydi. Bu yatırımcılar Osmanlı Yahudi şirketlerini kendi şirketlerinin şubeleri olarak istihdam ediyor ve bu yolla Osmanlı Yahudileri'nin ülke pazarlarında tekrar ön plana çıkmalarına yardımcı oluyorlardı. Rothschild'lar, Baron Maurice de Hirsh Avrupalı Yahudi banker ve büyük tacirlerdendi. Avrupalı Yahudilerin desteğine ilaveten Alliance Israélite Universelle (AIU) gibi Avrupalı bazı uluslararası kuruluşların çalışmalarının da Yahudilerin ekonomi etkinliğini arttırdığı bir gerçektir.¹²⁹

---

¹²⁷ N. Güleriyüz, “Doğu'nun Rotschild'i: Kamondo Ailesi,” Tarih ve Toplum, c. 39, S. 232, 2003, Nisan, s.54.

¹²⁸ 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, s.79,80.

¹²⁹ H. Alkan, a.g.e. s.107.

1.2. Geleneksel Yahudi Eğitim Anlayışı ve Yeni Okulların Kurulması

1.2.1. Geleneksel Yahudi Eğitim Sistemi

Osmanlı Yahudileri, diğer gayrimüslimler gibi, inanç ve ibadet özgürlüğü yanında, eğitim özgürlüğüne de sahipti. Çünkü Osmanlı Devleti, eğitim faaliyetlerini din ve mezhep imtiyazlarının bir parçası olarak görmekteydi ve onları bu konuda serbest bırakmıştı. Gayrimüslim milletler de, mabetlerini nasıl kendileri idare ediyorlarsa, okullarını da yine kendi cemaat teşkilatları vasıtasıyla kurup işletmekteydiler. Her cemaatin kilise, havra ve benzeri mabetlerinin yanında, bunlara bağlı birer okulu bulunmaktaydı.¹³⁰

Yahudi toplumu, kendilerine ayin ve din serbestisi tanınmasından başlayarak diğer cemaatlere tanınan hakların verilmesiyle birlikte kendi içinde eğitim faaliyetlerine girişmiştir. Yahudi cemaatinin her türlü eğitim işleri hahamların gözetimindeydi ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm Yahudilerin eğitimleri, Hahamhanenin kontrolünde yapılmaktaydı.¹³¹

Geleneksel Yahudi eğitimi, dine dayanmaktaydı ve kutsal metinlerin okutulması yoluyla Yahudi varlığını sürdürebilmek amacını taşımaktaydı. Eğitim, Yahudi din adamları, yani hahamlar tarafından verilmekteydi. Okuma programıysa, Yahudi takvimine bağlıydı.

Yahudi ilkokullarının esas işi İbranice kutsal metinleri okutmaktı. Bu yöndeki öğretim, dinsel görevin en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Yine bu okullarda hem dinsel nedenlerden dolayı hem de toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirmek için günlük dualar da öğretilmekteydi. Böylece çocuklar, Yahudi toplumsal hayatına yön veren sinagogların ruhani ortamına girmeye hazır hale getirilmekteydi.

Kız çocukları herhangi bir resmi eğitim görmemekteydi. Varlıklı ailelerin kızları, kendilerine ayrılmış küçük mekanlarda belli bir eğitim alıyordu ancak bu eğitim Ladino okuma-yazma ile İbranice duaların öğrenilmesinden ibaretti. Erkek çocuklar açınsındansa durum farklıydı. Meldar'dan önce bu çocuklar Maestra'ya

¹³⁰ Ali Güler, **Türkiye'deki Gayrimüslimler**, Genelkurmay Basımevi, 1996, Ankara, s.129.

¹³¹ A. Arslan, "**Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudilerin Üsküdar'daki Eğitim Faaliyetleri**," II. Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004), Mart, 2005, İstanbul, s.291.

gönderiliyordu. Anaokullarının işlevini gören Maestra'larda çocuklara şarkı ve dualar öğretilmekteydi.

Asıl eğitim, çocuğun 7 yaşında devam etmeye başladığı Meldar'da başlamaktaydı. Bu okul, sinagogun hemen yanında bulunan ve genellikle de tek bir salondan oluşan bir yapıydı. Okulda öğretmen haham, İbranice'yi öğretmekle işe başlamaktaydı. Alfabeden sonra tilavet ve sonunda da Tevrat'ın okunması ve Ladino'ya çevrilmesi gelmekteydi. Bu temel eğitim Talmud Tora adıyla da bilinmekteydi. Talmud Tora'daki eğitimin esasını da Tevrat'ın Ladino'ya çevrilmesi oluşturmaktaydı. Talmud Tora, Meldar'a kıyasla daha ileri düzeyde bir eğitimin verildiği ve yine ileri bir hahamlık eğitimi sağlayan bir okuldu. Çünkü Meldar'da verilen eğitim nötr bir değere sahip becerileri geliştirmeye değil, geleneğin tüm ebedi değerlerin geçerliliğini yeniden tasdik edip sürdürmeye yönelikti.

19. yüzyılda Meldar ile Talmud Tora arasındaki fark gittikçe belirsiz hale gelmiş ve yoksul bir hahamın gözetiminde sayıları 50–60 olan çocuklara Ladino okuma-yazma ile bazı İbranice duaların öğretildiği okullar da Talmud Tora adını almıştı.

Tanzimat'tan önce genellikle iki tip Yahudi okulu bulunmaktadır; Hevra'lar (Hevrot) ve Yeşiva'lar (Yeşivot).

Yahudi topluluğunun bulunduğu hemen her yerde Hevra'lara rastlamak mümkündür. Hevralar'da temel dini bilgiler, İbranice, Ladino ve dört işlem öğretilmekteydi. Ortaokul diyebileceğimiz Yeşivalar ise din adamı yetiştiren kurumlardı.

Yeşivalar, genelde sinagoglara bağlıydı. Ama bazıları da özel kuruluşlar tarafından idare edilmekteydi.¹³² Yeşivalar, varlıklı kişiler tarafından kurulan ve bilgilenmek isteyen herkese bir öğrenim ve tartışma forumu sağlamaktaydı. Bir tür haham okulu olan Yeşivalar'da genellikle Şulhan Aruh, Talmud ve tefsirleri okutulmaktaydı. Ayrıca bu okullarda bazı dönemlerde felsefe, matematik, astronomi gibi dersler de verilmekteydi. İlk dönemlerde Latince, Arapça gibi klasik diller de

---

¹³² Silvyo Ovadya, "Yahudi Okulları," Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 7, 1993, İstanbul, s.402.

öğretilmekteydi. Bu derslerin her birinin hocası ayrıydı. Her hoca, öğrencilerini kendi evinde veya bir zengin evinde toplayarak ders vermekteydi.¹³³

Yeşivalar, çoğunlukla bir Yahudi bilgin veya ilme önem vererek kendisine büyük kütüphane kuran zenginlerin ölümünden sonra açılmaktaydı. Ölen kimsenin vasiyeti üzerine, ondan kalan özel kütüphane, bir genel kütüphane haline getirilmekte ve fakir çocuklar toplanarak burada okutulmaktaydı. Bu çeşit kuruluşlar, Türk vakıf sistemine benzer bir nitelikteydi. Bazı zengin Yahudiler de, kendi çocuklarının eğitimi için hahamlardan özel hoca tutmaktaydılar.

Osmanlı Devleti'ndeki Talmud-Tora, Hevralar ve Yeşivalar, okulları, öğrencileri ve hocaları desteklemek için kurulmuştu. Daha sonra buralar din bilimlerinin okutulduğu yerler haline gelmiştir.

Az önce de belirtildiği gibi tüm bu Yahudi okulları, ya cemaat tarafından sağlanan bağışlarla ya da zenginlerin yardımları ile kurulmaktaydı. Örneğin Yasef Nasi gibi Osmanlı Devleti'nde etkili olmuş önemli Yahudiler, okul açarak masraflarını kendileri karşılamaktaydı.

İstanbul Yahudi cemaati de, 6 ile 12 yaşları arasındaki çocuklarını dini eğitim veren ve onların Tevrat'ı öğrenmelerini sağlayan Talmud Tora'lara göndermekteydiler. Bu okulları tamamlayanların büyük çoğunluğu, ailelerine maddi katkıda bulunmak için çalışma hayatına atılırken, küçük bir azınlığı bir öncekine göre daha gelişmiş ve daha ileri dini bir eğitim veren Yeşiva'ya devam etmekteydi.¹³⁴

Dini okulların dışında herhangi bir laik eğitim kurumuna sahip olmayan İstanbul Yahudileri, 1850'li yıllara gelindiğinde genelde evrensel kültürden çok uzak, basit mesleklerde çalışabilen, çoğunluğu zanaatkar, küçük esnaf, işçi, hamal gibi mesleklere sahip fertlerden oluşmaktaydı.

Genel anlamda Yahudiler, 16. yüzyıla kadar diğer azınlıklara göre eğitim çalışmalarında daha avantajlı durumdayken, 17. yüzyıldan itibaren Ermeni ve Rumlara göre gerileme içine girdiği görülmektedir. Buna sebep olarak da,

---

¹³³ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.199.

¹³⁴ S. Ovadya, a.g.m. s.402.

Yahudilerin ticaret içindeki önemlerini ve Osmanlı sarayındaki doktor, banker ve tercüman olarak yerlerini, Ermeni ve Rumlara kaptırmaları ve ayrıca cemaat olarak batıl inançlara yatkınlıklarından dolayı zamanın gelişmelerine ayak uyduramamaları gösterilmektedir.

Ayrıca Sabetay Sevi'nin 1666'da Mesihlik iddiasında bulunması, Yahudi toplumunda büyük bir şaşkınlık meydana getirmiş, bu şaşkınlık ve dağınıklıktan kurtulmak için inançlarına daha fazla ağırlık vermişlerdir. Yahudiler, 200 yıl kadar okullarında İbranice, dil bilgisi, dini öğretim, aritmetik, geometri, tarih, coğrafya okudukları halde, Sabetay Sevi olayı sonucu sonucunda, Tanzimat Dönemi'nin başlangıcında okullarında gramersiz İbraniceden başka, aritmetiğin yalnız dört işlemini okumaktaydılar.

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, geleneksel eğitim sistemi büyük bir çöküntü içine girmiştir. Çoğu Talmud Tora, masraflarını karşılayabilmek için paraya ihtiyaç duymaktaydı. Ancak cemaatler artık okula yardım amacıyla bir fon oluşturmaktaydılar. Aynı zamanda bu okullar, okuma-yazma ile kutsal metinlerin Ladino'ya çevrilmesinin ötesinde bir eğitim vermemekteydi. Bu durum yahudi reformcuların tepkisini de beraberinde getirmiştir.

Yahudi reformcular, İbranice ile Talmud'a ağırlık veren geleneksel eğitime iyi gözle bakmamaktaydılar. Konuyla ilgili bir rapora göre Türkiye'deki bir Yahudi okulu "... berbat kokulu bir havanın teneffüs edildiği küçük bir odada, karmakarışık bir halde yere yayılarak oturmuş öğrencilerin öğretmenleriyle avaz avaz bağırarak konuştuğu" bir yerdi. Reformcuların geleneksel eğitim sistemine karşı sergiledikleri husumet, ideolojik önyargılardan kaynaklanmaktaydı; bu geleneksel okulların derin bir ekonomik kriz içinde bocalamaları gerçeği karşısında daha da büyümekteydi. El Nasiona, El Tempo gibi gazeteler, geleneksel Talmud Tora'yı sert bir dille eleştirmektedirler.¹³⁵

Bu arada 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti içinde faaliyet göstermeye başlayan ve sayıları giderek artan Protestan misyoner okullarına da işaret etmekte fayda vardır. Bu okullar, özellikle Yahudileri Hıristiyanlaştırmak amacını

---

¹³⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.59.

taşıymaktaydı. Londra Yahudiler Arasında Hıristiyanlığı Yayma Cemiyeti, ilk okulunu İzmir’de 1829 yılında açarak Türkiye’deki faaliyetlerine başladı. Aynı dernek, 1855’de İstanbul’da biri Ortaköy, diğeri Balat’ da olmak üzere 2 okul, 1864’te de Hasköy’ de bir başka okul açtı. Hahamların, çocuklarını bu okullara gönderen ailelere aforoz tehdidinde bulunmalarına rağmen, bu misyoner okullarının parasız yiyecek ve giysi dağıtmaları ve de Yahudi cemaatinin kendi eğitim kurumlarına mali yardımda bulunup onları yaygınlaştıracak yeterli mali kaynağa sahip olmayışı, kimi misyoner okullarının yoksul Yahudiler arasında oldukça rağbet görmesine neden oldu. Alliance’ın Türkiye’ye gelişinden önce pek çok Yahudi öğrencinin bu okullara rağbet ediyor oluşu, geleneksel eğitim sisteminin çökmüş olduğunun bir kanıtıydı. Geleneksel eğitim, beşeri hayat için faydalı olacak becerilerin öğrenilmesini veya bir bilgi edinimi sürecini gerekli görmemekteydi.¹³⁶ Dolayısıyla Yahudilerin yeni okullar açmalarında, Protestan misyonerlerinin Yahudilik aleyhine yaptıkları propagandaların yoğunlaşmasının da önemli rolü vardı.

1.2.2. Modern Okulların Kurulması

Yahudi toplumun modern manada okul açma çalışmaları, Rum ve Ermeni cemaatlerden yarım yüzyıl sonra başlamıştır. Yahudilerin okul açma faaliyetlerinde, özellikle Fransa’daki Yahudi toplumunun eğitimde aydınlanmaya yönelmesi çok önemli bir rol oynamıştır.

Geleneksel Yahudi eğitimini yetersiz bulan Yahudi reformcular, eğitim alanında yeni açılımlar sağlamışlar ve bu doğrultuda ilk modern Yahudi okulunu 1818’de Metz’de açmışlardır. Bunu 1819’da Paris’te açılan bir diğer okul izlemiştir.¹³⁷

Yeni açılan Yahudi okullarının hepsinin de yoksul çocukları eğitmesi öngörülmüştü. Maddi durumu iyi olan Yahudilerin, çocuklarını devlet okullarına da ya da özel eğitim kurumlarına gönderdikleri bilinmekteydi. Fransız hükümeti de bu yeni okulların idaresini hayırsever kişilere ve idare meclisleri bünyesindeki hayır kuruluşlarına bırakmıştı. Eğitimle ilgili reformlar, zanaat ve tarımı teşvik etmek suretiyle toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayan diğer girişimlerle bir arada sürdü.

---

¹³⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.60,61.

¹³⁷ a.g.e. s.10.

Paris'teki Merkez İdare Meclis'i, muhtaç durumdaki Yahudiler için toplanan yardımların dağıtımından sorumlu Comité de Bienfaisance adlı komiteyi zanaat eğitimini yürütmekle görevlendirdi. 1819'da çıraklık sistemini hayata geçirildi. 1825'te Strasbourg'da "Ecole de travail" adıyla bir meslek okulu kuruldu. 1830'dan sonra, Comité des dames adında bir komite kızların çıraklığını denetlemeye başladı.¹³⁸

Yahudi toplumunun yeniden biçimlendirilmesi, hahamlık eğitiminde de değişiklikler yapılmasını gerektirmekteydi. Bu gereklilik, 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca sert tartışmaların sebebi olmuştu. Merkez İdare Meclis'i, 1827'de Metz'de bir Haham Okulu (école rabbinique) kurdu. Geleneksel Yeşivalar'ın yerini alan bu okul, dinsel eğitimin yanında laik bir eğitim de vermekteydi. 1859'da Paris'e taşınmasından sonra séminaire rabbinique olarak bilinen okul, Fransız hahamlığının niteliğini tamamen değiştirmiştir.¹³⁹

Fransa ile bütünleşen Fransa Yahudileri, dış politikada da Fransızlarla beraber çalışmaya başlamışlardı. Merkez İdare Meclisi, 1854 yılında Allgemeine Zeitung gazetesinin editörü Ludwig Philippson'un önerileri üzerine, "Doğu Yahudileri'nin uygarlaştırılması" görevini üzerine almıştı. Bunun için hazırlıklara başlayan İdare Meclisi, Comite de Bienfaisance'ın başkanı ve Rothschild'lerin sekreteri Albert Cohn'u Doğu'ya gönderdi.

Cohn'un görevi, Osmanlı Devleti'ndeki şartlar hakkında bir rapor hazırlamaktı. Bölgeye giden Cohn, bu arada Rothschild'in parasıyla İskenderiye'de 2 okul, Kudüs'te 1 hastahane, biri kızlar diğeri erkekler için 1 meslek okulu açmış ve İstanbul ve İzmir'de birer okul kurmuştu.¹⁴⁰ 1854'de Rothschildler'in desteği ile Hasköy Piripaşa'da açılan okul, İstanbul'da Hahamhane kontrolü dışında yabancı Yahudilerin açtığı ilk okul olarak faaliyete başlamıştı.¹⁴¹ Okul hakkındaki ayrıntılı bilgi, ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Modern çağda Batılı Yahudilerin, Osmanlı idaresi altındaki Yahudi cemaatlerinin hayatında oynadıkları rolün önemi çok büyüktü. Doğu'daki Yahudi

---

¹³⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.10,11.

¹³⁹ a.g.e. s.11.

¹⁴⁰ A. Arslan, a.g.e. s.23.

¹⁴¹ a.g.e. s.43.

yoldaşlarının yenileştirilmesini sağlama görevini üstlenen devlet yerine onlar olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ilk yarısından önce vatandaşlarının eğitim sorumluluğunu üstlenmemiştir. Osmanlı Devleti'nin eğitimi bir kamu görevi olarak değerlendirip, üstlenmesi Tanzimat'tan sonra görülmektedir.¹⁴²

İstanbul'un fethinden Tanzimat devrine kadar eğitim hizmetleri, diğer din mensuplarında olduğu gibi, kendi dinlerine mensup varlıklı ve cemaatine hizmet etme duygusuna sahip kişilere bırakılmıştır. Devlet politikası gereği, daima etnik grupların eğitim hakkı korunmuş ve bu konuda Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmaktan kaçınılmıştır. Ancak devletin uzun süre Müslüman olmayan unsurların işlerine müdahale etmekten uzak duruşu, eğitim konusuna da el atmaması sonucunu doğurmuştur.

Dolayısıyla devletin, 20. yüzyıla kadar gayrimüslimlerin eğitimi alanını nispeten boş bırakması, Avrupalı Yahudi reformculara Osmanlı Yahudi cemaatinin eğitim sistemini dönüştürme konusunda bir hareket serbestisi sağlamaktaydı.

Devletin geleneksel yapısını ciddi oranda değiştirip, vatandaşlarına yeni bir hayat biçimi sağlayan Tanzimat Fermanı, sosyal nizamın değiştirilmesini öngörmekteydi. Bunun hayata geçirilmesi ise, tüm aydınların ortak düşüncesine göre eğitim alanında yapısal ve geniş kapsamlı bir düzenleme ile mümkündür. Padişah Abdülmecid tarafından yazdırılan ve "lüzümlü olan mekteplerin ülkenin uygun belgelerine hemen kurulması" emredilen Hatt-ı Hümayun adlı fermanın ardından, eğitim sorunlarını ele alıp, çözüm bulmak amacıyla "Meclis-i Maarif-i Umumiye" adlı yeni bir meclis oluşturuldu. Islahat Fermanı'nın ilanı ile de tüm bu değişim çabalarına bir kat daha hız verilerek, din ve mezhep ayrımı yapılmaksızın devletin bütün tebaasına askeri ve sivil okullarda okuma izni de verildi. Hedef yalnız medrese eğitiminin değiştirilerek Müslümanlara daha modern eğitimin verilmesi değil, tüm tebaanın eşit ve iyi eğitim fırsatı yakalayabilmesi olmuştur.¹⁴³

Ancak Osmanlı Yahudileri, Tanzimat'ın yeni nimetlerinden en önemlisi sayılabilecek okullardan, diğer milletlere nazaran en az istifade eden millettir. Bunun nedeni, Yahudi milletinin din adamlarının koyu bir muhafazakar tavır içerisinde

---

¹⁴² H. Vahapoğlu, a.g.e. s.81.

¹⁴³ H. Alkan, a.g.e. s.139.

olmalarıydı. Muhafazakar hahamlar, hahambaşlarının aksine, değil bu okullara çocukları göndermeyi, yabancı dil öğrenmelerini dahi din dışına çıkmakla bir saymakta ve Yahudi çocukların yeni okullara gitmelerini engellemeye çabalamaktaydılar.¹⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin başlattığı Batılılaşma çabaları ve 1856 Islahat Fermanı'nın gayrimüslim cemaatleri kendi kurumlarını ıslah etmeye davet edişi, Yahudi reformcuların girişimlerine vesile teşkil ediyordu. Islahat Fermanı'nı Osmanlı Yahudilerini özgürleştirecek bir düzenleme olarak yorumlayan Avrupalı Yahudi seçkinler, bu reformculara destek olmaktaydı.

Ancak Batılı Yahudilerin Türkiye'deki Yahudi eğitim sistemini ıslah etmek üzere giriştikleri eylem, Türkiye Yahudi cemaati içinde değişime yatkın, işbirliği yapmaya hazır ve reformların aktif bir şekilde yanında olacak güçler olmaksızın bir sonuca ulaşamazdı. Yeni okulların en ateşli savunucuları genelde zengin tüccar ile cemaat ileri gelenleri olmuştur.¹⁴⁵

İstanbul ve Selanik cemaatlerinde Yahudi seçkin zümresinin önde gelen kesimini oluşturan çoğu İtalyan kökenli yabancı Yahudiler (Frenk veya Franko), Avrupalı eğitimin Türkiye Yahudileri'nin hayatına sokulmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Kamondo, Allatini, Fernandez, Modiano, Morpurgo gibi önde gelen Frankolar, her iki kentte yeni okullar kurulmasında öncülük etmişlerdir.¹⁴⁶

1840'da Montefiore'nin İstanbul hahambaşısına baskı yaparak bütün Yahudi okullarında Türkçe'nin de okutulmasını isteyen bir deklarasyon yayınlaması, imparatorluğun son günlerine kadar sürecek olan bir kampanyanın ilk adımıydı. Batılı Yahudiler Tanzimat'ı ve Islahat Fermanı'nı, önceki 50 yılda Avrupa'da yaşamış oldukları tecrübenin ışığında yorumlayarak dikkatlerini hemen kendileri için öncelik taşıyan eylem alanı üzerinde yani eğitim konusu üzerinde yoğunlaştırmışlardı.

Batılı kurumların 19. yüzyıl ortalarında Türkiye'ye ithal edilmesinden önce, Türkiye'de Yahudi cemaatinin kaç okula sahip olduğu tespit etmek mümkün

---

¹⁴⁴ H. Alkan, a.g.e. s.144.

¹⁴⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.62.

¹⁴⁶ a.g.e. s.63.

değildir. İstanbul'da Hasköy ve Balat'ta birer büyük Talmud Tora bulunmaktaydı.¹⁴⁷ Archives Israélites'in yazdığına göre 1858'de İstanbul'da toplam 2 bin 552 öğrencinin devam ettiği 44 Yahudi okulu ve 100 öğrencili 3 Karaim okulu mevcuttu.¹⁴⁸

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudilerin, dıştan yönlendirilmekle eğitime yönelik bir dinamizm kazanamayacakları anlaşılınca, Selanik'te Frankolar olarak adlandırılan İtalyan kökenli Yahudi iş adamları, Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi okullarının modernleştirilmesi için harekete geçmişlerdir.¹⁴⁹

Viyana Rochild'inin Sadaka Memuru olan ve İstanbul'u bilen Albert Cohn, İstanbul'da Avrupa dillerini öğretecek bir Yahudi okulu kurma işine girdi. Cohn, İstanbul'da kurmayı düşündüğü okul için bir komite oluşturdu.¹⁵⁰ Kamondo ile Avusturya vatandaşı olan kimi Aşkenaz Yahudilerinin yöneticiliğini yaptığı bu komite, bu yeni okulun maliyetlerini karşılamak için gerekli olan parayı topladı. Cohn, Paris'e döndükten sonra okulun başına bir Fransız müdür gönderdi ve okul Hasköy'de 23 Kasım 1854'de 76 öğrenciyle eğitime başladı. Bu, Türkiye'de İbranice ve Türkçe'nin yanı sıra Avrupa dillerinin ve laik derslerin de okutulduğu ilk Yahudi eğitim kurumuydu.¹⁵¹

Piripaşa'da açılan bu ilk modern Musevi İlkokulu, 1862'de ünlü banker Kamondo'nun koruyuculuğu altına geçmiş ve Kamondo tarafından genişletilmiştir.¹⁵²

Yine Hasköy'de bulunan Şule-i Maarif okuluna, artan öğrenci sayısını karşılamak ve¹⁵³ haham mesleğine girecek çocuklara özgü ve hahamların gözetimi altında olmak üzere, 1895'te 2 sınıf daha eklenmiştir.¹⁵⁴

1902'de Şule-i Maarif okulunun bir bölümünün Haham Okulu olması için Hahamhane tarafından ruhsat istenmiş ve ruhsat aynı yıl verilmiştir. Hahambaşılık,

---

¹⁴⁷ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.286.

¹⁴⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.60.

¹⁴⁹ H. Ertuğrul, a.g.e. s.120.

¹⁵⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.198.

¹⁵¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.64.

¹⁵² A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.175.

¹⁵³ N. Sevinç, **Ajan Okulları**, Oymak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.167.

¹⁵⁴ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.172.

bu okulda Türkçe öğrenimine özel bir itina göstermiş ve hatta dönemin ünlü yazarı Ahmet Rasim'i Türkçe öğretmenliğine getirmiştir.

Şunu belirtmek gerekir ki, 1867'de Rüştîyelerin kapıları gayrimüslimlere açıldığında, Musevilerin modern okulları bulunmaktaydı. 1868 ve 1870 arasında İstanbul'daki Şule-i Maarif'teki aynı program ile 2 okul daha açılmıştır.¹⁵⁵ Yine 1893 – 1894 yıllarında Balat'ta Menbaı Marifet adında ikinci bir Yahudi okulu daha açılmıştır. Osmanlı kaynaklarında bu okulların, Musevi gençlerine Türkçe öğretmek amacıyla açıldığı belirtilmektedir. Türkçe öğrenen Yahudiler, önemli devlet dairelerine yerleşmiştir.¹⁵⁶

Ancak genel anlamda Tanzimat'tan sonra kurulan Yahudi okulları, diğer gayrimüslim azınlık okulları kadar gelişme gösterememiş, hatta Müslümanlarca açılan özel okulların dahi gerisinde kalmıştır. Yahudi cemaati, devletin resmi okullarına olduğu gibi, yabancı ülkelerde Yahudi örgütlerince açılan okullara da ilgi göstermemiştir.¹⁵⁷

Bu ilgisizliğin sebebi, Yahudi cemaatleri içerisinde güçlü etkisi olan din adamlarının her türlü reform hareketine karşı koymalarıydı. 1830'lu yıllarda cemaatin başına geçip yönetimi ele alan ve Yahudi toplumunun sorunlarına eğilen, Batılı, laik eğitim ve kültür sistemini yerleştirmeye çalışan Avram Kamondo da hahamların tepkisiyle karşılaşmıştır. Kamondo, daha sonraki yıllarda hahamların baskısına dayanamayarak İstanbul'u terk etmiştir.¹⁵⁸

Baskılar, Yahudi toplumunun büyük çoğunluğunun reformlara kayıtsız kalmasına neden olmaktadır. Kendilerine tanınan imkanları kullanmamışlardı. Örneğin 1847 yılında Kuleli Askeri Tıp Okulu'nu ziyaret eden Abdülmecit, Yahudi gençlerin dini kurallara uymayan yemek (koşer) sorunu yüzünden okula gitmediklerini gözlemlemiştir. Bunun üzerine Yahudi öğrenciler için özel mutfak

---

¹⁵⁵ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.175.

¹⁵⁶ N. Sevinç, Ajan Okulları, s.167.

¹⁵⁷ Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar," Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. 2, 1985, İstanbul, s.494.

¹⁵⁸ Mustafa Yeşildal, **Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, İstanbul, s.18.

kurulmasını ve cumartesi derslerinden muaf tutulmalarını emretmiştir.¹⁵⁹ Devlet tarafından yapılan her türlü iyileştirme, ilgisizliğin önüne geçememiştir.

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin eğitimleri Hahamhanelerin kontrolü dışına çıkmadı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Avrupai tarzda yeni düzenlemeler yaptığı son döneminde Yahudilerin eğitim anlayışında bazı değişiklikler meydana gelmişti. Yahudiler, Hahamhanelerin açtıkları okullar yanında yerli ve yabancı Yahudilerin açtıkları özel okullarda eğitim görmeye başlamışlardı. 1854'de Viyana'dan Rostschild'lerin desteği ile Hasköy – Piripaşa'da açılan okul (Eskuola-Eskola) Hahamhane kontrolü dışında yabancı Yahudilerin açtığı ilk okul olarak faaliyete başlamıştı. Ancak İstanbul'daki Yahudilerin eğitimi AIU'nun 1875 yılında açmaya başladığı eğitim kurumu ile Avrupai yönde önemli bir ivme kazanabilmiştir.¹⁶⁰

1.2.3. Yahudi Halkın ve Hahamların Modern Okullara

Yaklaşımları

Yahudilerin, kapalı ve taassup yönü ağır basan bir anlayışta olmaları, önceki yüzyıllarda olduğu gibi 19. yüzyılda da eğitim çalışmalarını engellemeye devam etmiştir. Hahamların mukavemeti yüzünden Tanzimat Dönemi'nde açılan modern okullara Yahudilerce rağbet edilmemiştir.¹⁶¹

Örneğin azınlıklara kapısını açan ilk Türk okulu olan Mekteb-i Tıbbiye'ye girmek için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Diğer gayrimüslim Osmanlı azınlıkları Mekteb-i Tıbbiye'ye girmek için can atarken, Yahudiler, dini taassup sebebiyle direnmişlerdir. Neden olarak da, Müslümanlarla birlikte aynı kazanda yemek yemelerini söylemişlerdir. Mekteb-i Tıbbiye'ye girmek için; “Okulda Yahudiler için özel yemek pişirilmeli; Yahudi bir kasap tayin edilmeli; Yemekler Yahudi bir aşçı tarafından pişirilmeli” gibi şartlar ileri sürmüşlerdir.¹⁶²

Yine 1854'de Hasköy Piripaşa'da Albert Cohn'un çabası sonucu kurulan okul (Eskola), dini çevrelerce dinin yıkımı olarak karşılanmış ve Avraham Komando,

---

¹⁵⁹ M. Yeşildal, a.g.t. s.18.

¹⁶⁰ A. Arslan, a.g.m. s.291.

¹⁶¹ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.201.

¹⁶² N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.289.

bütün etki ve çabalarına rağmen 7 maddelik bir şartnameyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Söz konusu şartlar şunlardı:¹⁶³

- 1- Şehirdeki bütün Talmud Toralara yardımda bulunmak
- 2- Bir hahamın dini eğitim vermesi
- 3- Hahambaşılığın tayin edeceği 4 hahamın okulun gidişatını kontrol edebilmesi
- 4- Felsefe ve Yahudilere ait olmayan tarih öğretiminin yasaklanması
- 5- Okuldaki Fransız öğretmenin uzaklaştırılması
- 6- Talebelerle dini duaların okunmasını temin etmeyen öğretmenlerin okuldan uzaklaştırılması
- 7- Öğrencilere yaz boyunca 4, kışın da 3 saat İbranice okutulması.

1875 yılında okulda Fransızca okutulmaya başlanmıştı. Meclis-i Ruhani 7 şarta uyulmadığı konusunda şikayet yapsa da, bu pek etkili olmamıştır. Okul, eğitim faaliyetini saraya yakınlığı olan banker Avram Kamondo'nun baskılarıyla sürdürebilmişti. Dinin elden gideceğine inanan hahamların aşırı tepkileri sonucu Hasköy halkının kısa zamanda bölünmesine bile neden olan bu ilk laik okul, tüm itirazlara rağmen cemaatteki laik idarenin garantileriyle eğitimini devam ettirmişti.¹⁶⁴

Ancak 1858'de okulda Fransızca eğitim yapılmasını kınayan 50 haham, okulun kapatılması için Hahambaşı'na başvurmuştu.¹⁶⁵ Öğretim dili Türkçe, İbranice ve Fransızca olan okul için, zamanın hahamları, Fransızca öğrenimini günah sayarak aleyhine dehşetli propaganda yapmış ve Kamondo'yu aforoz etmişti.¹⁶⁶

Kamondo, Yahudilerin geri kalmışlığını gidermek için böyle bir girişimde bulunmuştu, ne var ki, başta o günkü hahambaşı olmak üzere tutucu Yahudi çevrelerinde bu okul büyük tepki uyandırdı. Özellikle de okulda Fransızca

---

¹⁶³ Yakup Barokas, **Türkiye'de Yahudi Toplulukları**, (Yayınevi belirtilmemiş) 1987, s.23.

¹⁶⁴ S. Ovadya, a.g.m. s.402.

¹⁶⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.66.

¹⁶⁶ A. Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s.172.

okutulması, Hıristiyanlaşma olarak nitelendirilmekteydi. Bu çatışma, Kamondo'nun cemaatten dışlanmasıyla sonuçlanmıştı.¹⁶⁷

Sonuçta oluşan kargaşa, okulun kapatılmasına neden oldu. Laik Yahudi ileri gelenleri, Osmanlı Devleti'nden kendilerine yardım etmesi için ricada bulundular. Maarif Nazırı Hayrullah Efendi, okulun yeniden açılması için talimat verdi. Hükümetin baskısıyla iki taraf arasında bir uzlaşma sağlandı. Buna göre Fransızca öğretimine devam edilecek, buna karşılık İbranice ve din bilgisi dersleri de yoğun bir şekilde okutulacak, ayrıca sağlanan yardımlar cemaat idaresince Talmud Tora'lara verilecekti.¹⁶⁸

Hasköy'deki Şule-i Maarif okulu da geleneksel çevreden nasibini almıştı. 1895'te Okula haham yetiştirmek için 2 sınıf eklendiğinde, hahamlar, 3 şartın yerine getirilmesi kaydıyla eğitime razı olacaklarını bildirmişlerdi.

Gariplik örneği olması ve bağınazlığın derecesini göstermesi bakımından ileri sürdükleri başlıca 3 koşul şunlardı: “Haham sınıflarında Türkçe okunacak fakat kafirler dili olan Fransızca okunmayacaktır. Haham adayları, modern sınıf rahlelerinde değil, kanepelerde oturacaklardır. Çünkü modern rahle, Frenk işidir. Sınıf, soba ile değil, mangal ile ısıtılacaktır. Çünkü soba Frenk işidir.¹⁶⁹ Bu şartlar, o dönemdeki hahamların zihniyetini anlatması bakımından önem taşımaktadır.

Hahamlar, esasen modern okul aleyhinde bulduklarından, geleceğin haham adaylarının okulda bulunan diğer çocuklardan başka bir durumda bulunmalarında ısrar ederek istediklerine ulaşmışlardır. Ancak bu şartlar uzun süre tartışılmış olacak ki, Şule-i Maarif haham bölümü ancak 1902'de ilave edilebilmiştir.

Kamondo'nun aforoz edilmesine rağmen, Dr. Moise Allatini, Fernandez, Modiaro ve Morpurgo gibi Yahudi zenginleri İstanbul ve diğer bölgelerde yeni modern okulların açılmasına öncülük etmişlerdir.¹⁷⁰

Kavga, aslında birbirine taban tabana zıt iki dünya görüşü arasındaydı. Biri, Yahudi dinsel aleminin dışında kalan hiçbir şeyi tanımamakta; Diğeri ise dinsel

---

¹⁶⁷ Ç. Yetkin, a.g.e. s.116.

¹⁶⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.66.

¹⁶⁹ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.172.

¹⁷⁰ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.287.

bilgiyi bilgeliğin kaynaklarından biri olarak görmekte ve Yahudileri dışa açmak istemekteydi. Kavga, Orta ve Doğu Avrupa Yahudi merkezlerinde görülen klasik çekişmeyi bütün yönleriyle gözler önüne sermekteydi. Ancak çatışmanın daha dünyevi nedenleri de vardı. Modern okulların karşısında yer alan hahamların belki de asıl endişesi, geçim sıkıntısıydı. Çünkü 1856 tarihli genelgeyle yeni bir eğitim sisteminin getirildiğinin ilan edilmesi, birçok hahamın geçimini tehlikeye sokmuştu.¹⁷¹

Reformlarla eğitimin formel bir sisteme kavuşturulması ve İbranice ile kutsal metinlerin okutulmasına ayrılan zamanın zorunlu olarak azalması, başkentteki yüzlerce hahama öteden beri iş imkanı sunmuş geleneksel eğitim sisteminin erozyona uğraması anlamına gelmekteydi. Diğerleri için bir örnek oluşturacak bu yeni okula saldırılması ve de geleneksel eğitim kurumları için mali destek talebinde bulunulması, yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalan hahamların bir nevi savunma nitelikli tepkileriydi.¹⁷² Bu tepkiler, ön yargılı hahamların düşük kültür düzeyinden kaynaklanmaktaydı.¹⁷³

Kısaca, Albert Cohn'un 1845'te kurduğu okullar, Doğu Yahudileri'ni uygarlaştırma misyonunun ifade edilışinin ilk aşamasıydı. Batılılaşmadan çıkarı olan mahalli güçler, laik sınıfın ileri gelenleri, Frankolar ve kimi maskiller (aydınlar) bu okullara büyük bir destek vermekteydi. Ne var ki muhafazakar taraftatan gelen muhalefet, yeni kurulmuş okulların bazılarının kapatılmasına neden olmuştu. Bunun sonucunda İstanbul'daki reform yanlıları da geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak Bu durum, AIU'ın kurulması ve örgütlü çabasıyla değişecekti.

---

¹⁷¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.67.

¹⁷² a.g.e. s.67.

¹⁷³ 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, s. 80.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA AÇILAN ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE OKULLARI

2.1. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşu ve Faaliyetleri

2.1.1. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşunu Hazırlayan

Sebepler

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Batı Yahudiliği'nin önde gelen kesimleri, dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudilerden bütün yönleriyle farklı hale gelmişlerdi. Bu insanların burjuvalaşması, bunun sonucunda da gittikçe artan kültürel etkileşim ile Avrupa burjuva kültürü ve uygarlığıyla olan bütünleşme, onların, gerek yakın gerekse uzak ülkelerde geleneklerini sürdürerek yaşayan yoksul Yahudi kitleleriyle olan ilişkilerinde yeni sorunlar ortaya çıkarmaktaydı.¹⁷⁴

Özellikle Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sosyo – ekonomik değişim sürecinin ve 'yenileştirme' programının etkisiyle büyük ölçüde Fransızlaşan Fransa Yahudileri'nin durumu, Avrupa'daki birçok Yahudi cemaatinden daha iyi olsa da, sorunlarla doluydu. Herhangi bir yerde, herhangi bir Yahudi'ye yapılan saldırı, aynı zamanda Fransa Yahudileri'nin güçle elde ettikleri konumlarını tehlikeye düşürecek bir saldırıydı. Düşündükleri gibi de oldu. Doğu'daki kan iftirası olayları, sağ kanattaki dinci basına Yahudiler'e saldırma fırsatı vermişti. Fransa'da Yahudiler'e yönelik yapılan saldırılar, tüm dünyada Yahudi hakları için verilen mücadeledeki kararlılığı daha da kamçılıdı.¹⁷⁵

1840 yılı başında Şam'da Père Thomas adındaki bir Kapuşin rahip (Katolik papaz) ortadan kaybolmasıyla başlayan "Şam Olayı", Batı'daki Yahudilerin dikkatini Ortadoğu'daki dindaşlarına çekmesi bakımından oldukça önemli bir gelişmedir. Buna göre Yahudiler, şehrin Hıristiyan Arap nüfusunun belli kesimleri tarafından kanını törensel amaçlarla kullanmak üzere bu rahibi katletmekle suçlanmışlardır.

¹⁷⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.XVI, XVII.

¹⁷⁵ a.g.e. s.28,29.

Şehrin valisi, cinayetle suçlanan Yahudileri hapse attırması ve isnat edilen suçu kabul etmeleri için işkenceden geçirmiştir.¹⁷⁶

İşkence dönemlerinde korkuya kapılan Şamlı Yahudiler, kendilerine yardım etmesi için İstanbul'daki Yahudi cemaatinden yardım istemiştir. İstanbul cemaati de Avrupa'daki Yahudi cemaatlerinin olaya müdahale etmesi için çağrıda bulunmuştur. Avrupa'daki Yahudiler, Şam'daki kardeşlerinin başlarına neler gelebileceğiyle ilgilenmişler ve onları kurtarmak için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

Herhangi bir gelişmenin Yahudileri zor durumda bırakması, potansiyel bir tehlike olarak görülmekteydi. Şam'daki din kardeşlerini bir an önce kurtarmak ve Hıristiyan alemine suçlamaların asılsız olduğunu göstermek niyetiyle harekete geçen Fransa Yahudileri Merkez İdare Meclis'i ile İngiliz Yahudileri Temsil Heyeti, mahkum edilenlerin temize çıkarılarak serbest bırakılmasını sağlamak için işbirliği yapmış ve mahkumları kurtararak masumiyetlerine dair ilanlar çıkartmayı başarmışlardı.¹⁷⁷

1840 yılında, Rodos Adası'nda da Şam'daki hadiseye benzer bir olay yaşanmıştı. Bu iftiralara gittikçe daha fazla insanın inanması, güçlkle kazanılmış Yahudi özgürleşmesini tehlikeye sokmaktaydı. Eşitlik kazanmış Avrupa Yahudiliği'nin, artık sona ermiş olduğunu sandığı bu çeşit iftiraların yinelenmesi karşısında tepki göstermesi kaçınılmazdı. Kendini savunacak durumda olmayan Doğulu din kardeşlerinin hiçe sayılan haklarını savunmak, özgürleşmiş Yahudilere düşmüştü.¹⁷⁸

Fransız Merkez İdare Meclisi'nin Başkan Yardımcısı Adolphe Crémieux, ithamların doğru olduğu yönünde yayın yapan gazetelerden L'Univers'e mektup yazarak, bütün dünyaya 'en yumuşak ve en hoşgörülü millet' olduklarını göstermiş olan Hıristiyan Fransızlar'a, gelinen noktada Yahudileri yüzüstü bırakmamaları için ricasında bulunmuştur. Ortadoğu Yahudileri'nin kaderinde çok önemli bir rol oynayan ve Rothschild Ailesi'nin yakın bir dostu olan Albert Cohn, bu olaydan yıllar sonra yazdığı anılarında "Şam'daki Yahudilere reva görülen bu muamele ile Avrupa

---

¹⁷⁶ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.35.

¹⁷⁷ a.g.e. s.36.

¹⁷⁸ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.194.

Yahudileri de aşağılamak istenmişti” demektedir. Tüm bunlar, Yahudilerin yeni kazandıkları özgürlüklerinin aslında pamuk ipliğine bağlı olduğunu göstermekteydi.¹⁷⁹

Şam ve Rodos'ta Yahudilere karşı yapılan kan isnadlarından dolayı Batılı Yahudiler harekete geçmişti. İngiltere Yahudi ileri gelenlerinden Sir Moses Montefiore, Fransa Yahudileri'nden ve daha sonra Fransa Adalet Bakanı olan Adolphe Crémieux ve Fransa Yahudi bilginlerinden Salomon Munk, konuyla ilgilenmek üzere İstanbul'a gelmiştir. Bunlar, İstanbul'da yaptıkları teşebbüsler neticesinde Sultan Abdulmecid'den, Yahudilere yapılan kan isnadlarının gerçek dışı olduğuna ve bir daha böyle isnadların yapılmamasına dair ferman elde etmişlerdir.¹⁸⁰

Bu arada Sir Moses Montefiore, İstanbul'da bulunduğu süre içinde Yahudi çocukların eğitimi konusuna da büyük ilgi göstermiştir. Montefiore, Yahudi cemaatinin ileri gelenleriyle yaptığı bir toplantıda, onlara, yerli dile gereken önemi vermedikleri ve bütün enerjilerini İbranice öğretimi üzerinde yoğunlaştırdıkları için sertçe çıkmıştır. Montefiore'nin talimatıyla sekreteri Dr. Loewe, Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilere bir çağrı kaleme alarak Türkçe öğrenmenin önemini vurgulamıştır. Hahambaşı Moşe Fresko, daha sonra bu çağrıyı 28 Ekim 1840 tarihinde yayınlanan ve Yahudi eğitim kurumlarının her birinde Türk dilini öğretmek üzere üstün vasıflı bir öğretmen tutulmasını isteyen bildirin esasını oluşturacak şekilde kullanmıştır.¹⁸¹

Crémieux ve Montefiore'nin 1840 yılındaki ziyaretleri esnasında Yakınoğu'daki Yahudi cemaatlerinde uygulamak istedikleri reformlar, Batı Yahudileri ile diğer bölgelerdeki Yahudiler arasındaki ilişkide yeni bir başlangıca işaret etmekteydi. Batılı Yahudi seçkinler, Batı Avrupa dışındaki Yahudi cemaatleriyle olan ilişkilerini giderek ideolojik bir program temelinde şekillendirmeye başlamaktaydılar. Özgürleşme ideolojisine bağlı olan dünya görüşü, bu seçkin zümrenin düşünce ve eylemlerini tayin etmekteydi. Bu ideoloji, seçkin zümrenin aynı değişim sürecini henüz yaşamamış diğer Yahudi cemaatlerine bakışını

¹⁷⁹ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.36.

¹⁸⁰ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.226.

¹⁸¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.5,6.

da etkilemişti. Hayırseverlik ve müşkül durumdaki Yahudi yoldaşlarının davasına sahip çıkmak, artık politik bir nitelik kazanmıştı. Amaç, sadece çağırıldıklarında yardıma koşmak değil, aynı zamanda bu cemaatleri dönüştürmek, onları yenileştirmektir.

Kendine uzanan ellere artık güven duyan Yahudi Doğu, sonu gelmeyen bir işsizlik ve yoksulluk çekmekte olduğundan gereken dinamizmi içinden çekip çıkaramamaktaydı. Tam bir dağılma süreci yaşayan devletin de yardımı dokunamamaktaydı. Politik ve ekonomik durumunu güçlendirmek için devletin dışında bir desteğe gereksinimi olan yerel Yahudi burjuvazisi, durumunu düzelterek alt yapıya sahip değildi. Herkes kurtuluşu Batı'dan ummaktaydı.¹⁸²

Şam olayının yankıları, hukuki özgürleşme öncesi yaşanan ve son bulan bir geçmişin izlerini, Doğu'da hala sürdürmesinden tedirgin olan Batı Yahudi dünyasında bir dayanışma dalgası yaratarak tüm Avrupa'yı sarmıştır ve Doğu Yahudiliği'nin kaderine, Yahudi hayırseverler eğilmeye karar vermiştir.

Yahudi basını, Şam davası sonrasında Yahudi camiasından haberler vererek, çeşitli cemaatlerin birbirleriyle temasta olmalarına aracı olmuştur. Basın sayesinde Doğu ve Batı Yahudileri arasındaki yakınlaşma daha da artmıştır. Basın, Doğu Yahudiliği'ni, kaygı verici bir şekilde betimlemekteydi. Cehaletleri, batıl inançları, yobazlıkları, hahamların etkenliği, erken yaştaki evlilikler, adına yakışır bir eğitimin eksikliği, bir zanaatlarının olamayışı, yabancı dilleri bilmeyişleri konu edilmekteydi.¹⁸³ Batı Yahudileri'ne göre Doğudakiler sefil, cahil, geri kalmış, aydınlanma karşıtı, uygarlığa yeniden dahil olmak için Batı'daki kardeşlerinin yardımına ihtiyaç duyan insanlardı.¹⁸⁴

Doğu halklarını 'uygarlaştırmak' için Batılıların Doğu'ya özel 'kötü huyları' kazıma gerekliliği, Avrupa'da XIX. yüzyılda ve özellikle Fransa'da herkes tarafından kabul edilmekteydi; bu kanaat, ilerleyen dönemlerde Alliance kurucu ve

---

¹⁸² E. Benbassa, a.g.e. s.19.

¹⁸³ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.195.

¹⁸⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.XVII.

yöneticilerinin de yer aldığı Fransız Yahudi burjuvazisi tarafından da paylaşılacaktır.¹⁸⁵

Batı Yahudileri, kendilerini yenileyebildiklerine göre, yararlılığını kanıtlamış yöntemlerle Doğu'da da aynı sonuçların alınabileceği görüşündeydi. Öncelikle Doğu Yahudileri'nin insan olma onurunu kazanması lazımdı. Bunun için de okullar açılmalı ya da yerli gençlerin Avrupa'ya eğitime gönderilmesi gerekmektedir.¹⁸⁶

Artık yoksulların ıslahına ve kurtarılması gerektiğine inanan Avrupalı Yahudi seçkinler, bu amaçla tüm Yahudi toplumları için 'uygarlaştırma' amacıyla bir 'yenileştirme' programı geliştirmişlerdir.

Yenileştirme kavramı, Yahudilerin bir yozlaşma içinde oldukları varsayımı üzerinde vücut bulmuştu. Yenileştirme ile hem ilerleme kastedilmekteydi hem de geleneksel Yahudi toplumunun köklü bir eleştirisini ifade etmekteydi. Bu nedenle özgürleşme ideolojisi, Yahudi toplumunun kendi içinde reforma tabi tutulması ile ona yukarıdan eşit haklar ihsan edilmesini bir arada içermekteydi.¹⁸⁷

Ancak meşru plandaki özgürleşme, "ahlaki iyileştirme" ile birlikte gerçekleşmeliydi. Böylece Yahudiler, en sonunda toplumla bütünleşebilecek, kendilerini toplumda ayrı tutan özelliklerini bir tarafa bırakabileceklerdi. Yenileşme, Yahudilerin kapsamlı bir reform süreci sonunda diğer yurttaşlardan hiç de ayırt edilmeyen, tamamıyla eşit ve faydalı yurttaşlar olmaları demektir. Yenileşme, özgürleşme ideolojisinin temel taşını oluşturmaktaydı.¹⁸⁸

Ortaçağ'dan kalma alışkanlıklardan ve boş inançlardan kurtulmuş olan birey, artık faydalı ve üretken bir yurttaş olma göreviyle karşı karşıyaydı. Société royale des sciences et des arts de Metz'in, 1785'te, Fransa'da yaşayan Yahudilerin ne şekilde "daha mutlu ve faydalı" kılınabileceği konusunda tertip ettiği deneme yarışması, Yahudilerin potansiyel olarak taşıdıkları faydanın yeniden tartışmaya açılmasına vesile olmuştu. Ödül alan üç çalışmadan en önemlisi, ileride Yahudilerin

---

¹⁸⁵ Henri Nahum, **İzmir Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.106.

¹⁸⁶ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.195.

¹⁸⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.9.

¹⁸⁸ a.g.e. s.9.

ve siyahların özgürleşme hareketi içindeki devrimci örgütlerde önemli görevler yüklenecek olan Abbé Grégoire'nin çalışmasıydı. Grégoire'nin denemesi yenileştirme kavramının Yahudiler için söz konusu edildiği ilk yazılı belgedir. Bu deneme, Yahudileri, sahip oldukları kötü alışkanlıklardan (boş inançlar, toplumda ayırıkotu gibi durma, tefeciliğe olan aşırı eğilim vb.) kurtarmanın yolunun, onların durumunu iyileştirmekten geçtiğini ileri sürmekteydi.¹⁸⁹

Abbe Gregoire'nin yaptığı çalışmada, Yahudilerin “yenileştirilmesi” kavramı öne çıkarılmıştı. Yahudilerden kaynaklanan hatalar yanında, onlara karşı uygulanan zulümlerin de iyileşme yolunu kapattığı vurgulanmaktaydı. Bu durum aynı zamanda XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Yahudilerin kovulduğu ikinci Avrupa ülkesi olan Fransa'da Yahudilere bakışta iyileşme başladığının bir göstergesiydi.¹⁹⁰

Fransa Yahudileri içindeki farklı gruplar, reformlara duyulan ihtiyacı ve bunların geçerliliğini farklı derecelerde algılamaktaydı. Gelenekçi çevrelerin muhalefeti söz konusuydu. Ancak yine de Yahudi cemaatini Fransız toplumuna daha da yakınlaştırmak için değişimin şart oluşu üzerinde genel bir uzlaşma vardı. Böylece yenileştirmenin mihenk taşı olarak yer aldığı özgürleşme ideolojisi, Fransa Yahudileri'nin dünya görüşünü belirlemiş oldu. Fransa sınırları dışında yaşayan Yahudiler hakkında oluşacak imajın, bu dünya görüşünün süzgecinden geçtikten sonra netlik kazanması, bir eylem söz konusu olduğunda, Fransa Yahudileri'nin kendileri için geliştirdikleri eylem programının aynısını diğer Yahudi cemaatleri için de öngörmeleri artık kaçınılmazdı.¹⁹¹

Bu çerçevede I. Napolyon'un Fransa Yahudileri'ni, Fransız nüfusunun geri kalanıyla kaynaştırmak amacıyla oluşturduğu İdare Meclisi sisteminden bahsetmekte fayda vardır. Çünkü bu meclis, Fransa Yahudileri arasında ortak amaç ve birlik duygusunun yaratılmasında en önemli etken olmuştu. 1808'de kurulan İdare Meclisi sistemi, Yahudi cemaatlerinin yönetimi ve düzenin sağlanmasıyla yükümlüydü.

---

¹⁸⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.8.

¹⁹⁰ A. Arslan, a.g.e. s.21,22.

¹⁹¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.13.

Yahudilerin tarım ve zanaat gibi faydalı alanlara girmelerini teşvik ederek bir dönüşüm yaratma işlevi de görevleri arasındaydı.

İdare Meclisi'nin örgütsel yapısı, cemaatlerin idaresine aktif bir şekilde müdahale etmesi, kendisinin oluşturduğu veya bünyesine aldığı hayır kurumları, Fransız Yahudi hayatında eksikliği duyulan bir birlik ve beraberlik havasının gelişmesine yol açmıştır.

Fransa dışındaki Yahudiler, Fransa Yahudileri İdare Meclisi'ni öncü bir kuruluş, bunalım anında yardım için başvurabilecekleri bir merkez olarak görmekteydi. Özgürleşmeye ilk erişen Fransa Yahudileri idi. Onları temsilen Merkez İdare Meclisi modern zamanlar Museviliğinin büyük bölümü üzerinde ahlaki bir egemenliğe sahip olan öncü bir örgüt konumundaydı.¹⁹²

Merkez İdare Meclisi, Fransız devletine bağlı bir organ olması dolayısıyla sınırlı hareket alanına sahip olsa da, ondokuzuncu yüzyıl süresince Fransa dışındaki Yahudilere yardım etmek için birçok kez girişimlerde bulunmuştu. Ancak Meclis, birkaç istisna dışında, müdahalelerini Fransa Yahudileri'ni doğrudan ilgilendiren veya Fransız veya Yahudi çıkarlarının çakıştığı durumlarla sınırlı tutmuştu. Fakat Yahudilerin temsili konusunda Meclis'in kendilerine somut bir örnek sunduğunu gören diğer Yahudiler, bu örgütsel yapıyı kendilerine model olarak alıp, sadece Fransa Yahudileri'ni değil, dünyadaki bütün Yahudileri temsil edecek yeni bir örgüt kurma düşüncesindeydi.¹⁹³

Batı ve Orta Avrupa'da değişim getiren sürecin aynısının kısa sürede Doğu'ya da yayılarak orada yaşayan Yahudileri 'uygar' vatandaşlara dönüştüreceği yolunda yaygın bir beklenti oluşmuştu. İslam topraklarında yaşayan Yahudiler de yenileştirme kapsamına alındı. Amaç, özgürleşmiş Batılı Yahudi imajına özenerek Doğulu Yahudi'yi yeniden inşa etmektir.¹⁹⁴

Genelde Batı dünyasında Yahudilerin özgürleşmesi yolundaki çabalar, 1830'lardan itibaren başlamış ve 1841'de Archives Israélites, Cezayir Yahudileri ile ilgilendirilmesi için ilk adımı atmıştı. 1844'de aynı gazetede, Ben Levi imzasıyla

---

¹⁹² A. Rodrigue, a.g.e. s. 31.

¹⁹³ a.g.e. s.31,32.

¹⁹⁴ a.g.e. s.XVI, XVII.

dışarıdaki Yahudilere destek için komiteler oluşturulması tekrarlanmıştı. Buna benzer başka bir öneriyi de Samuel Cahen, Rusya Yahudileri için Comité Européenne de Colonisation Israélite'in kurulması için yapmıştı. Daha sonra 1851 ve 1853 yıllarında Univers Israélite gazetesinde, Bordeaux'lu bir Sefaradi olan Jules Carvallo'nun "Uluslararası bir Yahudi Kongresi" toplanma teklifi yayınlanmıştı.¹⁹⁵ Özgürleşme, yenileştirme, dayanışma gibi sonradan Alliance'ın ana çizgilerini belirlemesi açısından bu çağrılar önem taşımaktadır.

İleride AIU'nun kurucularından ve başkanlarından olacak olan Jules Carvallo, Yahudilerin özgürleşmesi, Yahudi Birliğinin temini gibi temel konuların konuşulacağı bir uluslararası kongre üzerinde ısrar eden ilk Batılı Yahudi aydınıydı. Çünkü ona göre Yahudiler, Roma'da, Almanya'da ve hatta Fransa'da zulme uğramakta, parya gibi yaşamaktaydılar. Yahudilerin hayatta kalmak için birleşmesi zorunluydu.

Seçkin Fransız Yahudi tabakası içinde Doğu'daki Yahudilerin yazgılarına dair gösterilen bu ilgi, Avrupa Yahudileri'nin modern çağdaki tarihleriyle sıkı sıkıya ilintilidir. Aydınlanma ve Fransız Devrimi'yle birlikte özgürleşme çağının başlaması, örgütlü toplumların çözülmesi ve Yahudilerin ondokuzuncu yüzyıl boyunca, hangi ülkede yaşıyorlarsa o ülkenin 'ulusal' hayatıyla gittikçe daha fazla bütünleşmeleri, Yahudi dünyasında o zamana dek görülmeyen bir parçalanma yaratmıştı. Bütün Yahudiler XVIII. yüzyıla dek Musevilik, Halaha (Yahudi din hukuku) ve özerk cemaat ilkelerine dayalı olan ortak bir dünyayı paylaşmışlardı. Ancak bu hayat, Avrupa aydınlanması ve onun Yahudi versiyonu olan Haskala (Yahudi aydınlanması), sanayi kapitalizminin gelişmesi, hukuki ve siyasi özgürleşme hareketi sonucunda geri dönülemez bir dönüşüm geçirmişti. Bu dönüşüm süreci önce Batı ve orta Avrupa'daki Yahudilerde başlamış, sonra Doğu'ya doğru yavaşça yayılmıştı.¹⁹⁶

İçinde yaşanan toplumlar ve kültürlerle giderek artan bütünleşme ve onlarla karşılıklı kültürel etkileşim, birbirlerinin uzağına düşmüş Yahudi cemaatlerini

---

¹⁹⁵ M. Aydın, "XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devleti'nde AIU Okullarının Açılması," Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S.7, 2009, Konya, s.8.

¹⁹⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.XVI.

birleştiren duygusal ve düşünsel bağların ortadan kaybolmasına yol açmamıştı. Archives Israélites gazetesinde şöyle denmekteydi; "...biz farklı memleketlerin çocukları bile olsak, şan, şeref ve acılarla dolu otuz yüzyıllık geçmişten bize miras kalan din kardeşliğimizi inkar edemeyiz." Archives Israélites gazetesinin editörü Samuel Cahen'e göre yapılacak iş belliydi: "Eğer bütün insanlar kardeş ise, aynı dine inanan insanlar da müşkül durumdaki din kardeşlerine karşı kayıtsız kalamazlar."¹⁹⁷

Fransa'daki Yahudi liderler, kısa süre sonra kendi toplumlarını da ileride Doğu'daki Yahudileri görecekleri gözle değerlendirmeye başladılar ve 'yenileştirme' deyimini, Yahudileri 'faydalı' yurttaşlara dönüştüreceğini umdukları süreci ifade etme anlamında benimsediler. Bu dönüşüm, eğitim yoluyla gerçekleştirilmeliydi. Eğitimin amacı, kötü alışkanlıkları düzeltmek ve Fransa Yahudileri'nin genç kuşaklarını toplumsallaştırmaktı.

Yenileştirme tutkusu, Fransa Yahudileri'nin giderek burjuvalaştığının bir göstergesiydi. Yahudilerin eğitim reformu yoluyla toplumsallaştırılması, mesleki eğitimle faydalı zanaatlara yöneltilmesi ve cemaate yeni ruhani liderler yetiştirmek için hahamlık eğitiminde yapılan değişiklikler yenileşmenin ana temalarını oluşturmaktaydı.¹⁹⁸

Bu 'yenileştirme' programını uygulamaya koymak için AIU adı altında kurumsal-örgütsel bir çerçeveyi geliştirenler Fransa Yahudileri idi. Yasal yönden özgürleşmesini gerçekleştiren ilk Yahudi cemaati ve oldukça merkeziyetçi bir yapıdaki bir idare meclisince yönetilmeleri, Fransa Yahudileri'ne, diğer Avrupa Yahudileri nezdinde bir liderlik konumu sağlamıştı. Kendi özgürleşme sorununu çözen Fransa Yahudileri, Fransa sınırları dışındaki diğer cemaatlerin de aynı hakları kazanmasına ve 'yenileşme' sürecine girmelerine yardımcı olmak düşüncesindeydiler. Bu amacı gerçekleştirecek olan AIU, özgürlüğüne kavuşmuş ve farklı bir kültür edinmiş modern entelektüel Fransız-Yahudi seçkin sınıfının oluşmasını hazırlayan ideolojik ve politik güçlerin bir bileşkesi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹

---

¹⁹⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.30.

¹⁹⁸ a.g.e. s.12.

¹⁹⁹ a.g.e. s.XVI,XVII.

Sonuçta Fransız Yahudi elitlerinin bu özgürleşme ideolojileri, Carvallo'nun çağrısında Mesihvari hülyalı bir projeye dönüşmüştü ve bununla, özgürleşmiş ve “Yenilemiş” bütün Yahudiler, ilahi misyonlarını gerçekleştirebileceklerdi. Aynı görevi üstlenen Fransız Yahudileri de, Fransız Devleti'nin 1789 Devrimi'nin ilkelerini yaymayı hedefleyen Mission Civilisatrice (Uygarlaştırma Misyonu) ile oldukça benzeyen misyonları, teori ile sınırlı kalmadı. Fransız Yahudileri'nin Mission Civilisatrice'i, Alliance tarafından hayata geçirilecekti.²⁰⁰

2.1.2. Alliance Israélite Universelle'in Kuruluşu ve Amaçları

Özgürleşmenin uluslar arası bir boyut taşıdığına giderek farkına varılması, sesini yükseltmeye başlayan bir Yahudi basını, Fransa Yahudileri Merkez İdare Meclisi'nin bir model teşkil etmesi, önde gelen Yahudilerin zor durumda olan diğer din kardeşlerinin lehine hükümetlere müdahalelerde bulunması, Fransa'da da gözlenebilen bir Yahudi aleyhtarlığı ve Kırım Savaşı esnasında Yakınoğu Yahudileri'nin yenileştirilmesinin hangi yol ve yöntemlerle sağlanacağına ilişkin tartışmaların gündeme gelmesi, Alliance'ın doğuşunun arka planını oluşturmaktadır.²⁰¹

Ancak Yahudi dünyasının dayanışmasını uluslar arası ölçüde kurumlaştıran Alliance'ın kuruluşu, Şam Olayı'nın, daha sonra da İtalya'da Yahudi bir çocuğun gizli vaftiziyle ve kilisenin onu anne ve babasına vermeyi kabul etmemesiyle ortaya çıkan Mortara Olayı'nın tüm dünyada yankılanması sonucunda gerçekleşmiştir.²⁰²

1858'de gerçekleşen Mortara Olayı, örgütün kuruluşunda özel bir role sahiptir. Olaya göre Bologna'da Edgar Mortara adındaki bir Yahudi çocuğu, bebekken ailedeki Hıristiyan bir uşak tarafından gizlice vaftiz edilmiştir. Uşak durumu kilise yetkililerine anlattığında, 7 yaşındaki Edgar bir Hıristiyan olarak yetiştirilmek üzere alınıp götürülmüştür. Edgar Mortara kilisede kalmış ve sonunda bir rahip olmuştur. Avrupa Yahudileri bu olay sonucunda, geleneksel yollarla müdahalede bulunmanın etkili olmayacağını anlamışlardır.

²⁰⁰ M. Aydın, “...AIU Okullarının Açılması,” s.8.

²⁰¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.34.

²⁰² E. Benbassa, a.g.e. s.19.

Zaten 1840 Şam Kan İftirası olayının yarattığı heyecan sonucu özellikle Fransız ve Alman Yahudileri arasında, dini inançlarından dolayı ayrımcılığa maruz kalan Yahudileri, nerede olurlarsa olsunlar korumak amacıyla bir teşkilat kurulması fikri gelişmişti. Mortara Olayı da bu fikri oluşumu daha da hızlandırmıştır.²⁰³

Hıristiyan dünyasında Yahudilere sempatiyle yaklaşan tek örgüt, 1855 yılında Londra’da Sör Culling Eardley tarafından kurulan Evrensel Protestan Birliği (Universal Evangelical Alliance) idi. Bu örgüt, Yahudilerin bir restorasyona tabi kılınması gerektiğine inanan Protestan bir gruptan oluşmaktaydı. Örgütün Yahudileri etkileyen yönü, yardım ve bağış, eğitim ve propagandadan sorumlu üç komiteden oluşan yapısıydı. İleride AIU’ın kuruluşunda yer alacak olan Isidore Cahen, daha 1855’te Yahudiler için de buna benzer bir ‘Alliance oluşturma’ geleneğine işaret etmişti.²⁰⁴

Mortara olayından sonra hem Archives Israélites, hem de Univers Israélite, bu tür bir örgüt kurulması yolunda etkin bir propaganda yaptı. Isidore Cahen, L’Alliance Israélite Universelle başlığıyla Archives gazetesinde çıkan makalesinde, Alliance’ın gelecekte yapması gereken işleri kabaca ortaya koydu ve yazısının başlığıyla kurulması öngörülen örgüte isim vermiş oldu.

“Alliance Israélite Universelle” adı oldukça anlamlıdır. Kelimelerin her biri özenle tartışılarak konulmuştur. “Alliance”: (Birleşme). İbrani halkının Tanrı ile yaptığı ittifaka atıfta bulunur. “Israélite”: (Musevi). Geri kalmış, dejenere kapalı toplum içinde yaşayan, devlet yaşamının dışına itilmiş Yahudi’ye karşı; Uygur, özgür, devlet yaşamıyla bütünleşmiş Yahudi. “Universelle”: (Evrensel). Yahudi cemaatinin dayanışma ve birliğinin dünya çapındaki eğiliminin kuruluşundan itibaren ilan edilmesi. Dolayısıyla Alliance, baştan dini bir devamlılık, çağdaşlık ve özgürlük tutumu içinde, dünya çapında bir perspektifle ortaya çıkmaktadır.²⁰⁵

17 Mayıs 1860’ta Paris’te 17 Yahudi, Charles Netter adında varlıklı bir Yahudi tacirinin evinde toplandı ve Alliance’ın kurulma sürecini yönetecek 6 kişilik bir grup tayin etti. Bu kişiler, Charles Netter, Isidore Cahen, Elie - Aristide Astrük,

²⁰³ N. Güleriyüz, “Alliance Israelite Okulları,” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 1, İstanbul, 1993, s.206.

²⁰⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.34,35.

²⁰⁵ H. Nahum, a.g.e. s.102.

Eugéne Manuel, Narcisse Leven ve Jules Carvallo idi. Merkez İdare Meclisi'nin önderlerinden daha genç ve çoğu serbest meslek sahibi olan bu grup, Fransa içinde ve dışında Yahudi hakları için uzun süreden beri mücadele eden Adolphe Crémieux'un da desteğini aldı.²⁰⁶

Aslında Fransa içinde ve dışında Yahudi haklarını müdafaa eden Adolphe Crémieux, 1845 yılında karısını ve çocuklarının dinini değiştirip onları Hıristiyan yapmıştı. Bu yıldan itibaren Yahudiliğe ilişkin meselelerde kendini geri planda tutmuştu. Fransa hükümetinde de bir dönem bakan olarak görev yapan Crémieux,²⁰⁷ AIU'nun kuruluşunda görev almış ve 1863'te örgütün başkanlığını üstlenerek, ölünceye dek bu görevi sürdürmüştür. Crémieux'un varlığı, Alliance'ın sorumlu bir kuruluş olarak dünya çapında meşruiyet kazanmasında önemli bir etken olmuştur.²⁰⁸

6 kurucu üye Temmuz 1860'da, Yahudi alemine İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İbranice dillerinde bir çağrı ve manifesto yayınladı. Yahudi aleminin en uzak köşesine dek ulaştırılan bu manifesto, Yahudilerin özgürleşmesi yolundaki çabaların izini takip ediyor, bir saldırıyla yüz yüze gelindiğinde savunmaya geçilmesini ve Yahudi kelimesine atfedilen bütün olumsuzluklardan kurtulmak için tüm gücün tek bir noktada yoğunlaştırılması gerektiğini vurgulamaktaydı.

Çağrıda, 3 noktanın işlenip geliştirildiği görülmektedir.²⁰⁹

Birinci nokta 'dayanışma' idi. "Eğer dünyanın dört bir köşesine dağılmış sizler, atalarınızın dinine yürekten bağlı iseniz... Birliğin iyi bir şey olduğuna ve duygularınızı, arzularınızı ve ümitlerinizi birleştirebileceğine inanıyorsanız..."

İkinci nokta 'özgürleşme' idi. "89'un ilkelerinin etkisinin tüm dünyada hissedilecek kadar güçlü olduğuna... devrimin arzu edildiğine ve onun ruhunun her yere nüfuz ettiğine inanıyorsanız..."

Üçüncü noktaysa 'yenileşme' idi. "Çok sayıda dindaşınızın yirmi asırdır türlü acılar, yasaklamalar ve hakaretlere maruz kaldığına, ama birer insan ve yurttaş olarak haysiyetlerini yeniden kazanabileceklerine inanıyorsanız; yoldan çıkmışları

---

²⁰⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.35,36.

²⁰⁷ A. Arslan, a.g.e. s.41,42.

²⁰⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.36.

²⁰⁹ a.g.e. s.37.

kınamak yerine ıslah etmek, körleşmişleri bir başlarına bırakmak yerine aydınlatmak, bitkinlere acımak yerine onları tutup ayağa kaldırmak gerektiğine inanıyorsanız; bütün dünyanın Yahudileri, eğer tüm bunlara inanıyorsanız, gelin, çağrımıza kulak verin. Alliance'a üye olun, yardım elinizi uzatın... Çünkü kalkıştığımız çok büyük bir iş.”

Zengin ve aydın Yahudiler tarafından kurulan bu teşkilatın gayesi, Yahudi kültür birliğini temin ve devam ettirme, Yahudi okullarına yardımla onları geliştirme, Yahudilere okullarda burslar verme ve onları toplumda en ileri kültür mevkillerine getirme, baskı altındaki Yahudilere yardım, Yahudilere devamlı hayır yapmadır. Bütün bunlardan başka Yahudi çıkarlarına uygun şekilde siyasi ve kültürel meselelerde etki yapmak da amaçlar arasında bulunmaktadır.²¹⁰

Yine örgütün amacı, zulme karşı savaşım, Yahudilerin özgürlüklerine kavuşamadıkları ülkelerde hukuksal özgürleşmeyi sağlamaktı. Ancak bu özgürleşmenin hukuki boyutunun yanında toplumsal bir boyutu da vardı ve Alliance, bu iki öğeyi bölünmez bir bütün olarak görüyordu. Toplumsal özgürleşme, “Doğu'nun belli bölgelerinde, bir yenileştirme misyonunun tam anlamıyla üstlenileceği yerlerde özellikle önemliydi. “Yenileştirme”nin vasıtası ise modern eğitim olacaktı.²¹¹ Okullar ağının oluşturulması yoluyla, özgürleşmiş Batı, yenileştirilmiş Doğu'ya olan borcunu ödemiş olacaktı. Buradaki özgürleşme ve yenileştirme kavramları, Alliance'ın çalışmalarına kılavuzluk eden ideolojiyi özetlemekteydi.²¹²

AIU, cehalet ve fakirlikten kurtulabilmenin ancak lisan, müspet ilim ve teknik bilgi temellerine dayalı çağdaş bir eğitim sistemi uygulamasıyla mümkün olabileceği esastan hareket etmekteydi.²¹³ Yahudilerin, Rumlar ve Ermenilerle rekabet edebilmeleri için yeni beceriler ve yetkiler edinmelerinin ne kadar gerekli olduğunun farkında olan Frankolar ve maskillerle beraber cemaatlerin yerli liderleri, hareketin en sıkı destekçileriydi.²¹⁴

---

²¹⁰ Hikmet, Tanyu, **Yahudiler ve Türkler**, Bilge Yayınları, 1979, s.315.

²¹¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.XV.

²¹² a.g.e. s.40.

²¹³ N. Gülerüz, “Alliance Israelite Okulları,” s.206.

²¹⁴ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.212.

Merkez İdare Meclisi, Alliance'a ilk başlarda mesafeli tutum takınsa da bu pek uzun sürmedi. İki örgütün liderliği arasında kısa sürede bir yakınlaşma meydana geldi. Ancak AIU' e muhalif olanlar da vardı. Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika Yahudileri ilk yıllarında Alliance'a en çok sahip çıkan Yahudiler oldu. İngiltere ve Almanya Yahudileri de bir tereddüt dönemi geçirdikten sonra örgütü benimsediler.²¹⁵

Kısa bir süre sonra Hollanda, Belçika, İngiltere, Almanya ve diğer bazı ülkelerde yerel komiteler oluşturuldu.²¹⁶

Yerli hahamların Alliance'a karşı olan olumsuz fikirleri de yavaş yavaş değişmeye yüz tutar. Toplulukta hüküm süren yoksulluk nedeniyle, ciddi yatırımlar yapan bir kuruma karşı en tutucu çevrelerin bile direnci kırılır. Okulların çoğu aşamalı olarak toplulukla kaynaşır ve ilgili kurumlarından para yardımı bile alırlar.²¹⁷

Alliance, ulusal sınırları aşan bir Yahudi kolektivizmi adına dayanışma havuzunu dolduracak suyun musluğunu açmıştır. AIU Paris Merkez Komitesi'nin Fransızlardan oluşan tertibi aynı kaldı, ancak komite, özellikle ilk 20 yılda derneğin uluslararası – evrensel karakterine titizlik göstermekte ve kendisini özel olarak Fransız Yahudilerinden oluşmuş bir organ olarak lanse etmek istememekteydi. Bununla birlikte, örgütün kültürü, ideolojisi ve politikası her yönüyle Fransız Yahudi liderliğinin damgasını taşımaktaydı.²¹⁸

2.1.3. Alliance Israélite Universelle Üyeliğine Kabul

Yıllık 6 franklık aidatı ödeyen herkes Alliance teşkilatına üye olabilmekteydi.²¹⁹ Alliance'ın ilk 25 yılda üye sayısının olağanüstü bir şekilde arttığı görülmektedir. 1861'de 850 olan üye sayısı, 1866'da 4610'a,²²⁰ 1870'de 13 bin 370'e, 1885'te 30 binin üzerine çıkmıştır. 1861'de toplam üye sayısının yüzde 80'ini Fransa Yahudileri oluşturmaktaydı. Bu oran 1854'de yaklaşık olarak yüzde 50'ye, 1885'de yüzde 40'ın altına düşmüştür.²²¹

---

²¹⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.37.

²¹⁶ H. Ertugrul, a.g.e. s.120.

²¹⁷ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.212.

²¹⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.38.

²¹⁹ a.g.e. s.38.

²²⁰ İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.175.

²²¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.38.

1863' de üye sayısı 1492 idi. Bu üyelerin ayrıntılı dökümüne bakarsak; 352 Fransa ve Cezayir den, 134 İtalya'dan, 358 Osmanlı Devleti'nden, 159 Güney Afrika'dan, 491 ise çeşitli ülkelerden olmak üzere dünyaya yayılmıştır. Ancak en çok üyeye sahip ülke yine de 354 üye ile Osmanlı Devleti idi.²²²

2.1.4. Alliance Israélite Universelle'in Eğitim

Politikası ve Açılan Okullar

Batı Yahudiliği'nin reform yanlısı yönünü, Doğu'daki din kardeşleri arasında canlandırarak, dünya yüzeyindeki bütün Yahudilerin haklarının korunması konusunda oldukça parlayan AIU, esas hizmetini eğitim ve öğretim alanında vermiştir.²²³

Teşkilat, başlangıçta okullar için bir örgüt olarak düşünülmesine de, çok geçmeden İsrail kavminin maddeten ve manen canlanmasının köklü bir eğitim - öğretime bağlı olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle de başlıca faaliyetlerini okullar üzerinde yoğunlaştırmış²²⁴ ve Yahudilerin değişik ülkelerdeki kendi kültürlerini korumak ve eğitim kurumlarını desteklemek amacıyla faaliyetine başlamıştır.²²⁵

Ondokuzuncu yüzyılın ortasında hayırsever kişiler, idare meclisleri, aydınlar ve basın, bir eylem programı ortaya koymuşlardır. Yahudilerin hukuksal eşitliğini kazanmaları ve onları Batı uygarlığıyla bütünleştirecek olan 'yenileştirme', bu programın öngördüğü ana noktalar. Kültürlü Yahudi seçkinlerinin, siyasal ve toplumsal bunalımlar içinde yaşayan Yahudi kardeşleriyle güçlü bir dayanışma içine girmek istemelerinin yanı sıra, bu geri kalmış Yahudilerin durumundan duydukları utanç da bu programın oluşturulmasında etken olmuştur.²²⁶

---

²²² H. Alkan, a.g.e. s.165.

²²³ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s. 210.

²²⁴ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.175,176.

²²⁵ Bayram Küçükoglu, **Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, İstanbul, s.133.

²²⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.40.

Dolayısıyla ‘Yenileştirme’ programı, AIU’ın eğitim faaliyetlerinin genel hatlarını belirlemiştir. Manevi kalkınma ve çağdaşlaşma da, Alliance’ın eğitimle ilgili çalışmasının uzanacağı iki kutbu oluşturmaktaydı.²²⁷

Manevi Kalkınma, AIU okullarına verilen en önemli görevdir. Bu, AIU’ın uygarlaştırma misyonunun özünü oluşturmaktaydı. AIU, yerli nüfusu, 19. yüzyıl ortalarında hala Batılı Yahudi kamuoyunda yaygın olan olumsuz Doğu Yahudisi imajı çerçevesinde algılamaktaydı. Bu bakış açısı değiştirmek için eğitimin ahlaki yönüne birinci sırada yer verilmekteydi.

Manevi kalkınma, AIU’ın eğitim faaliyetlerinin motor gücüydü. Okul müdürlerinin birçoğu, sigara ve alkol gibi kötülüklerin kökünü kazımak için öğrencilerine bundan sonraki hayatlarında bu zararlı maddelerden uzak duracaklarına dair yazılı bir belge imzalatmaktaydı.

AIU’ın bu anlamda taşıdığı misyon, 1903 tarihli yönetmelikte daha da açık bir şekilde şöyle anlatılmıştı: “Özellikle Doğu’daki ilkokulların amacı eğitim adına bir yığın bilgi aktarmak değildir. Eğitim, hem düşünsel hem de ahlaki bir içeriğe sahip olmalı, üstü kapalı fakat sürekli olan çabalarla çocuğun ruhunu ve maneviyatını yükseltmeyi hedeflemelidir. Öğretmenin temel amaçlarından biri Doğu halklarına şu ya da bu ölçüde yaygın olan kötü alışkanlıklarda; egoizm, kibir duyguların taşkın bir şekilde ifade edilmesi, yavanlık, güç ve zenginliğe gözü hiçbir şey görmeyecek derecede boyun eğme ve küçük tutkuların yarattığı şiddet ile mücadele etmektir. Çocuğa aşılması gereken erdemler ise, vatan sevgisi, insanlık sevgisi, anne – babaya sevgi ve saygı, hakikat sevgisi... haysiyet sahibi bir karakter, soylu duygular, kamu yararı için çalışma aşkı, dayanışma ruhu... çalışma şevkidir.”²²⁸

AIU’ın eğitim ideolojisine baktığımızda, 1869 tarihli bir genelge bunu şu şekilde açıklamaktadır. “AIU’ın amacı nedir? ... İlk etapta, yüzyıllardır yaşadığı baskı ve cehaletten dolayı yozlaşmış topluluklara Batı uygarlığı’nın ışığını götürmek; sonrasında akılcı bir temel eğitimle onların daha güvenceli ve seyyar satıcılıktan daha önemli bir meslek sahibi olmalarına yardımcı olmak; ve nihayet, toplulukların gelişmesini felce uğratan çağdışı kalmış önyargıları ve batıl inançları yok ederek

²²⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.113.

²²⁸ a.g.e. s.114.

insanları Batı düşüncesiyle tanıştırmaktır. Buna ek olarak, AIU Yahudi gençliğine ve giderek bütün Yahudi halkına teknik bilgilerden ziyade ahlaki bir eğitim vermeyi, yarım bilgiye sahip insanların yerine birer vatandaş ve Yahudi olarak görevlerine bağlı, kendisini kamu yararına ve din kardeşlerine adanmış, eski gelenekleri çağdaş dünyanın gerekleriyle nasıl bağdaştıracağını bilen, iyi insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır.” Buna göre yenileştirme ve Batılılaşma yoluyla ilerleme, yozlaşmış kitlelerin sadece iyi meslek sahibi olmak için gerekli olan becerileri edinmesini değil, aynı zamanda ahlaklı, dürüst birer vatandaş ve de iyi bir Yahudi olmalarını sağlayacaktır.²²⁹

Alliance, bir süre sonra kalkışılan işin boyutlarının ne denli büyük olduğunun farkına varmış ve 1865’te L’oeuvre des écoles (okullar işi) başlıklı bir çağrıyla Yahudi aleminin özellikle mali alanda olmak üzere daha fazla destek vermesini istemiştir. Çağrı, yine 1840 – 1860 arasındaki Yahudi basınının söylemiyle aynıydı: Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da tam bir cehalet ve uyuşukluk içinde sürünen yüz binlerce Yahudi giderek kendi geri kalmışlıklarının farkına varıyorlardı. Okul açılması yönünde bu bölgelerden gelen pek çok başvuru bunun kanıtıydı. “Dolayısıyla Asya ve Afrika’daki kardeşlerimiz yenileştirilmeye hazır durumdadır.”²³⁰

Alliance, Doğulu Yahudi cemaatler için yeni okullar açılmasını ‘yenileştirme’ misyonunun ana uğraşı olarak görmekteydi. Abraham de Kamondo’ya göre, uygarlık yarışında geri kalmış Doğu Yahudilerine, ancak eğitim ilerleme yolunu açabilirdi ve değişim, çağdaş eğitim aracılığıyla gerçekleşmeliydi. Bu düşüncelerle yola çıkan teşkilat, kısa süre içinde genç Sefardi kuşaklarının eğitimi işini üzerine almıştır.

Sefaradların buldukları topraklarda misyoner okulları, dini okullar ve laik okullar eğitim veriyor olsa da, kitlelerin Batı tarzında bir eğitim ve öğretimden geçmeleri görevi Alliance’a düşmüştür.²³¹

---

²²⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.113.

²³⁰ a.g.e. s.39.

²³¹ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.210.

Ancak yeni eğitim kurumları açmak o kadar kolay değildi. Alliance'ın tasarladıklarının gerçekleşmesi yıllar alacaktı. Okul komitesi, her şeyden önce o bölgenin ileri gelenlerinin aktif desteğini kazanmak durumundaydı. Misyoner okullarının yaptığı gibi yöreyle hiçbir bağlantı kurmadan öğrencilerin kendilerine gelmesini beklemek gibi bir tutum izlenmiyordu. Paris Merkez Komitesi, mahalli unsurlarla yapılacak işbirliğini eğitim kurumlarının işleminde hayati derecede önemli buluyordu.

Okul talebi karşılandıktan ve mahalli destek sağlandıktan sonra çözülmesi gereken bir diğer sorun okulun finansmanıydı. Okul kurulması için yerel cemaat tarafından örgüte mali yardım sağlanacağı konusunda garanti verilmesi gerekmekteydi. AIU, kendisini bir hayır kuruluşu olarak görmemekteydi. Teşkilat, okul için oluşturulan fona katkıda bulunmaya hazır gözükse de, mahalli grupların aktif mali desteğini tercih etmekteydi. Zaten AIU, ancak sağlam bir mahalli fon kaynağı oluşturulduktan sonra okula bir yönetici göndermeye razı olmaktaydı.²³²

Teşkilat, çoğu zaman da, cemaatin ve ileri gelenlerinin uygun gördüğü mevcut bir eğitim kurumunun yönetimini üzerine almakta ve onu tam anlamıyla bir Alliance okulu haline getirmekteydi. Bir AIU okulunun uzun ömürlü olmasında mahalli unsurlardan sağlanan mali destek, özellikle ilk yıllarda belirgin bir öneme sahiptir. Mahalli destek, Alliance'ın ilk 10 yılında olmazsa olmaz bir koşul olarak ortaya çıkmıştır.

Alliance'a eğitim işini yüklenmesi yönünde Avrupa dışından ilk olarak talepte bulunan Fas'taki Tetuan Yahudi cemaati olmuş ve bu talep 1861'de kabul edilmiştir.²³³ Okul, 1862'de Tetuan'da açılmıştır.²³⁴ Burada başlayan Alliance'ın eğitim çalışmaları, zamanla bütün Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da ilkokullar, peşinden de Yahudi kız ve erkek ortaokullarının açılmasıyla devam etmiştir.

AIU Teşkilatının açtığı okullar arasında kız ve erkek okulları ile erkek çırak ve kız sanat okulları da bulunmaktaydı. Edirne, İzmir, Bağdat, Halep, Şam, Selanik,

---

²³² A. Rodrigue, a.g.e. s. 77.

²³³ a.g.e. s.76.

²³⁴ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.175,176.

Hamedan, Şiraz, İsfahan, Tahran, Tunus, Cezayir, Trablus, okulların yoğun şekilde açıldığı şehirler ve bölgelerdir.²³⁵

Alliance teşkilatınca havralar yanında açılmış okullarla birlikte müstakil okulların açılmasına da hız verilmiştir. Okullarda teoriden pratiğe, memur tipinden çok üreticiliğe, genel kültür, dil öğretimi ve mesleki eğitime önem verilerek, gencin hem devlet hem de ticari hayatta yer almasına imkan sağlamıştır.²³⁶

AIU, 1864–1884 yılları arasında Rumeli’de 13, Anadolu’da 8, Suriye’de 9, Irak’ta 4 okul açmıştır. Bu eğitim kurumları şunlardır,²³⁷

Rumeli’de

İstanbul, Selanik, Edirne, Kavala, Dimetoka, Gelibolu, Yanya, Manastır, Preveze, Rodos, Tekirdağ, Serez, Üsküp, Çorlu, Kırklareli

Anadolu’da

İzmir, Aydın, Çanakkale, Bursa, Kasaba (Turgutlu), Manisa, Nazilli, Tire, Bergama

Suriye ve Filistin’de

Şam, Halep, Beyrut, Hayfa, Yafa, Kudüs, Safed, Sayda, Taberiya (Tiberia)

Irak’ta

Bağdat, Basra, Musul, Hille (Mezopotamya)²³⁸

Afrika’da

Cezayir, Tunus, Trablus

AIU, 1910 yılının sonuna gelindiğinde Batı’da Fas, Doğu’da İran’ı içine alan geniş bir alana yayılmış Yahudi cemaatleri için bir okul ağı kurmuş haldeydi. Birinci Dünya Savaşı arifesinde 43 bin 700 öğrenci, 183 AIU okulunda öğrenim

---

²³⁵ B. Küçüköğlü, a.g.e. s.133.

²³⁶ H. Vahapoğlu, a.g.e. s.97.

²³⁷ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.291.

²³⁸ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.176.

görmekteydi. Bunlar çoğunlukla ilk dereceli okullardı ve Batı'daki emsallerinden farklı olarak üst seviyelerde sınıflara sahiptiler.²³⁹

Alliance'ın en kolay etkide bulunduğu bölge Ortadoğu ve Kuzey Afrika olmuştur.²⁴⁰ Ancak uluslar arası bir organizasyon olarak kurulan teşkilatın esas çalışma sahasıysa, Osmanlı Devleti toprakları olmuştur. Zayıf düşmüş devlet yapısı ve Avrupalı güçlerin sömürgesi haline gelmiş ekonomik yapısı, AIU için oldukça uygun bir yaratmaktaydı. Ayrıca Böylesi bir ortamda yerel otoritenin karşı koymasıyla karşılaşma riski sıfırlanmaktaydı. Bu nedenle Alliance'ın yayılma noktasını Osmanlı Devleti toprakları oluşturmuştur.²⁴¹

AIU, Yahudileri, dinlerinden gurur duyan, fakat aynı zamanda uygarlığa özellikle de Fransız uygarlığına tam anlamıyla aşina olan onurlu Osmanlı vatandaşlarına dönüştürme yolunda bir yenileştirme gerçekleştirmek istemekteydi.²⁴² Bunun için eğitim faaliyetlerine zaman kaybetmeden başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde açılan ilk AIU okulu hakkında çeşitli görüşler vardır. Bir kaynak, AIU'ın kurduğu okullar zincirinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk halkalarının Bağdat ve Şam'da görüldüğünü belirtirken,²⁴³ başka bir kaynak, AIU'ın Osmanlı Devleti'nde ilk açtığı okulun, 1865 yılında çoğunluğu Seferad kökenli Yahudi cemaatinin bulunduğu Yunanistan Volos'ta kurulan okul olduğunu yazmaktadır.²⁴⁴ Yine başka bir kaynağa göre 1867'de Edirne ve Filistin'de açılan okullar, Osmanlı Devleti'ndeki ilk Alliance okullarıydı.²⁴⁵

Kurulan bu okulları 1870'li yıllardan itibaren İstanbul, İzmir ve Selanik ile beraber,²⁴⁶ Kavala'dan Safed'e, Üsküp'ten Kudüs'e, Manastır'dan Basra'ya muhtelif yerleşim merkezlerinde Alliance kız ve erkek okulları izlemektedir. Ev işleri ve aile

---

²³⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.XVIII.

²⁴⁰ a.g.e. s.39.

²⁴¹ E. Benbassa, A.Rodrigue, a.g.e. s.213.

²⁴² A. Rodrigue, a.g.e. s.97.

²⁴³ N. Güteryüz, a.g.e. s.209.

²⁴⁴ E. Benbassa, A.Rodrigue, a.g.e. s.211.

²⁴⁵ H. Ertuğrul, a.g.e. s.121.

²⁴⁶ E. Benbassa, A.Rodrigue, a.g.e. s.211.

bilgisi (dikiş, nakış, yemek, bakım vb.) ağırlıklı kız okullarının yanında erkek okulları, meslek okulları, ziraat okulları ve seminer de (Ruhban okulu) açılmıştır.²⁴⁷

AIU, Osmanlı Devleti topraklarında 1865 ile 1900 yılları arasında 60'dan fazla okul açmıştır. Bu okullarda yaklaşık olarak 1500 öğrenci öğrenim görmüştür. Yaklaşık 700 öğretmen de görev yapmıştır. 19. yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti'nde kurulan Alliance okullarının sayısı 150'yi aşmıştır. 1908'de bu okullarda 13.352 öğrenci bulunmaktadır.²⁴⁸ Özellikle İstanbul, İzmir, Selanik ve Sofya gibi büyük merkezlerin her birinde birden fazla kız ve erkek okulları kurulmuştur. Önceleri ilkokul olarak hizmete giren birçok kurumun, zaman içinde ortaokul da açtığı birçok örnek bulunmaktadır.²⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında fazla varlık gösterememesi AIU'nin Türkiye'deki faaliyetleri açısından elverişli bir zemin yaratmıştır. Okullar, cemaatinkine benzer bir güç ve nüfuz ağı oluşturarak yavaş fakat emin adımlarla Türkiye Yahudileri'nin toplumsal hayatında marjinal bir konumdan merkezi bir konuma yükselmiştir.²⁵⁰ Gönderilen öğretmenler, çağdaşlaşmayı yayacak kanal görevine soyunmuşlardır. Bu eğitim sisteminden ilk yararlananlar, Fransız tarzını benimseyen orta sınıf olmuştur.²⁵¹

Osmanlı Museviliği, 19. yüzyılın ikinci yarısında laik bir eğitim ve dünya görüşü getiren AIU okullarından sonra modernist bir ideolojiyle tanışmaktaydı.²⁵² Yine Osmanlı Museviliği, modernleşme dönemine AIU gibi Siyonizm'e sempati duymayan bir eğitim ve sosyal yardımlaşma kurumunun etkisi altında girmekteydi.²⁵³ Alliance'ın Siyonizm ile ilişkisine baktığımızda, kurulduğu ilk dönemlerde Siyonizm karşıtı bir duruş sergilediği görülmekle birlikte, zamanla Alliance mensubu ya da yandaşı birçok kişinin Siyonist görüşü benimsediği anlaşılmaktadır. Bu konu ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

---

²⁴⁷ N. Güteryüz, "Alliance Israelite Okulları," s.206.

²⁴⁸ H. Ertuğrul, a.g.e. s.130,131.

²⁴⁹ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.212.

²⁵⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.111.

²⁵¹ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.213.

²⁵² İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim**, Turhan Kitabevi Yayınları, 2000, Ankara, s.300.

²⁵³ a.g.e. s.306.

Açtığı bütün okullarda Fransızca'yı eğitim dili olarak kabul eden teşkilat, Paris'ten yönlendirilen bir sistem oluşturmuştur. İdeolojisini devrimci, Napoleoncu ve Cumhuriyetçi Fransa modeline göre uygulamak için son derece merkeziyetçi ve otoriter bir siyaset uygulayan Paris Merkez Komitesi, çok kesin ve sık direktifler gönderen ve okullarla cemaatler hakkında öğretmenlerin ayrıntılı ve düzenli raporlarıyla bilgilendirilen bir komite tarafından yönetilmekteydi.²⁵⁴

Alliance'ın merkeziyetçiliği hakkında fikir edinmek için müdürlerin kullandığı Paris'ten gönderilen mektup kağıtlarına bakıldığında; tüm mektupların bir sıra numarası taşıdıkları, basılı talimatlar içerdikleri, kağıtların sadece Paris Merkez Komitesi ile yazışmak için kullanıldıkları ve mektupların Sayın Başkan ile başlanılmasının şart olduğu görülmektedir. Bu talimatlara titizlikle uyulmakta ve her kusur sert bir dille bildirilmekteydi.

Alliance İsrailit okulları, Paris Merkez Komitesi'ne sıkı sıkıya bağlı kalıp, çok düzenli ve ayrıntılı bir şekilde okulları hakkında devamlı raporlar göndermekle mükelleftiler. Okul müdürleri en az 3 ayda bir ayrıntılı rapor göndermek zorundaydılar.²⁵⁵

Paris Merkez Komitesi, okul binalarının fiziksel özellikleri, öğrencilerin tertip ve temizliği, etkili bir eğitimin olup olmadığı, yabancı dil öğretiminin ne düzeyde olduğu gibi birçok durum hakkında her şeyi bilmek istiyordu. Bu şekilde teşkilat, bu okulların sahip olduğu etkinliğin derecesini, bölgenin ileri gelenleriyle, mahalli komitelerle, hahamhaneyle ve Talmud Tora ile olan ilişkilerinin nasıl olduğunu ortaya çıkarmak arzusundaydı.²⁵⁶

Öğretmenler sadece sınıf ve okul kütüphanesinin kitaplarını değil, daha basit malzemeleri bile, kalem, hokkakalem, kağıt ve kurutma kağıdı dahil, Paris'e ısmarlamaktaydı. Tatile çıkmak için Paris'ten izin almak ve seçtikleri yazlık yöreyi, kilometresine kadar, masrafları kendilerine ait olmak üzere, Paris Merkez Komitesi tarafından onaylandığından emin olmak zorundaydılar. İzin her zaman

---

²⁵⁴ H. Nahum, a.g.e. s.111.

²⁵⁵ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.176,177.

²⁵⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.102.

verilmemekteydi, öğretmenler buna uymadıkları takdirde uyarı cezası almaktaydılar. Öğretmenler, evlenmeden önce de Merkez Komitesi'ne danışmak zorundaydılar.²⁵⁷

Paris Merkez Komitesi, öğretmenler için genel talimatlar, buyurucu direktifler vermekteydi. Hatta denilebilir ki öğretmenlerle Parisli yöneticiler arasındaki ilişkiler, askeri hiyerarşi yapısındaydı. Öğretmen mektubunda, 'üstlerine borçlu olduğu kusursuzluk ve saygıyı' göstermek zorundaydı. Üslup ciddi, dil düzgün olmalıydı.²⁵⁸ Öğretmenlerin raporları öğrenci ödevleri gibi notlar ve düzeltmelerle geri gönderilmekteydi. Mektuplar çok dikkatle okunmakta, imla ve dil hatalarının altı çizilmekteydi.

Okul müdürleriyle Paris Merkez Komitesi arasındaki bu yazışmalar oldukça sık yapılmaktaydı. Alliance yöneticileri her şeyden haberdar edilmekteydi. Yine müdürler, pedagojik faaliyetlerini titiz bir şekilde rapor etmekte, kantindeki yiyecekleri listeledikleri hatta öğretmenler hakkında, özel yaşamları dair, raporlar yazmaktaydılar.

Merkez Komite'nin öğretmenleri yerdikleri, özel yaşamlarına karıştıkları da olmaktadır. Komite, öğretimin içeriğine güçlü bir şekilde müdahale edebilmekte hatta okullardaki organizasyonlar konusunda buyurucu davranabilmekteydiler. Alliance, eğittiği öğretmenlerin, Alliance ideolojisine bağlılıklarından emin olmak için onları yakından izlemekteydi.²⁵⁹

Belirtildiği gibi okullar, ihtiyaçlarını ve şikayetlerini raporlar vesilesiyle merkeze bildirmekteydiler. Alliance İsraili yöneticileri yerel komitelerden, oradaki Yahudi topluluklarının sosyal, ekonomik ve buna benzer durumları hakkında da bilgi istediklerinden bu raporlar büyük bir önem taşımaktaydı. Emirler oradan veriliyor, para yardımı da oradan yapılıyordu. Ancak Paris'e olan bu bağımlılık bazen sorun olmaktadır.

Paris Merkez Komitesi ve okul müdürleri arasındaki bu yazışmalarından Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin, XIX. yüzyıl sonlarına doğru, seçkin bir grup

---

²⁵⁷ H. Nahum, a.g.e. s.109.

²⁵⁸ a.g.e. s.110.

²⁵⁹ a.g.e. s.112.

yetiştirmek için ciddi bir çaba gösterdikleri görülmektedir. Örneğın müdürlerin yalnızca kitap istekleri ele alındığında, 1900 yıllarına doğru bütün Fransız klasiklerinin Emile Zola, Anatole France Goucourt kardeşler gibi yazarların eserlerinin istendiğı görülmektedir.²⁶⁰

İstanbul'da ve genel anlamda Osmanlı Devleti'nde açılmış olan tüm Alliance okulları da, hem maddi ihtiyaçlarında hem de idari işlemlerinde doğrudan Paris Merkez Komite'sine bağılıydı. Yine cemaatlerin durumları, okuldaki öğretmenler aracılığıyla mektupla Paris'e bildirilmekteydi. Yerel komite, raporları ve okulların mali durumlarını Merkez Komite'ye düzenli olarak bildirmekteydiler.

Ciddi bir disiplin içinde faaliyetlerini sürdüren teşkilat, etki alanını genişleterek çalışmalarını sürdürmüştür. 1. Dünya Savaşı arifesinde yayınlanan bir Alliance bülteni, "İmparatorluk içindeki AIU okullarının etkisinin hissedilmediğı tek bir Yahudi merkezi yoktur" demektedir.²⁶¹

Alliance, 1860'lardaki tutuk başlangıç döneminden sonra Türkiye'de epey bir mesafe kat etmiştir. Teşkilat, temel bir okul ağının yanı sıra yardımcı idari organ ve kurumlar, çıraklık örgütleri, okuma kulüpleri, yan kuruluşlar, karşılıklı yardımlaşma dernekleri gibi bir dizi örgütün kuruluşuna imzasını atmıştır. Alliance'ın gelmesinden önce ekonomik kriz içerisinde olan geleneksel Yahudi eğitim kurumları, teşkilatın getirdiğı yeni eğitim sisteminin gölgesinde kalmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Alliance'ın Türkiye'deki faaliyetleri, yerel şartlardan dolayı oldukça farklı bir doğrultuda cereyan etmiştir. Doğulu Yahudiler, her şeyi özel girişimlerden beklemek durumundaydı, Batı'daki din kardeşlerinin yardımına muhtaçtır. Alliance, Doğu'daki Yahudi kitlelerinin eğitilmesi işini kendi üzerine alarak hayli iddialı bir program oluşturmuştur. Oysa Batı'da bu görev, normalde devlete düşen bir görevdir.²⁶²

Osmanlı Devleti, Yahudilerin bu durumuyla ilgilenememekteydi, çünkü devlet, varlığını tehdit eden hızlı çöküşü durdurmak için kurumlarını ıslah etmeye

²⁶⁰ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.176,177.

²⁶¹ A. Rodrigue, a.g.e. s 255.

²⁶² a.g.e. s.258, 259.

çalışmaktaydı. Devletin ekonomik hayatında önemli bir yer edinen Batı, 1870'lerde iflas bayrağının çekilmesinden sonra, devletin borçlarının idaresinden sorumlu bir kuruluş (Düyun-u Umumiye) aracılığıyla ekonomisinin kontrolünü neredeyse tümünden ele geçirmiştir. Bu yeni toplumsal ve ekonomik gerçekliklere uyum sağlamak, Osmanlılarınkine benzer bir çöküş süreci yaşamakta olan Yahudi cemaati açısından büyük önem taşımaktaydı. Bundan ötürü Yahudi cemaatlerinin ileri gelenleri, Batılı Yahudilerin müdahalesine ve uygulamaya kalkıştıkları reformlara destek vermeye hazır haldeydiler.

Osmanlı Devleti, politikası gereği idaresi altındaki Yahudilerin cemaat hayatına pek karışmamaktaydı. Bu durum, Bulgaristan'dan gelip İzmir'deki AIU okulunun müdürlüğünü yürüten Gabriel Arié'nin 1893'te yazdığı bir raporda şöyle anlatılmıştır: "Bir Bulgar'a, Türkiye'ye girdiğinde çarpıcı gelen şey, her şeyden önce, soluduğu özgürlük havasıdır. Teorik olarak baskıcı gözükse de bu yönetim altında insan, anayasal bir devlette olduğundan kesinlikle çok daha özgürdür... Hükümetin varlığı bile neredeyse hissedilmemektedir..." Ancak Arié, bu durumun tembellik, duyarsızlık, ahlaki çöküntü gibi nahoş sonuçlar yarattığını ve yaygınlaştırdığını belirterek, Alliance'ın, bu durumu düzeltme yönündeki çalışmalarını zorlaştırdığını belirtmektedir.²⁶³

Çöküşe kadar Osmanlı Devleti, farklı etnik ve dinsel grupların yaşadığı ve her grubun kendi ayırt edici özelliğini muhafaza ettiği bir mozaik görünümündeydi. Osmanlı Devleti'nin önceliklerinin düzeni, hem de Batı'nın müdahaleleri, imparatorlukta yaşayan bütün gayrimüslimleri içine alacak üniter bir eğitim sisteminin yaratılmasını engellemiştir. Devlet, gayrimüslim okullarını 19. yüzyılın sonuna doğru daha sıkı kontrol etmeye başlamış olsa bile, bu okulların varlığını hiçbir zaman tartışma konusu yapmamıştır. Gayrimüslimler, kendi ayrı okullarına gitmeye devam etmişlerdir. Bu grupları bir arada tutacak ve merkezi bir çekim kuvveti yaratacak birleştirici bir ideoloji bulunamamıştı. Alliance'ın Türkiye'deki varlığını izah eden bu boşluk, örgüte kendi okul ağını serbestçe kurma imkanı tanımaktaydı.²⁶⁴

---

²⁶³ A. Rodrigue, a.g.e. s.259.

²⁶⁴ a.g.e. s.260.

Yahudi nüfusunun 1200 ile 3000 arasında değiştiği küçük yerleşim birimlerindeki AIU okullarının çoğu, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında kurulmuştur. Küçük Asya’da yaşayan birçok topluluk kendi AIU okuluna sahip olmaya başlamıştır. Bu dönem, AIU’in Türkiye’deki en parlak dönemiydi. Balkan savaşı esnasında (1912–13) Osmanlı Devleti’nde yaşayan ve nüfusu 1000’in üzerinde olan her Sefardi cemaati kendi AIU okulunu kurmuş ya da mevcut eğitim kurumlarını örgütün nezaretinde reforme etmiştir. İstanbul, Edirne ve İzmir gibi yoğun Yahudi nüfuslu merkezlerdeki AIU okullarında okuyan öğrencilerin sayısı, 19. yüzyıl sonundan 20. yüzyıl başlarına dek dikkat çekici bir artış kaydetmiştir.²⁶⁵

Alliance okullarının uygulamaya çalıştığı modern eğitim sistemi, yaklaşık 20 yıl içerisinde devletin her bölgesinde 50 den fazla okulun müfredatında yürürlüğe girmiştir. Bu okulların asli amacı; Yahudi çocukları, yaşadıkları ülkedeki sosyal, kültürel, teknik, ekonomik gelişmelere ve değişimlere hazırlamak, onları çağdaş Avrupa kültürü ile ilişkilendirmek, dolayısıyla Osmanlı Devleti’nin etkin vatandaşları olarak yaşamalarını sağlamaktır.²⁶⁶

Alliance, kuruluşundan itibaren çok geniş bir yelpazede faaliyet göstermiştir. Dünya üzerinde zulüm gören bütün Yahudi toplumlarını buldukları durumdan kurtarmak için diplomatik faaliyetlerde bulunmuşlar, ayrıca buldukları ülkelerde zor şartlar altında yaşayıp buraları terk etmek isteyenlere yerleşebilecekleri yer konusunda, nereye ne kadar Yahudi yerleştirileceği ve en uygun yerleri belirlemek hususunda çeşitli derneklerle bağlantılar kurmuşlardır.²⁶⁷

Kaynaklar pek yeterli olmasa bile Alliance Israélite’in eğitim faaliyetleri yanında siyasi faaliyetlerle yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. 1862’de kendi yayın organı olan Jurnal israelite Gazetesi’nde farmasonluğu yani Fransız masonluğunu savunan bir makale yayınlayan teşkilat, Bulletin de L’Alliance’da neşredilen bir başka makale de Alliance okullarının siyasi organizasyonlara katıldığını açıklamaktadır.²⁶⁸

---

²⁶⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.142,143.

²⁶⁶ H. Alkan, a.g.e. s.167

²⁶⁷ “**Alliance Israelite Universelle**”, Encyclopedia Judaica, c.2, s.651,652.

²⁶⁸ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.291.

Bulletin de l'Alliance'da 1908'de yayımlanan bir makalede, Türkiye'de kurulan Alliance okullarının 40 yıldır hizmet gördüğü ve Yahudiler arasında iyice yayıldığı anlatılmaktadır. Bu makalede, Alliance'ın denetimindeki okullar sayesinde Yahudilerin yeni siyasi organizasyonlara katıldığından bahsedilmekte ve 1908 yılında yapılan seçimlerde Sasson'nun Bağdat, Faracci'nin İstanbul, Karasso'nun Selanik ve Masliyah'ın da İzmir milletvekili seçildiği belirtilmektedir. Bu son ikisinin Alliance'ın okullarında eğitim gördüğü kaydedilmektedir.²⁶⁹

2.1.5. Alliance Israélite Universelle İstanbul Bölge Komitesi'nin Kurulması ve Faaliyetleri

AIU'nun İstanbul Bölge Komitesi, AIU Başkanı Adolphe Crémieux'ün 1863'te İstanbul'u ziyaret etmesiyle birlikte, 31 Kasım 1863'te kurulmuştur. Komitenin başkanlığına Abraham de Kamondo, başkan yardımcılığına Jacques de Castro, sekreterliğine Emmanuel Veneziani, saymanlığına Daniel Fernandez ve üyeliklere de J.R. Servi, Hermann Klarfeld ve Adolph Barbier getirilmiştir.²⁷⁰

İstanbul'daki Yahudi reformcuları, bu örgüt aracılığı ile amaçlarına ulaşmaya çalışmayı düşünmekteydiler. Bu amaçla İstanbul Bölge Komitesi, diğer yerlerdeki aynı görüşteki Yahudilerle temasa geçmeye başlamıştır.

Komite üyelerinin hepsi 1854 yılında Albert Cohn'un kurduğu okul derneğine bağlanmış yabancı Yahudiler ve Frankolardan oluşmaktaydı. Alliance'a yönelip, devletin çeşitli Yahudi merkezlerinde okul açılmasını isteyenler de yine Frankolardı.²⁷¹

Burada Albert Cohn'un 1854'de Hasköy Piripaşa'da kurduğu okul hakkında özet bir bilgi vermekte fayda vardır. Okul, I. bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Hasköy Piripaşa'da kurulan okul, Albert Cohn'un çabası sonucu kurulmuştu ve Viyana'daki Rotschild kurumuna bağlıydı.²⁷² Okul, Türkiye'de İbranice ve Türkçe'nin yanı sıra Avrupa dillerinin ve laik derslerin de okutulduğu ilk Yahudi eğitim kurumudur.

---

²⁶⁹ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.203,204.

²⁷⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.76.

²⁷¹ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.202.

²⁷² Y. Barokas, a.g.e. s.23.

Avrupa ile sürekli temasta olan, Fransız İhtilali'nden sonra kıtada meydana gelen değişiklikleri ve kültürel aydınlanma sürecini İstanbul'a da getirmek isteyen Avram Kamondo, Tanzimat reformlarından da güç alarak, Türkçe dışında Fransızca, İbranice ve Talmud'un okutulduğu Piripaşa'daki bu Yahudi okulunu desteklemiştir. Çünkü Kamondo, uzun süreden beri cehalet bataklığına saplanmış olan cemaatini ayağa kaldırmak istemekteydi.

Kamondo, bu okulu Batı anlamında bir eğitim merkezi haline getirmek için oldukça çaba harcamış ve bu çalışmasında İstanbul'un aydın ve Yahudi çevresinden destek görmüştür. Ancak faaliyetlerine tutucu çevreler tepki göstermiş ve Kamondo'nun okulda Hıristiyan propagandası yaptığını, Yahudi çocuklarını din ve iman yolundan ayırdığını iddia etmişlerdir.²⁷³

Her şeye rağmen Albert Cohn'un Piripaşa'daki bu okulu, AIU için en uygun okul olduğu düşünülmekteydi. 1868'de Türkiye Yahudilerinin eğitimiyle ilgili olarak yine Jacques de Castro ve Abraham de Kamondo gibi önde gelen Frankolardan oluşan bir komite kurulmuştur. Bu komite, söz konusu Hasköy okulunu yeniden düzenlemeye karar vermiş ve AIU'den müdür ve öğretmen talebinde bulunmuştur.²⁷⁴

AIU buna cevaben, kendi uygun gördüğü programı uygulamak için okulun kontrolüne bütünüyle sahip olmak istediğini ifade etmişti. Bunun üzerine Kamondo ve diğer Eğitim Komitesi üyeleri tekliflerini geri çekmiştir. Bu kararları, komitenin bağımsız konumunu sürdürme arzusunda olduğunun ve bunun yanında hahamhaneden gelecek olumsuz tepkileri göze alamadığının bir belirtisiydi. Hala hahamhaneye bağlı olan okul, 1873'ten itibaren eski bir Alliance öğretmeni olan Félix Bloch tarafından idare edilmesine ve AIU okullarının müfredat programını olabildiğince taklit etmesine rağmen bağımsız bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. 1890 yılında kapanana kadar da Kamondo Ailesi tarafından mali olarak desteklenmiştir.

İstanbul'daki nüfuzlu Yahudilerin oluşturduğu AIU İstanbul Bölge Komitesi, AIU'e pek çok üye kazandırmış ve örgütün yüksek mevkilerine sadece Frankoların değil yöre Yahudilerinin de gelmesi için özel bir çaba göstermiştir.

---

²⁷³ M.S. Sharon, a.g.e. s.77.

²⁷⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.80.

Komite, Mart 1864'de her bir Yahudi semtinin bir ileri gelenini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Kamondo, bu komitenin AIU'in çalışmalarına oldukça yardımcı olacağı düşüncesindeydi.²⁷⁵

Ne var ki İstanbul Komitesi'ne üye olanların sayısının 169'a ulaşmasına ve reformcuların dostu olan Hahambaşı vekili Yakir Geron'un da komiteye üye olmasına rağmen Kamondo, yapılacak işlerin zor ve sıkı bir çalışmayı gerektirdiğini, bu nedenle İstanbul'da kurulacak okulların tam olarak işlevlerini yerine getirebilmeleri için uzun süre beklemek zorunda kalınacağını düşünmekteydi. Çünkü geçmiş yıllarda yaşanan cemaat içi çatışmalar, Kamondo'yu ve diğer reformcuları henüz yeni tesis olunmuş barış ortamını rahatsız edecek herhangi yeni bir girişime karşı ihtiyatlı olmaya itmekteydi. Yeni okulların kurulması, özellikle reformcularla gelenekçiler arasında uzun süre devam eden çatışmaların sonucunda, oldukça zor bir iş gibi gözükmekteydi.

Hem Paris Merkez Komitesi hem de İstanbul Bölge Komitesi, yeni okullar lehine aktif olarak propaganda yapmaktaydılar. Sefardi basın da örgütün bölgedeki önemli müttefiklerinden biri olmuştur. El Jurnal Israelit, El Tiempo, El Nacional ve La Epoka gibi gazetelerin editörleri, reformları ve özellikle Avrupa dillerini öğreten yeni okullar kurulmasını yılmadan savunup, AIU'in yanında aktif olarak mücadele vermekteydiler. Bu gazetelerde ayrıca örgütün faaliyetleri üzerine yazılmış raporlar, Paris Merkez Komitesi'nin toplantı tutanakları ve örgüte ilişkin haberler yayınlanmaktaydı.

Tüm bu çabalar meyvesini vermiş ve 1860'ların sonu ve 1870'lerin başında bütün Yahudi semtlerinde daha modern müfredata sahip yeni yeni okullar açılmasına yönelik bir hareketlilik baş göstermiştir. Sefardi basın da bu faaliyetleri geniş şekilde duyurmuş ve reformcuları gayretlerinde yalnız bırakmamıştır.²⁷⁶

Alliance ideallerinden etkilendikleri belli olan, diğer bölgelere göre nispeten zengin Yahudilerin oturduğu Kuzguncuk cemaati, mevcut Talmud Tora'yı reform

---

²⁷⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.78,79.

²⁷⁶ a.g.e. s. 86.

ederek Fransızca, Türkçe ve Tevrat'ın okutulacağı yeni bir okul açmak için hazırladıkları planlarını daha 1867'de kamuoyuna duyarak harekete geçmiştir.²⁷⁷

Benzer bir okul, İstanbul'un en yoksul Yahudi semtlerinden biri olan Balat'ta da inşa edilmiştir. Bu iki kurumla beraber Kamondo'nun kurduğu okul; Hasköy'de 2, Ortaköy'de 1 tane olmak üzere yeni kurulmuş okullar, daha önce sözü edilen Eğitim Komitesi'nden (bu komite Hahambaşılık ile birlikte çalışıyordu) mali yardımlar almıştır. Hıristiyan Fransız bir kadın da 1872'de Hasköy'de Yahudi kız çocukları için bir okul yaptırmıştır.²⁷⁸ Bunlara ek olarak 1868'de Hasköy'de Protestan misyoner okulu da açılmıştır. Yahudilerin şevkle yeni okullar açmaya teşebbüslerinde bu misyoner okullarının rolü oldukça büyüktür.²⁷⁹

Ancak İstanbul'da hayat oldukça pahalıydı. Bunun yanında öğretmen sıkıntısı yaşanmaktaydı. İstanbul'da yaşayan yabancılar, öğretmen olarak tutulmaktaydı. Kurulan yeni okulları desteklemek için ne cemaat meclislerinden (kolel) ne de mahalli haşgahalardan düzenli bir çaba gelmekteydi. Olan para da Talmud Tora'lara gitmişti ve bu okullar kolelden dahi pek bir yardım alamadıkları için haşgahaların verebildiği bağışlar ile yoksul halktan toplanan çok cüzi okul ücreti sayesinde, kıt kanaat varlıklarını sürdürebilmekteydiler.²⁸⁰

Dolayısıyla açılan bu okullar uzun ömürlü olmamıştır. Yahudi ileri gelenlerinin konuya gösterdikleri ilgi geçici olmuş ve mali taahhütler kısa süre sonra unutulmuştur. Okulları idare eden komiteler, bu görevi yerine getirecek özelliklerden yoksundular ve komite üyeleri arasında bu girişim için tehlikeli olabilecek ikilikler dahi çıkmaktaydı.²⁸¹ Bunun yanı sıra okulları destekleyen komitelere kimin başkanlık edeceğine ilişkin anlaşmazlıklar tüm işleri felce uğratmaktaydı. Kendisi de gerçek bir alt yapı ve güçten yoksun olan İstanbul cemaat meclisinden gelen yardımlarsa düzensizdi. Sonuçta Kamondo'nun Hasköy'de kurduğu okul dışında bu okullardan hiçbiri sürekli varlık gösterememiştir.²⁸²

---

²⁷⁷ A. Arslan, a.g.e. s.45.

²⁷⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.86.

²⁷⁹ M. Aydın, "...AIU Okullarının Açılması," s.14.

²⁸⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.87.

²⁸¹ Y. Barokas, a.g.e. s.81.

²⁸² A. Rodrigue, a.g.e. s.86,87.

AIU'nin Bölge Komitesi daha önceden mevcuttu ancak süregelen parasızlık ve cemaat içi bölünmeler, bu komitenin faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. İstanbul'daki bu karışık durumu izleyen Paris Merkez Komitesi, daha önce Tangier'deki AIU okulunda müdürlük yapmış olan Samuel Hirsch'i eğitim kurumları üzerine bir rapor hazırlaması için 1873 yılında Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Hirsch, imparatorlukta mevcut Yahudi okullarını gelecekteki AIU okullarının birer çekirdeği olarak görmekteydi. Ancak Hirsch, Merkez Komite bütün maliyetleri karşılamaya hazır olmadığı sürece, İstanbul'daki AIU taraftarları yeni okullar açılması işinden pek ümitli değildir. Hahambaşı vekili Yakir Geron AIU okullarına yardım etmeye hazırdı, ancak cemaat meclisi olmadan mali kaynaklar oluşturulamayacağı düşünülmekteydi.

Bölge komitesi başlangıçta, okulların cemaat meclisince finanse edilmesini amaçlamıştır. Abraham de Kamondo'nun 1869'da Paris'e gitmek üzere İstanbul'dan kesin olarak ayrılmadan önce kalkıştığı son işlerden biri mali kaynak bulmak ve kentin bütün Yahudi semtlerinde komiteler oluşturmak olmuştur. Ancak Kamondo bu girişimlerinden bir sonuç alamamıştır. Kamondo, artık İstanbul'da bulunmamasına rağmen, buradaki Bölge Komitesi'nin başkanlığını ölümüne dek sürdürmüştür. Ama asıl güç, Kamondo'nun İstanbul'daki bankasının idarecilerinden biri olan bir başka Franko'ya, komitenin Başkan Yardımcısı Emmanuel Veneziani'ye geçmiştir. Veneziani'nin liderliğinde 1873 yılına gelindiğinde, İstanbul'daki AIU'nin üye sayısı 390'a ulaşmış ve Bölge Komitesi genel olarak çok daha faal bir tutum sergilemeye başlamıştır.²⁸³

Olumlu gelişmelere rağmen 19. yüzyıl'ın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk 10 yılı süresince İstanbul Bölge Komitesi, tam anlamıyla bir örgüt kimliği edinememiştir. Félix Bloch, Hasköy'deki Kamondo okuluna (bu okul 1890'da kapanana dek AIU'den bağımsız kaldı) müdürlük etmek üzere 1874'de İstanbul'a geldiğinde komitenin sekreterliğini üstlenmiş ve arada sırada İstanbul'daki AIU okullarının müfettişliğini yapmıştır.²⁸⁴

---

²⁸³ A. Rodrigue, a.g.e. s.87.

²⁸⁴ a.g.e. s.104.

Bu arada İstanbul Yahudi cemaatinin kendi aralarında yaşadığı çatışma, AIU okullarında da kendisini göstermekteydi. Komiteler kendi aralarında bölünmüştü. Sürekli olarak birbirlerinin ve Bölge Komitesi ile sekreterlerinin kuyusunu kazmaya çalışmaktaydılar. Okul komiteleri, bölge komitesi ve okul müdürleri arasındaki sürtüşme, büyük bir kaynak israfına yol açmış ve AIU kurumlarının var oldukları süre boyunca faaliyetlerine kilit vurmuştur. Türkiye Yahudi cemaatleri içindeki bölünmeler ve belli aralıklarla gündeme gelen krizler, AIU kurumlarının çalışmalarını ciddi şekilde etkilemiştir.

1884–85 yılları arasında İstanbul’da bulunan AIU okullarını teftiş etmek üzere (okulların etkinlik derecesini, bölgenin ileri gelenleriyle, mahalli komitelerle, hahamhaneyle ve Talmud Tora’lar ile olan ilişkilerini öğrenmek için) Shemtob Pariente İstanbul’a gelmiştir. Pariente, her okulun pedagoji, mali durum ve mahalli komitelerle olan ilişkiler konularında sahip olduğu üstünlük ve yetersizliklerini AIU’ye rapor etmiş ve kentteki tüm AIU okullarının denetim ve koordinasyonundan sorumlu bir ‘Okullar Komitesi’ oluşturulması tavsiyesinde bulunmuştur. Ancak AIU, bu tavsiyeyi dikkate almamıştır. İstanbul, epey bir süre sıkıntı yaratan bir merkez olarak kalmıştır.²⁸⁵

AIU’in bu şekilde davranmasının altında yatan neden, mahalli desteğin sağlanması için okul komitelerine bel bağlamış olmasıydı. Cemaat içi örgütlerde yer alan birçok Yahudi ileri geleni, bu iktidar savaşına bizzat katılmakta ve okulları bir karışıklığa doğru sürüklemekteydi.

Hahambaşılık makamına vekalet eden Moşe Halevi de AIU okullarının aktif olarak karşısında değildi ve kendisinin de oturduğu Kuzguncuk semtindeki okulun müdürüyle samimi ilişkiler içindeydi. Pariente’ye AIU’ye duyduğu sempatiden söz etmesine rağmen, Halevi, örgüte karşı genel olarak olumsuz bir tavır sergilemekteydi. Örneğin İstanbul Bölge Komitesi’nin AIU yararına fon oluşturmak amacıyla hazırladığı bir çağrı metnini, komite okullarda dinsel buyrukların tümüne riayet edileceğini taahhüt eden bir yazılı bildiri yayınlayana dek imzalamayı reddetmişti. Halevi’nin tutumu, bu dönemde AIU ile İstanbul hahamhanesi arasındaki gergin ilişkiye bir örnek oluşturmaktadır. Gelenekçiler okulların

---

²⁸⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.104,105.

faaliyetlerine engel olmamaktaydılar fakat bu kurumlara kuşkuyla bakmakta ve dolayısıyla mesafeli bir tavır takınmaktaydılar. Ancak Pariente, Paris'e sunduğu raporların hiç birinde hahamhane ile olan çatışmadan bahsetmemiştir.²⁸⁶

AIU açısından İstanbul'daki esas sorun, örgütlenme sorunuydu. Paris'ten Pariente'ye gönderilen talimatlar, Paris Merkez Komitesi'nin, İstanbul Bölge Komitesi'nin faaliyetlerinden hoşnut olmadığını ortaya koymaktaydı. Bölge Komitesi'nin o tarihlerdeki başkanlığını, 1860'larda Selanik'te Avrupa tarzı okulların kurulması işinde aktif olarak yer almış zengin bir Franko olan Salomon Fernandez yürütmekteydi. Salomon ile oğlu Isaac Fernandez, 1874'ten Birinci Dünya Savaşı'na dek Bölge Komitesi başkanlığında bulunmuşlardır.²⁸⁷

2.2. İstanbul'da Açılan Alliance Israélite Universelle Okulları

2.2.1. Hirsch'in Katkıları ve Okulların Kurulma Süreci

1873 yılında AIU'ü yerel mali kaynaklara bağımlı kılmaktan büyük ölçüde kurtaracak çok önemli bir gelişme olmuştur. Türkiye'deki ilk demiryollarını finanse eden demiryolu kralı Baron Maurice de Hirsch, 1873'te özellikle Türkiye Yahudilerinin eğitimi için harcanmak üzere AIU'ü 1 milyon Frank tutarında bir bağışta bulunmaya karar vermiştir. Hirsch'in bu kararını bildirdiği mektupta şu ifadeler vardı:²⁸⁸

“Türkiye'deki uzun süreli kalışlarımda bu imparatorlukta yaşayan Yahudilerin büyük çoğunluğunun içinde bulunduğu cehalet ve sefaletle tanık olmaktan büyük acı duymaktayım. Türkiye'nin her yerinde ilerleme var. Ancak aydınlanmadan nasiplerini almamış yoksul bir kitleyi oluşturan Yahudiler, bu ilerlemeden neredeyse hiç istifade edememektedir. Bu durumu düzeltecek en etkili çözüm, gençleri eğiterek bilgilendirmektir. AIU'ün bu duruma kayıtsız kalmadığını, özel olarak bu sorunla uğraştığını ve iyi çalışan birçok okul kurduğunu biliyorum. Ancak yine biliyorum ki, örgütün mali kaynakları gerekli olanı yapmaya elvermeyecek ölçüde sınırlıdır ve hatta örgüt, bütün çabalarını sadece İstanbul'a yönelik olarak yoğunlaştırmak konumunda bile değildir... İstanbul'da bir vakıf

²⁸⁶ A. Rodrigue, a.g.e. 102,103.

²⁸⁷ a.g.e. s.103.

²⁸⁸ a.g.e. s.88,89.

kurarak buna 1 milyon Frank bağışlamaya karar vermiş bulunuyorum. Bu vakıf, eğitim alanındaki çalışmaları ile imparatorluk içindeki Yahudilerin durumunu iyileştirecektir.”

Söz konusu vakıf kurulmuştur ve idaresi AIU’ye verilmiştir.²⁸⁹ Böylece AIU, mali yönden rahat nefes almaya başlamıştır. Hirsch, AIU’in faaliyetlerini yakından takip eden birisiydi. Zengin bir hayırsever olan dayısı Salomon Goldschmidt ile kuzeni Sacki Kann, Paris Merkez Komitesi üyesi idiler. Bu arada Hirsch ve karısı Clara, AIU’ye yüzbinlerce franklık bağışta bulunmuşlardır.

Alliance İstanbul Komitesi 1863 yılında fiilen kurulmasına karşılık, faaliyetlerine esas olarak 1873’de Baron Maurice de Hirsch’in bağışı üzerine harekete geçmiştir. Hirsch’in Osmanlı Devleti’ndeki Yahudilerin eğitimine harcanmak üzere AIU’ye 1 milyon frank bağışlaması, Alliance okullarının önünü açmıştır.

Ancak bu paranın hangi yollardan Alliance okullarına geldiği konusu tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Hirsch’in 1 milyon franklık bağışı ile ilgili İstanbul Başbakanlık Arşivi’nde bulunan bir belgede bazı detaylar anlatılmaktadır. Bu belgeye göre Fransız Dış İşleri Bakanlığı 19 Aralık 1873 tarihinde İstanbul’daki Fransız Sefaretine Baron Hirsch’in, İstanbul’daki Yahudi çocuklarının eğitimi için AIU okullarına yaptığı 1 milyon franklık yardım yazısını göndermiştir. Sefaret, Maarif Nezareti ile haberleşerek bu konudaki tezkereyi Şura-yı Devlet’in Dahiliye Dairesi’ne göndermiştir. Hirsch’in bağış kararı okunmuş ve şu karara varılmıştır: “Osmanlı Devleti’nin tebaasından olan Musevilerin çocuklarının eğitim ve öğretimi maksadına dayandırılan böyle bir istek, aslında kabule uygundur. Ancak Mösyö Hirsch’in isteği yönünden vakfedilen meblağların idaresinin yabancı memlekette bulunan bir cemiyete havalesi uygun olmamakla beraber; bunun Osmanlı Devleti’nin hiçbir yerinde emsali olmadığından bu paranın idaresi İstanbul’da bulunan Hahambaşılığa verilmedikçe vakıf isteğinin yerine getirilmesi mümkün olmayacağı Mösyö Baron Hirsch’e tebliği münasip görüldü.”²⁹⁰

²⁸⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.89.

²⁹⁰ M. Aydın, “...AIU Okullarının Açılması,” s.14.

Bu belgeden anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti, Hirsch'in 1 milyon franklık bağışının ancak İstanbul Hahambaşılığı aracılığı ile Yahudi çocukların eğitimine harcanabileceğini, Paris'teki AIU Merkez Teşkilatı veya İstanbul'da kurulacak bir vakıf aracılığı ile harcanamayacağını açıkça belirtmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti bu yardımın resmen tanıdığı Hahambaşılık vasıtasıyla AIU okullarına ulaştırılmasını istemektedir ki bu da Osmanlı Devleti'nin bu konularda ne kadar titizlik gösterdiğini belgelemektedir.

Yardım İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul Bölge Komitesi, 1 milyon Franklık bağış haberini büyük bir sevinçle karşılamıştır. AIU, artık arka planda kalacak olan hahamların görüşlerini pek fazla kaale almadan hareket edebileceğini ve artık cemaate bel bağlamak zorunda kalmayacaklarını düşünmekteydiler.

Ne var ki Paris Merkez Komitesi, Hirsch'in bağışladığı paranın yarısını Filistin'deki Mikve Yisrael (İsrail Düşü) adındaki ziraat okulu için harcama kararı almıştır. Karar, İstanbul Bölge Komitesi üzerinde tam bir şok etkisi yaratmıştı. Karar protesto edilmiştir. Ancak AIU, protestolara rağmen kararını değiştirmemiştir. Çünkü ziraat eğitimi Doğulu Yahudilere yenileşme kapısını açacak anahtarlardan biri olarak görülmektedir.²⁹¹

Mikve Yisrael okulu hakkında özet bir bilgi vermekte fayda vardır. Mikve Yisrael, AIU tarafından, Yahudilerin toprağa bağlı olarak üretken olmalarına yardımcı olmak ve tarımsal teknikleri öğretmek için kurulmuştur. Kuzey Afrika dahil Doğu'daki AIU okullarından her yıl 1, 2 öğrenci Filistinli öğrencilerle beraber bu okula ders görmek üzere gönderilmekteydi.²⁹²

Mikve Yisrael, Paris Merkez Komitesi nazarında her zaman çok özel bir yere sahip olmuştur. Avrupa Yahudileri'nin 1850'lerde Filistin konusuna gösterdikleri ilginin bir devamı olarak AIU liderliği de Filistin Yahudileri'nin üretici bir nüfusa dönüştürülmesine büyük önem vermekteydi ve bölgenin dışarıdan gelen

---

²⁹¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.90.

²⁹² A. Arslan, a.g.e. s.167.

haluka bağışlarına bağımlı haline son vermeye çalışmaktaydı. Ziraat okulu, bu amaca binaen kurulmuştu.²⁹³

Bununla birlikte AIU, sahip olduğu fonlarla İstanbul'daki mevcut okullardan gelen yeni yardım çağrılarına kısa süre içinde karşılık vermiştir. İstanbul'daki bu okullardan birçoğu Paris'ten para yardımı almaya başlamıştır. Merkez Komitesi'nin gönderdiği yeni müdürler bunları birer AIU okuluna dönüştürmüşlerdir. Ortaköy, Dağhamamı, Hasköy'deki yaşanan durum buydu. Balat ve Galata semtlerindeki okullar ise sıfırdan başlanarak kurulmuştur.

AIU'nun temsilcisi Samuel Hirsch'ın, 1873'te, Alliance'ın başarılı olması için gerekli olan çalışmaların ne olduğu konusunda Türkiye Okulları Merkez Komitesi'ne gönderdiği raporda, Hasköy ve Balat'da kurulacak okul için yapılacak çalışmaları şöyle özetlemiştir: "Alliance Komitesi'nin üç üyesi ile her mahalleden en etkili en liberallerinden oluşacak bir komite kurulacak. Hasköy ve Balat'da birer okul açacak. Zengin aileler çocuklarını oraya gönderecek ve ayda ortalama 10 Frank verecektir. Her paralı öğrencinin karşılığı olarak bir öğrenci parasız okuyacak. Okullarda iki haham, bir Türkçe hocası ve bir de Alliance'ın göndereceği hoca olacaktır."²⁹⁴

2.2.2. Açılan Okullar

Alliance, İstanbul'daki yapılanması konusunda oldukça ihtiyatlı davranmıştır. Yaşanan cemaat içi çatışmalar ve yeni okullar açma konusunda reformcularla gelenekçiler arasındaki sürtüşme onu bu şekilde davranmaya itmiştir. Bu nedenle okul açma girişimleri 1870'lere kadar sarkmıştır. İstanbul'da açılan ilk AIU okulu hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. 1874 tarihinde açıldığını belirterek "Hasköy Alliance Erkek Okulu'nun" İstanbul'daki ilk Alliance okulu olduğunu söyleyenlerle birlikte;²⁹⁵ 1875 tarihini vererek "Dağhamamı Alliance Erkek Okulu'nun İstanbul'da açılan ilk Alliance okulu olduğunu kaydedenler de bulunmaktadır.²⁹⁶

---

²⁹³ A. Rodrigue, a.g.e. s.90.

²⁹⁴ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.203.

²⁹⁵ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.97; A. Güler, a.g.e. s.202; E. Groepler, a.g.e. s.49.

²⁹⁶ N. Gülerüz, "Alliance Israelite Okulları," s.206; A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

Açılan ilk Alliance okulunu, Yahudi cemaatinin bulunduğu çeşitli semtlerdeki diğer okullar izlemiştir. Alliance ayrıca 1876'da,²⁹⁷ bazı kaynaklardaysa 1879'da,²⁹⁸ Aşkenazlara yardımda bulunarak Galata'da karma bir okulun (Goldschmidt) kurulmasını da sağlamıştır.

Geçen süreç içerisinde İstanbul'un merkezinde çok sayıda AIU okulu kurulmuş ve hemen hemen her Yahudi semti artık kendi AIU okuluna sahip olmuştur. Özellikle Hirsch'in yaptığı bağış, AIU'ü mali yönden mahalli cemaatlere mahkum olmaktan kurtarmış, örgüt, hala ödeyebilecek durumda olan öğrencilerden öğrenim harcı, o yörede yaşayan Yahudilerden de okula bağış alınmasında ısrar etse de, artık bu okulları mahalli katkı olmadan da yaşatabilecek bir güce ulaşmıştır. 1875–1882 tarihleri arasında İstanbul'da 11 okul kurulmuştur.²⁹⁹

Hirsch'in bağışından sonra, Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde, İstanbul'daki AIU okullarının finansal durumu incelendiğinde, farklılıklarla dolu bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kimi okullar Paris'ten gelen yardım ve öğrenim harçları ile ayakta dururken; kimi okullar düzenli olarak cemaat meclislerinden para yardımı almaktaydı. AIU okullarının cemaatlerin mali durumuna bağlı olması kaçınılmazdı. 20. yüzyıl öncesinde sık sık kesintiye uğrayan bu yardımlar, Hirsch'in bağışından sonra AIU okullarının bu tür para yardımlarına bağımlı olma durumu ortadan kalkmıştır.

AIU eğitim kurumları, okul çağındaki bütün nüfusa erişemese de, 1905 yılında İstanbul'daki Yahudi erkek öğrencilerin %30.21'i Alliance okullarına devam etmekteydi. Bu okullarda 1.808 kız öğrenciye karşılık 1.420 erkek öğrenci okumaktaydı. 1.470 çocuk da eğitimlerine Meldar'larda, 570 öğrenci küçük özel okullarda, 500 öğrenci Protestan okulunda, bir o kadarı da Fransız okullarında öğrenimlerine devam etmekteydi.³⁰⁰

Edirne, Safed, Halep ve Kudüs'te birden fazla olan Alliance okulları, İstanbul, Selanik ve İzmir'de yoğunlaşmıştır. Ancak en büyük şehir olması sebebiyle en fazla Alliance okulu İstanbul'da bulunmaktaydı. 1908 yılı itibariyle İstanbul'daki

²⁹⁷N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.288; A. Rodrigue, a.g.e. s.283; İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.97.

²⁹⁸E. Groepler, a.g.e. s.49; A. Güler, a.g.e. s.202.

²⁹⁹A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³⁰⁰E. Benbassa, A.Rodrigue, a.g.e. s.215.

Alliance okullarının sayısı 13'e çıkmıştır. Bu okulların semtlere göre dağılımı şöyledir:³⁰¹

Balat	2
Dağhamamı	2
Galata	3
Hasköy	2
Kuzguncuk	2
Ortaköy	2

Alliance'ın gayretleri kısa zamanda semere vermeye başlamış ve Osmanlı Yahudileri'nin eğitim işleri önemli ölçüde Alliance'ın gönderdiği adamların denetimine geçmiştir. Kitabı 1895 yılında basılan Loria, örgütün İstanbul'da bu 13 okul yanında 4 çırak, 4 de el sanatları okuluna sahip olduğunu belirterek,³⁰² İstanbul'daki Alliance'ın etkisini şöyle özetlemiştir:³⁰³

“2400 öğrencinin devam ettiği ve 25 öğretmen ve müdür tarafından yönetilen 13 okul, erkek öğrenciler için 4 çıraklık okulu, genç kızlar için 4 el sanatları okulu. İşte iki kelime ile Alliance İsraélite'in parasını ve gayretini harcayarak ortaya koydukları.”

1911 yılında 65 bin Yahudi'nin yaşadığı İstanbul'da Alliance okullarına giden öğrencilerin sayısı 4634 olup, bu rakam okul çağındaki Yahudi çocuklarının %35'ni oluşturmaktaydı.³⁰⁴ Belirtilen Yahudi nüfusuna ilişkin rakamlar AIU bültenlerinden alınmıştır. Osmanlı kaynaklarından alınan rakamlarla bu rakamlar tam bir uyum göstermemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti, bazı yabancıları ırk esasına göre veya millet esasına göre değil, yabancı vatandaş sıfatıyla değerlendirmiştir. Bu özellikle, kapitülasyonların sağladığı “himayecilik” sistemi döneminde böyle olmuştur. Sadece İstanbul'da 1899 yılında 126.752 yabancı vatandaşın olduğundan bahsedilmektedir. Bu vatandaşların belli bir yüzdesini, Yahudilerin oluşturduğunu düşünmek mümkündür. Dolayısıyla Yahudi nüfusuna ilişkin olarak devletin verdiği rakamların özellikle İstanbul için yukarıya çekilmesi normal görülmektedir. Ancak

³⁰¹ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.292,293

³⁰² a.g.e. s.289.

³⁰³ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.203.

³⁰⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.145.

nüfus kayıtlarının eksikliği, yaş hususunda çoğu insanın kesin konuşmayı gibi olguların yanı sıra, yabancı vatandaşlık imtiyazına sahip Yahudilerin varlığı da bu rakamların kesin değil, yaklaşık veriler olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yine de bu veriler, AIU'nun 1904'deki tahminini doğrulamakta ve XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başında cemaatte görülen oldukça yüksek doğum oranı ile hızlı nüfus artışına işaret etmektedir.³⁰⁵

1911-1912'de İstanbul'da Alliance Israélite'e ait 14 okul bulunmaktaydı ve 4500 kız-erkek öğrenci bur okullarda Fransızca dilinde eğitim görmekteydiler. Mesela Galata'daki Alliance Israélite'e ait temel eğitim verilen Erkek Okulu'nda (Ecole de garçons) 520, Kız Okulu'nda (Ecole de Filles) 726 olmak üzere toplam 1270 öğrenci okumaktaydı.³⁰⁶

İstanbul Alliance okullarının yabancı mı yoksa yerli mi olduğu konusu tartışmalara neden olmuştur. Hatta İstanbul Valiliği 12 Mart 1911 yılında Maarif Nezareti'ne bir yazı yazarak okulların yerli mi yoksa yabancı okul mu olduğu konusunda bilgi istemiştir.³⁰⁷

Açılan tüm bu okulların izinli mi yoksa izinsiz mi olduğu konusuna gelince, dönemin Hahambaşısı Hayim Nahum, 17 Ekim 1899'da Bigart'a yazmış olduğu mektubunda Alliance okullarının hepsinin izinli olmadığını açıklamaktaydı. Nahum, mektubunda şöyle demektedir: "Maarif Nezareti Genel Müfettişi, Alliance'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm okullarının listesini, onların kuruluş ve hükümet tarafından onaylanma tarihlerini istedi bizden... Bazı okullar için henüz izin çıkmamıştı. Müfettişe, bütün okullarla ilgili bilgi toplamanın güç olacağını ileri sürerek, İstanbul'daki okullara ilişkin verilecek bilgilerle yetinmesini rica ettim. İstanbul'daki okullarımızın listesini izin tarihleriyle beraber sundum. O da, tüm okullarımız ve Haham Okulu ile ilgili olumlu bir rapor verdi Danıştay'a."³⁰⁸

³⁰⁵ M. Aydın, "...AIU Okullarının Açılması," s.19.

³⁰⁶ Adnan Şişman, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi, 2006, Ankara, s.125.

³⁰⁷ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti, Tedrisat-ı Hususiye Kalemi(MF.HUS), Dosya: 12, Gömlek: 3.**

³⁰⁸ E. Benbassa, a.g.e. s.79.

Alliance'a bağlı okulların büyük bir bölümünün izinsiz yani yasadışı çalıştığını kaydedenler de bulunmaktadır.³⁰⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde edilen bilgilerden, bazı Alliance okullarının ruhsatsız olarak faaliyetlerini sürdürdüğü, birçoğunun da uzun yıllar sonra ruhsatlarını aldıkları anlaşılmaktadır.

2.2.2.1. Dağhamamı Alliance Isralite Universelle Erkek

Okulu

Ocak 1875'te kurulan okul,³¹⁰ cemaatten mali yardım almaktaydı ancak bu yardımlar 20. yüzyıl öncesinde sık sık kesintiye uğramaktaydı.

1879'da 75, 1885'te 106, 1891'de 120 ğrencisi olan okul,³¹¹ buradaki Yahudilerin şehrin diğer kısımlarına taşınmasından dolayı 1893 yılında kapanmıştır.³¹²

2.2.2.2. Dağhamamı Alliance Isralite Universelle Kız

Okulu

Ağustos 1880'de kurulan okul,³¹³ öğrenim harçları ve Paris'ten gelen yardımlar sayesinde faaliyetlerini sürdürmekteydi. Cemaatten parasal bir yardım almamaktaydı.

Okulun 1885'de 64 ve 1891'de 126 ğrencisi bulunmaktaydı.³¹⁴ Yahudilerin şehrin diğer kısımlarına taşınmaları üzerine okul, 1895'te Yahudilerin daha yoğun olduğu Kuzguncuk'a taşınmıştır.³¹⁵

2.2.2.3. Balat Alliance Isralite Universelle Erkek Okulu

19. yüzyılda 8–10 bin kişinin yaşadığı Balat'ta, Yahudi toplumu büyük bir fakirlik içindeydi. Geleneklere son derece sıkı bir şekilde uyulmaktaydı. Bu derece kapalı bir toplumda, gelişmeye açık yeni bir düşünce hemen düşmanlık kazanmakta ve bu gibi düşünceleri ileri süren nadir kişiler çareyi doğdukları bölgeden kaçıp daha

---

³⁰⁹ E. Benbassa, a.g.e. s.23.

³¹⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³¹¹ a.g.e. s.144.

³¹² A. Arslan, a.g.m. s.295.

³¹³ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³¹⁴ a.g.e. s.144.

³¹⁵ A. Arslan, a.g.m. s.295.

aydınlık düşüncelerin ve hayat şartlarının hüküm sürdüğü Galata ve Pera'ya taşınmakta bulmaktaydılar. Her şeye rağmen AIU, 19.yüzyılda Balat'da Dubek ve Lonca mahallerinde okullarını kurmaya hazırlanmaktaydı.³¹⁶

Balat AIU Erkek okulu Temmuz 1875'te açılmıştır.³¹⁷ Okulun açıldığı ilk dönemlerde öğrenci sayısı 120 iken, Talmud Tora'da 700 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bazı gerici görüşlere sahip kişilerin karşı koymasına rağmen, okulda verilen kültürün avantajları anlaşıldığından ilerleyen yıllarda öğrenci sayısı hızla artmıştır.³¹⁸ Belirli tarihlerde okulda okuyan öğrenci sayısı şöyledir: 1879'da 180, 1885'de 142, 1891'de 272, 1898'de 309, 1908'de 359.³¹⁹

Temmuz 1911'de çıkan bir yangın sonucu 500 evle birlikte kül olan okulun yeniden inşasına, bir takım bürokratik formaliteler nedeniyle 1914'te başlanabilmiştir.

2.2.2.4. Balat Alliance Israélite Universelle Kız Okulu

Nisan 1882'de açılmıştır.³²⁰ Okulda 1885'de 137 öğrenci öğrenim görmekteydi. Bu sayı 1891'de 295, 1898'de 340, 1908'de 352 olmuştur.³²¹

Balat'taki Alliance kız ve erkek okulları, öğrenim harçları ve Paris'ten gelen yardımlar sayesinde ayakta durmaktaydılar. Cemaatten parasal bir yardım almamaktaydılar.

Balat'ta AIU'in kendi çabalarıyla kurulan bu okulların yanı sıra, Alliance mezunu olan kişiler de okul açma talebinde bulunmaktaydı. 1908'de Alliance mezunu Avusturyalı Matmazel Çamila ve yine Alliance mezunu Madam Furtuni, Balat'ta Kızılcavuş Mahallesi'nde bulunan bir hanenin, 60 kadar öğrenciye yetecek genişlikte ve 3 odalı bir kız mektebi olarak yapılmasının bir mahzuru olup olmadığını İstanbul Polis Müdürlüğü'nden sormuşlardır. Talep uygun görülmüştür.³²²

³¹⁶ Nur Akın, **Balat**, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 2, İstanbul, 1993, s.11

³¹⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s. 283.

³¹⁸ Y. Barokas, a.g.e. s.82.

³¹⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³²⁰ a.g.e. s.283.

³²¹ a.g.e. s.144.

³²² **BOA, Zabtiye Nezareti(ZB), Dosya: 340, Gömlek: 11.**

Osmanlı Başbakanlık Arşivi'nde yer alan bu bilgi, Alliance okullarından mezun olanların da, herhangi bir haneyi okula çevirerek eğitim faaliyetlerine destek olduklarını göstermektedir.

2.2.2.5. Kuzguncuk Alliance Israélite Universelle Erkek

Okulu

İstanbul'un Asya yakasındaki ilk Yahudi yerleşim merkezi Kuzguncuk'tur. Osmanlı döneminde Yahudiler Üsküdar'ı Kudüs toprağına bitişik kabul ettiklerinden, buraya ayrı bir önem vermişler ve Kuzguncuk'u kendileri için önemli bir yerleşim merkezi haline getirmişlerdir.³²³

Kuzguncuk, Balat'ın aksine o zamanlar başkentin en zengin Yahudileri tarafından ikamet edilmekteydi. 19. yüzyıl'larda Kuzguncuk'ta 3 bin aile yaşamaktaydı. O dönemlerde bazı kişiler, ailelerinden daha yüksek bir hayat seviyesi ve daha geniş bir dünya görüşü içinde hayatlarını sürdürmeyi başardılarsa, bunu okullarına borçluydu.

Alliance ideallerinden etkilenen Kuzguncuk cemaati, mevcut Talmud Tora'yı reforme ederek Fransızca, Türkçe ve Tevrat'ın okutulacağı yeni bir okul açmak için hazırladıkları planlarını 1867 yılında kamuoyuna duyurmuşlardı. Ancak bunda başarı elde edememişlerdi.

Kuzguncuk AIU Erkek Okulu,1873 tarihinde Baron Maurice de Hirsch'in Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin eğitimine harcanmak üzere AIU'e 1 milyon Frank bağışlamasının getirdiği maddi açılımla 1879 yılında kurulmuştur.³²⁴ Ancak okulun açılış tarihini Temmuz 1875 olarak verenler de bulunmaktadır.³²⁵

Okulu, Alliance Israélite'in İstanbul'daki çalışmalarına düzen getiren Moşe Levi açtırmıştır.³²⁶ Okul, her iki yılda bir düzenli olarak cemaat meclislerinden para yardımı almaktaydı.

---

³²³ A. Arslan, a.g.m. s.300.

³²⁴ E. Groepler, a.g.e. s.49; N. Güleriyüz, "Alliance Israelite Okulları," s.206.

³²⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³²⁶ A. Arslan, a.g.m. s.295.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 1316.M.3 (23 Mayıs 1898) tarihli bir belgeye göre; okulun izinsiz olarak faaliyete geçtiği, ruhsatını daha sonra aldığı görülmektedir.³²⁷

Okulun öğrenci sayısı sürekli değişmiştir. İstikrarlı bir yükseliş görülmemiştir. Yıllara göre öğrenci sayısı şöyledir; 1885'te 157, 1891'de 131, 1898'de 254, 1908'de 178.³²⁸

Kuzguncuk Alliance Erkek Okulu, 1894 yılında meydana gelen bir depremden zarar görmüştür. Okul Müdürü Basos Efendi, Maarif Nezareti'ne bir dilekçe yazarak, okul tamir edilene kadar civardaki Sinagon adlı yere taşınma isteğini bildirmiştir.³²⁹

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, konu detayları ile anlatılmaktadır. 26 Muharrem 1312 (29 Temmuz 1894) tarihli belgeye göre; Okul Müdürü Basos Efendi, Maarif Nezareti'ne yazdığı bir dilekçede, deprem nedeniyle okulun duvarlarının ayrıldığını, çocukların orada bulundurulmasının uygun olmadığını bildirmiştir. Okul tamir edilene kadar yakındaki boş bir arsada baraka yapılarak üzerine teneke çakılarak derse devam ettirilmesi hususunda bir mahzur olup olmadığını sormuştur. Nezaretin cevabında; okulun duvarlarının sakat ve çocukların orada bulundurulmasının tehlikeli olup olmadığını; tehlikeli ise izin belgesinde açıklanan arsada baraka inşa edilip, 150 kadar öğrencinin geçici olarak orada bulunmasında sağlık açısından herhangi bir mahzur bulunup bulunmadığının Şehremaneti ve Zabtiye Nezareti'nden sorulması yönünde karar verilmiştir. Şehremaneti, Maarif Nezareti'ne; okulun depremden dolayı duvarlarının yarıldığını, okulun üst katındaki birinci sene dershanesinin bitişiğindeki çıkma köşeden başlayarak müdür odasının bitimine kadar olan duvarların hatalı olduğunu, bu duvarların ortadan kaldırılarak yeniden yapılması gerektiğini ve geri kalacak üst beden duvarlarının sağlamlaştırılması için gereken tamiratın muntazaman yapılması gerektiğini tespit etmiştir. Maarif, konuya verdiği cevapta; okul müdürünün okulu başka bir yere taşımak için senet imzaladığını ve o civardaki Sinagon adlı yere

³²⁷ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, (MF.MKT) Dosya: 396, Gömlek: 26.

³²⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³²⁹ BOA, MF.MKT, Dosya: 215, Gömlek: 113.

mektebi taşımak istediğini bildirdiği, Zabtiye Nezareti ve Şehremaneti'nden bu hususta bir mahzur olup olmadığının tahkik edilmesi gerektiğini yazmıştır. Şehremaneti Mühendis Kalemi; Okulun, Mühendis Hurşid Efendi ve Pere Durmaz Kalfa tarafından yapılan muayene neticesinde depremde üst katındaki birinci sene dershanesinin bitişiğindeki çıkma köşesinden başlayarak mektep müdürünün odasının bitimine kadar olan duvarların hatalı bir halde olduğunu, üzerinin çatısıyla tavanı âyete alınarak söz konusu hatalı kısmın inşası ve kalan yerleştirilecek üst beden duvarlarının pencerelerin üstü tellendiğini, pencere kemerleri üstünden gereği gibi iç tarafına lama demiri genişliğinde yuvalar açılarak kantarlık lama demirinden başları pencerelere raptedilmesi ve emir bağlamaların konulması gerektiğini yazmıştır.³³⁰

Okul, 4 Receb 1312'de (31 Aralık 1894) Metatib-i gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği tarafından tekrar teftiş edilmiştir. Nezaret, okulun her ne kadar tamir edilmişse de özellikle müdür odasının baştan aşağı çatlak olduğunu ve ne kadar dayanacağını anlayamadığı için keşfinin yapılmasını ve neticenin bildirilmesi hususlarının Şehremanetine (İstanbul Belediyesi) bildirilmesini istemiştir.³³¹

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı Devleti'nin Alliance okullarının durumları ile yakından ilgilendiği, zaman zaman keşifler yapıldığı görülmektedir.

2.2.2.6. Kuzguncuk Alliance Israélite Universelle Kız

Okulu

1880'de açılan okul,³³² öğrenim harçları ile Paris'ten gelen yardımlar sayesinde faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak bir süre sonra maddi sıkıntıdan dolayı eğitime devam edemeyerek kapatılmıştır. Kapatılan okul 1895 yılında masraflarına karşılık bulması üzerine tekrar açılmasına karar verilmiştir.

Bunun için İstanbul Alliance Israiliyet Reisi İzak, Maarif Nezareti'ne müracaat ederek Kuzguncuk kız Mektebi'nin icar ettikleri yeni hanede eğitime başlaması için ruhsat verilmesini istemiştir. Maarif Nezareti 4 Zilhicce 1312 (29 Mayıs 1895) tarihli yazısı ile durumu Sadaret bildirmiştir. Bu müracaatı karar

³³⁰ BOA, MF.MKT, Dosya: 215, Gömlek: 113.

³³¹ BOA, MF.MKT, Dosya: 242, Gömlek: 56.

³³² E. Groepler, a.g.e. s.49.

bağlamak için konu Şura-yı Devlet'e havale edilmiştir. Bu arada Şehrameneti ile Zabtiye Nezareti tarafından da bu konu soruşturma ve inceleme yapılarak okulun yeniden açılmasında bir mahzur olmadığı bildirilmiştir. Şura-yı Devlet de bu okulun açılmasında bir sakınca görmemiştir. Ancak okulun nakledileceği binanın mezhep binası olarak kabul edilerek imtiyazlı bir hale dönüştürülmemesi ve bu binanın "adiyeden" sayılması gerektiğini belirtmiştir. Şura-yı Devlet'in bu kararı Sadrazam tarafından da uygun görülerek, Kuzguncuk Kız Mektebi'nin açılacağı binanın adi bir bina olarak kabul edilmesi ve hiçbir zaman bir mezhep kurumu haline dönüştürülmemesi şartı ile ruhsat verilmesinin uygun olacağı Padişaha bildirilmiştir. II. Abdülhamid de bu teklifi uygun görerek okulun açılmasını onaylamıştır.³³³

Okulun 1898'de 213, 1908'de 201 öğrencisi vardı.³³⁴

Bu arada Alliance teşkilatına mensup kişiler tarafından, İstanbul'da yaşanan tartışmalardan uzak bir şekilde eğitim çalışmaları yapması amacıyla, Hasköy'den Kuzguncuk'a taşınan Haham Okulu'ndan da bahsedilmesinde fayda vardır. Haham Okulu hakkında ayrıntılı bilgiler ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

Alliance teşkilatının doğrudan kontrolünde olmayan Haham Okulu, Hahamhaneye bağlı gibi görünse de, esasında Alliance teşkilatının anlayışı istikametinde eğitim-öğretim yapmıştır. Hatta dönemin Hahambaşısı Hayim Nahum, 1906'da okulda dersler vermeye devam etmiştir.³³⁵ Okul, Alliance'ın istediği şekilde yeni bir haham kuşağının yetişmesine öncülük etmiştir.

2.2.2.7. Hasköy Alliance İsraélite Universelle Erkek Okulu

Okulun kuruluş tarihi için bazı kaynaklar 1874 tarihini veririrken,³³⁶ bazı kaynaklar 1877³³⁷ tarihini vermektedir.

Okul, öğrenim harçları ile Paris'ten gelen yardımlar sayesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. Cemaatten parasal bir yardım almamıştır. Okulda okuyan öğrenci sayısı 1879'da 135, 1885'de 117, 1891'de 241, 1898'de 341, 1908'de 454' dür.³³⁸

---

³³³ A. Arslan, a.g.m. s.295,296.

³³⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³³⁵ A. Arslan, a.g.m. s.300.

³³⁶ E. Groepler, a.g.e. s.49; A. Güler, a.g.e. s.202; İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. 97.

³³⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

4 Safer 1327 (25 Şubat 1909) tarihli arşiv belgesine göre, okul Nikola Mahallesi Keçeciler sokakta bulunmaktaydı ve okulun 4'ü ilkokul, 4'ü de ortaokul olarak taksim edilen sınıfları mevcuttu.³³⁹

Okulda Müslüman çocukların da öğrenim görmekteydi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla, daha çok asker çocukları bu okulları tercih etmekteydi. 17 Şevval 1310 (4 Mayıs 1893) tarihli belgeye göre okulda okuyan bazı Müslüman çocuk ve diğer bilgileri şöyledir:³⁴⁰

Çocuğun ismi	Pederinin ismi	Pederinin şöhreti	İkamet yerleri
Emin Efendi	Osman Efendi	Topçu yüzbaşı	Eyüp Sultan
Ahsen Efendi	Osman Efendi	Topçu yüzbaşı	Eyüp Sultan
Abdi Efendi	Ali Efendi	Evkaf maaşçısı	Sütlüce
Nurettin Efendi	Kamil Efendi	Bahriye binbaşılardan	İstanbul
Hayri Efendi	Ahmet İzzet Efendi	Topçu kol ağası	İstanbul

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden okulların kendi içinde Talim Heyeti olduğu görülmektedir. 4 Safer 1327 (25 Şubat 1909) tarihli belgeye göre Hasköy Alliance Erkek Okulu'nun Talim Heyeti'nde şu kişiler bulunmaktadır:³⁴¹

Mektep müdürü: Mösyö Aron eş-Şalel; Fransa Devleti tebaasına mensup ve Paris Üniversite mektebi mezunlarından

Müdür muavini: Mösyö Avidro İsak; Tebaa-i Devlet-i aliyyeye (Osmanlı tebaasına) mensup ve Paris Üniversite mektebi mezunlarından

İbrani muallimi: İsak Behar Sabetay Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve hahamhane tasdiknamesini haiz

Lisan-ı Osmani muallimi: Selim Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve Dersaadet idadi-i mülki mezunlarından

³³⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³³⁹ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

³⁴⁰ BOA, Maarif Nezareti, Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliği (MF.MGM), Dosya: 3, Gömlek: 121.

³⁴¹ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

Almanca muallimi: Mösyö Kafman; Almanya Devleti tebaasına mensup ve Kolunya mektebi mezunlarından

Fransızca muallimi: Refail Meydini Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Fransızca muallimi: İsak İnbosal Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Fransızca muallimi: Albert Nefrin Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Fransızca muallimi: Rober Nailon Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Fransızca muallimi: Jak Üreyi Efendi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Söz konusu belgeden Talim Heyeti'nin müdür ve gramer öğretmenlerinden oluştuğu görülmektedir. Özellikle Fransızca öğretmenlerinin heyetin çoğunluğunu oluşturduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca heyet üyelerinin birçoğunun Osmanlı tebaasına mensup olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.2.8. Hasköy Alliance Israélite Universelle Kız Okulu

Diğer bazı okullar gibi bu okulun da açılış tarihleri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hasköy'de Parmakkapı'da bulunan okulun³⁴² kuruluş tarihi için bazı kaynaklar Ağustos 1875 tarihini veririrken;³⁴³ bazı kaynaklar 1877 olarak kaydetmektedir.³⁴⁴

Okulda okuyan öğrenci sayısı 1879'da 100, 1885'de 163, 1891'de 320, 1898'de 447, 1908'de 372'dir.³⁴⁵

Okulun 1909 tarihinde 3'ü ilkokul, 4'ü ortaokul olmak üzere 7 sınıfa taksim edilmiş olarak faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir.³⁴⁶

³⁴² BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

³⁴³ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³⁴⁴ E. Groepler, a.g.e. s.49; İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.97; A. Güler, a.g.e. s.202.

³⁴⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³⁴⁶ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

Hasköy Alliance Erkek Okulu gibi Hasköy Alliance Kız Okulu'nun da Talim Heyeti bulunmaktaydı. Heyet üyelerinin çoğunluğu, Osmanlı tebaasına mensuptur. 1909 yılında Talim Heyeti'nde şu kişiler bulunmaktadır;³⁴⁷

Mektep müdiresi: Madam Matild eş-Şalel; Fransa Devleti tebaasına mensup ve Paris Üniversite mektebi mezunlarından

Müdür muavini: Matmazel Rebeka Grazyan; Bulgar tebaasına mensup ve Paris Üniversite mektebi mezunlarından

Muallimat: Matmazel Mari Avidor; Osmanlı tebaasına mensup ve Paris Üniversite mektebi mezunlarından

Muallimat: Matmazel Felur Hasun; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Matmazel Raşel Yaeşi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Matmazel Busfil; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Ester Vilangon; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Madam Mari İnibsal; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Matmazel Raşel Yaeşi; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Muallimat: Matmazel Ujeni Şuhet; Osmanlı tebaasına mensup ve mektebin tasdiknamesini haiz

Belgeden, öğretmenlerinin tamamına yakınının bayan olduğu görülmektedir. Alliance, kız okullarının öğretmenlerinin bayan olmasına dikkat etmiştir. Ayrıca okullarda Talim Heyeti gibi bir birim oluşturulması, Alliance'ın disipline ne kadar önem verdiğini gözler önüne sermektedir.

---

³⁴⁷ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

Alliance okullarından mezun olan kişilerin Alliance okulu açarak veya herhangi bir haneyi Alliance okulu haline getirerek teşkilatın eğitim faaliyetlerine destek olduklarını önceki konularda dile getirmiştik. Bu durum Hasköy Alliance Okulu'nda da görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgeye göre; Alliance mezunlarından olan Luna Nabou, 1 Nisan 1312'de (13 Nisan 1896) Hasköy Arabacılar Mahallesi Feraş Avram sokak'taki 7 no'lu İsrail Natan adlı kişinin tasarrufunda olan ve İlya Marçalı adlı hocanın idaresinde açılmış olan kız çocuklarına ait ilkokulun başka bir mahalleye nakledilmesi üzerine, boşalan hanenin kendisi tarafından kiralanarak önceden olduğu gibi kız çocukları için okul açmak Maarif Nezareti'nden izin istemiştir. Bu hanenin mektep olarak kullanılmasında mahalli ve siyasi bir mahzur olup olmadığı tahkik edilerek bildirilmesi gerektiği Şehremaneti ve Zabtiye Nezareti'nden sorulup ona göre karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Gerekli tahkikat yapılırken söz konusu bayan Luna, mektebe uygun yer bulamadığını, şimdilik bu mektep işinden vazgeçtiğini, maaşla başka bir okulda hocalık yaptığını beyan etmiştir. Uygun bir yer bulduğunda ruhsat için tekrar başvuracağını söylemiştir.³⁴⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki başka bir belgede, Hasköy Alliance Okulu'nun uzun yıllar ruhsatsız olarak eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü kaydedilmektedir. Maarif Nezareti, okulun ruhsata bağlanması için gerekli işlemlere Temmuz 1892 tarihinde başlamıştır.³⁴⁹

Bu arada Hasköy Alliance Okulu, diğer Alliance okulları gibi, öğrencileri için piknik, gezi gibi sosyal aktiviteler de düzenlemekteydi. Ancak bu tür aktivitelerde bazen yasadışı durumlar da yaşanmaktaydı. Osmanlı arşivindeki bir belgeye göre; Temmuz 1892'de Hasköy Alliance Musevi Mektebi öğretmeni Mösyö Frahmo Drarson'un 59 öğrencisinin, ellerinde Fransız ve İtalyan bandıralarıyla* bir mavnaya* bindikleri ve mavnanın direğinde de küçük Fransız bandırası bulunduğu ve bu şekilde Silahdar Ağa Mesiresi'ne gittikleri görülmüştür. Bunun üzerine zabıtabadan bunların yasaklanmalarına teşebbüs edildiğinde, Zabtiye Nezareti'nden

---

³⁴⁸ BOA, MF.MKT, Dosya: 322, Gömlek: 3.

³⁴⁹ BOA, MF.MGM, Dosya: 2, Gömlek: 47.

* bayrak

* gemilere ve yakın yerlere yük taşıyan tekne

ruhsat aldıklarını söylemişlerdir. Okul müdürü Mösyö Franko ile diğer ilgili birkaç kişi, Mekatib-i Ecnebiye Müfettişliği'ne çağrılıp durum sorulmuştur. Sorgulamalarında, söz konusu günde bindikleri mavnanın bir tarafından Osmanlı sancağının da çekilmiş olduğunu, her yıl mektebi süsledikleri dönemlerde duvara astıkları küçük bandıralardan sadece birkaç tanesinin çocukların elinde gittiklerini fakat nezaretten ruhsatları olduğunu söylemediklerini belirtmişlerdir. Osmanlı sancağının olmaması ve bunun yerine yabancı bayrak bulundurulması kanunlara aykırıydı. Hoş olmayan bu tür durumlar için azami derecede dikkat edilmesi gerektiği ve aynı halin tekrarlanması durumunda kanunların uygulanacağı kendilerine anlatılmıştır.³⁵⁰

Belgeden anlaşıldığına göre Alliance okullarının yasadışı hallerinde hemen bir cezai işlem yoluna gidilmemekteydi. Öncelikle Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği tarafından ilgili kişiler çağırılıp uyarılmaktaydı.

Bu arada Hasköy Alliance Okulu'nda 1902 yılında önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1902'de Hasköy'de Alliance İsrailit Okulu içinde bir "Haham Okulu" kurulması, Hahamhane tarafından talep edilmiş ve okulun açılmasına izin verilmiştir.³⁵¹

Ancak Osmanlı Devleti, Hasköy Alliance Okulu içinde Haham Okulu'nun açılmasına bir şartla izin vermiştir. 18 Cumadelahire 1320 (21 Eylül 1902) tarihli arşiv belgesine göre; Maarif Nezareti'nin Şura-yı Devlet'e havale edilen tezkiresi üzerine mülkiye dairesinden düzenlenen ve ilave olarak takdim edilen mazbatada; Hasköy'de Alliance İsrailit Mektebi dahilinde bulunan özel dairede, hahamlığa kaynak olmak üzere bir haham mektebi tesisine ruhsat verilmesinin uygun olup olmayacağı, Hahambaşı kaymakamlığı tarafından sorulmuştur. Ve söz konusu Alliance İsrailit Mektebi dahilinde bulunan bir dairede olmak ve bu mekteble irtibatı olmamak ve hahamhanenin idaresinde bulunmak şartıyla söz konusu haham mektebinin tesisinde herhangi bir mahzur olmadığı Şehremaneti ve Zabtiye Nezareti

---

³⁵⁰ BOA, MF.MGM, Dosya: 2, Gömlek: 47.

³⁵¹ C. Koçak, a.g.a. s.494.

tarafından bildirilmiştir. Haham mektebi için onay kararı aynı ay içerisinde, 18 Cumadelahire 1320'de (21 Eylül 1902) çıkmıştır.³⁵²

Belgeden anlaşıldığı üzere, Alliance okulu ile Haham Okulu arasında herhangi bir irtibat olmaması ve Hahamhanenin idaresinde bulunması şartı koşulmuştur. Ancak Haham Okulu'nda Hayim Nahum gibi Alliance ideolojisini benimsemiş olanların görev yaptığı bilinmekle birlikte, AIU'in okulu ideolojisi doğrultusunda örgütlediği de bilinmektedir. Haham Okulu'nda Türkçe derslerin verilmesi gelenekçi Yahudiler tarafından tepkiyle karşılanınca, Hayim Nahum ve Alliance teşkilatına mensup arkadaşları, okulu yaşanan tartışmalardan uzak bir şekilde eğitim vermesi için Kuzguncuk'a taşımıştır. Alliance teşkilatının doğrudan kontrolünde olmayan Haham Okulu'nda, esas itibariyle Alliance'm istediği istikamette yeni hahamlar yetiştirilmekteydi.³⁵³

2.2.2.9. Galata Alliance İsrâélite Universelle Erkek Okulu

Galata, İstanbul'un önemli bir iş merkeziydi. Bütün Yahudiler, hangi sınıf ve menşeden olurlarsa olsunlar, bu bölgede birbirleriyle ve özellikle Avrupalılarla temas halinde bulunmaktaydılar. Bu sebeple de öğrenim ve eğitim avantajlarını takdir etmekteydiler. 1875 yılına kadar Galata'da sadece basit bir Talmud Tora okulu bulunmaktaydı. Şehrin bu bölgesinde bir okul kurulması için bir komite oluşturulmuştur.³⁵⁴

Galata AIU Erkek Okulu, Ekim 1875'te kurulmuştur.³⁵⁵ Başlangıçta, okulda öğrenim görmekte olan 200 öğrenciden 30–40 tanesi Müslüman'dı ve bunlar İstanbul'un en iyi ailelerin çocuklarıydılar.³⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden çıkan bir belgeye göre Devre-i Aliye I. sınıfta Salih Recep isminde bir, Devre-i Aliye II. sınıfta Halis Koyuncu ve Mehmet Feridun isminde iki Müslüman öğrenci bulunmaktadır. Devre-i Mutavassıt'ın iki şubelik I. sınıfında Celal Sıdkı, Ali Muharrem, Naim, Ahmed Bahri, Mehmet Neşet, Rıfat Fazıl, Mehmet Necati, Mehmet Nihat olmak üzere sekiz Müslüman öğrenci kayıtlı bulunmaktadır. Devre-i

---

³⁵² BOA, İrade Maarif (İ.MF), Dosya: 8, Gömlek: 1320 C-5.

³⁵³ A. Arslan, a.g.e. s.185.

³⁵⁴ Y. Barokas, a.g.e. s.82.

³⁵⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³⁵⁶ Y. Barokas, a.g.e. s.82.

Mutavassıt'ın II. sınıfında Muhammed Naci, İbrahim Receb, Cavid Rıfat, Muzaffer Mehmet, Ali Faik, Faruk Ömer, Hasan Tahsin, Muhammed Zahreddin olmak üzere 8 Müslüman öğrenci kayıtlı bulunmaktadır. Devre-i Ula'nın II. sınıfında Mehmet Şevket, Mustafa Rıfkı, Mehmet Neşet, Mehmed Vehbi, Sami Ertuğrul, Hüseyin Bahreddin olmak üzere 6 Müslüman öğrenci kayıtlı bulunmaktadır.³⁵⁷

Okul, Devre-i Aliye (2 yıllık bir süreyi kapsamaktaydı), Devre-i Mutavassıta (3 yıllık bir süreyi kapsamaktaydı), Devre-i Ula (2 yıllık bir süreyi kapsamaktaydı) ve Devre-i İhzarı olmak üzere 4 bölümden oluşmaktadır.³⁵⁸

Bu okulun mezunları büyük bankalarda ve devlet müesseselerinde görev almakta, diğer okullardan mezun olanlara tercih edilmekteydiler. Alliance'ın görevi en iyi bu bölgede anlaşılıp, takdir edilmiştir. Okul, örf, adet ve düşüncelerin değişmesine, ailevi hayata Avrupalı alışkanlıkların girmesine, sevgi ve yardım duygusunun gelişmesine yol açmıştır.

Okulda okuyan öğrencilerin sayısı 1879'da 135, 1885'de 119, 1891'de 151, 1898'de 215, 1908'de 235'tir.³⁵⁹ Galata erkek okulunda okuyan öğrencilerin sayısının nispeten azlığı, çoğu misyoner okulu olmak üzere bu semtte faaliyet gösteren pek çok Batılı okula Yahudi öğrencilerin de devam ediyor oluşuyla ilgiliydi.

2.2.2.10. Galata Alliance İsraélite Universelle Kız Okulu

Galata AIU Kız Okulu'nun Ağustos 1875'te kurulduğunu kaydedenlerle birlikte,³⁶⁰ 1879 tarihinde kurulduğunu belirtenler de vardır.³⁶¹ Okul, Sefarad ve Aşkenazi Yahudilerin kızlarının beraber eğitim gördükleri bir okul idi. AIU, Aşkenaz kızlar için ayrı bir okul açmamıştır.

Okuldaki öğrenci sayısı, İstanbul'daki göçmen nüfusun artması ile paralel artış göstermiştir. Okulun öğrenci sayısı 1885'de 169, 1891'de 292, 1898'de 415,

³⁵⁷ M. Aydın, "...AIU Okullarının Açılması," s.22.

³⁵⁸ a.g.m. s.22.

³⁵⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³⁶⁰ a.g.e. s.283.

³⁶¹ E. Groepler, a.g.e. s.49; N. Gülerüz, "Alliance Israelite Okulları," s.206; A. Güler, a.g.e. s.202.

1908’de 671’dir.³⁶² Ancak 1908’de öğrenci sayısını 352 olarak veren kaynaklar da bulunmaktadır.³⁶³

Galata kız ve erkek okulları, cemaatten mali yardım görmekteydi. Ancak bu yardımlar 20. yüzyıl öncesinde sık sık kesintiye uğramaktaydı.

2.2.2.11. Galata Goldschmidt Okulu (Aşkenaz Cemaati Galata Karma Okulu)

Galata’da dikkati çeken önemli bir husus da, Rusya ve Romanya’daki pogromlar sonucu ülkeye göç etmiş olan Alman, Avusturya, Romanya, Rus menşeli Aşkenaz nüfusun büyük bir çoğunluğunun bu bölgeye yerleşmesiydi. Bu nedenle Alliance, 1876’da Aşkenazlara yardımda bulunarak Galata’da karma bir okulun (Goldschmidt Okulu) kurulmasını sağlamıştır.³⁶⁴ Ancak okulun 1879 tarihinde kurulduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.³⁶⁵

Goldschmidt Okulu, AIU Başkanvekili Salomon Goldschmidt’in bağışları ile kurulmuştur.³⁶⁶ AIU’ın diğer okullarında eğitim dili Fransızca iken, bu okulda Almanca idi. AIU, okula devamlı olarak yardım etmekteydi. Okul, aynı zamanda her iki yılda bir düzenli olarak cemaat meclislerinden para yardımı da almaktaydı.

Okulun öğrenci sayısı 1885’de 152, 1891’de 143, 1898’de 215, 1908’de 250’dir.³⁶⁷

Goldschmidt Okulu, Aşkenaz erkek çocuklara eğitim verirken, Aşkenaz kızlar Galata’da Alliance kız okuluna devam etmekteydi.³⁶⁸ Okulda, XX. yüzyıl başlarında 5 sınıf, 292 erkek çocuk, 4 erkek 1 bayan öğretmen, 2 de yardımcı bulunmaktaydı.³⁶⁹

Aşkenaz nüfusun hızla artması ve Alman ticaretinin gelişmesi ile birlikte Almanca öğrenimine talep artmıştır. Çok sayıda Alman Yahudisi’nin varlığı,

---

³⁶² A. Rodrigue, a.g.e. s.144; İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.97.

³⁶³ E. Groepler, a.g.e. s.49; A. Güler, a.g.e. s.202.

³⁶⁴ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.288; İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.97; A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³⁶⁵ E. Groepler, a.g.e. s.49; A. Güler, a.g.e. s.202.

³⁶⁶ Erdal Frayman, “Aşkenazlar,” Tiryaki, S. 36, Mayıs, 2000, s.33.

³⁶⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³⁶⁸ E. Frayman, a.g.m. s.33.

³⁶⁹ A. Şişman, a.g.e. s.321.

Alliance okullarında Almanca öğrenimine ciddi bir şekilde yer verilmesine yol açmıştır.

2.2.2.12. Ortaköy Alliance Israélite Universelle Erkek

Okulu

Okul, 1881’de kurulmuştur.³⁷⁰ Bazı kaynaklar, okulun bahsi geçen yılda karma olarak faaliyete başladığını kaydetmektedir. Bu nedenle ‘Ortaköy Karma Okulu’ olarak da geçmektedir.³⁷¹

Ortaköy toplumu, Alliance’ın gelişimine kendini kolay kaptırmamıştır. Kız-erkek öğrencilere açık olarak kurulan okul, toplum tarafından ilgisizlikle karşılanmıştır. 200 öğrenci Talmud Tora’da öğrenim görürken, bu okula ancak 100 öğrenci gelmekteydi. Okul, her iki yılda bir düzenli olarak cemaat meclislerinden para yardımı da almaktaydı. Ancak okulun gördüğü ilgisizlik Alliance’ın 1896’da okula yardımda bulunmaya son vermesine neden olmuştur. 1901’de birkaç aydın kişinin çabaları sonucu Talmud Tora okulu, Alliance okulu haline dönüştürülmüştür. Ortaköy Yahudi toplumu, Balat’takinden çok daha yoksul ve geri düşüncede olduğundan, başlangıç yine çok zor olmuştur. Her şeye rağmen 1903 – 1906 yılları arasında 6 büyük sınıfı barındıran bir okulun inşası tamamlanmıştır.³⁷²

Okulun öğrenci sayısının sürekli arttığı görülmektedir. 1885’de 80, 1891’de 120, 1908’de 269 öğrenci Ortaköy Alliance Erkek Okulu’nda eğitim görmüştür.³⁷³

2.2.2.13. Ortaköy Alliance Israélite Universelle Kız Okulu

Okul, 1882’de kurulmuştur.³⁷⁴ Okulun öğrenci sayısı 1885’de 93, 1891’de 137, 1898’de 260, 1908’de 215’tir.³⁷⁵

2.3. Okulların Gelir-Giderleri

Avrupalılaştırma dönemi başlayana kadar, Osmanlı Devleti’nde yaşayan Yahudilerin eğitimleri, Hahamhanelerin kontrolünde olan Meldar ve Talmud Tora

---

³⁷⁰ E. Groepler, a.g.e. s.49.

³⁷¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.283.

³⁷² Y. Barokas, a.g.e. s.83.

³⁷³ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

³⁷⁴ E. Groepler, a.g.e. s.49.

³⁷⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

diye adlandırılan okullarda yapılmaktaydı. Bu geleneksel Yahudi okullarının masrafları Hahamhanenin bütçesinden karşılanmaktaydı. Ancak AIU teşkilatının kurulması ve Yahudileri Yahudi kalmak şartıyla özgürleştirmek, eğitmek ve kalkındırmak için harekete geçmesi, Osmanlı Yahudilerinin eğitiminde yeni bir dönem başlatmıştır. Bu yeni oluşum için manevi desteğin yanında ciddi anlamda maddi destek de gerekmektedir.

Alliance'ın gelir kaynağı genel anlamda üyelerinin verdiği bağışlar ve yardımlar olmuştur.³⁷⁶ AIU okullarına devam eden öğrenciler, ailelerinin gelirin göre aylık bir harç ödemek zorundaydı. Bu harç başlangıçta ayda 5 kuruştan 75 kuruşa kadar değişmekteydi. Aileleri bu harcı bile ödeyemeyecek kadar yoksul olan birçok öğrenci, her yıl parasız olarak okula kabul edilmekteydi.³⁷⁷

Merkez Komitesi, 1895 yılında aldığı bir kararla, en yoksul öğrencilerin bile her ay sembolik bir ücret ödemesi zorunluluğunu koymuştur. Böylelikle kişinin kendi gelişimine katkıda bulunmayı öğrenme yolunda ahlaki bir ders çıkarması düşünülmüştür. Ancak AIU okullarının öğrencilerinin çoğunluğunun ya sembolik bir ücret ödemediği ya da hiç ödemediği bir kitle eğitimi verdiği söylenebilir. Bu okul ağı, sadece yoksul kitlelere hitap etmek için kurulmamıştı ancak bu okullardaki öğrencilerin büyük çoğunluğu yoksul ailelerden gelmekteydi. Örneğin Balat okulunun 1900 yılı tablosunda okula kayıtlı 600 öğrencinin ailesinin yarısından fazlası geçici işlerde çalışarak sefalet sınırında bir hayat sürdürmekteydi. Bu durum 20. yüzyılın başlarına dek parasız okuyan öğrencilerin para ödeyenlere nazaran daha fazla olması durumunu devam ettirmiştir.

Alliance teşkilatı, açtığı okullara müdür ve öğretmenler tayin etmesine, belli ölçülerde maddi destekte bulunmasına rağmen, maddi zorluklarını aşmak için mahalli kaynaklardan da takviye aramaktaydı. Alliance okullarının gelirleri genellikle giderleri karşılayamadığından dolayı, balo düzenleyerek bu konuda çareler üretmeye çalışmaktaydılar. Bu baloları düzenlemek için yapılan müracaatlara Osmanlı Hükümeti hiç bir zorluk çıkarmayarak Alliance okulların yaşamasında

---

³⁷⁶ “Paris”, The Encyclopedia of Jewish Knowledge, c.1, s.418.

³⁷⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s. 169.

önemli bir pay sahibi olmuştur. Osmanlı arşivlerinden edinilen birçok belge bunu göstermektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse;

Kuzguncuk Alliance Okulu'nun bütçe açığı için 30 Temmuz 1322 Pazar günü (12 Ağustos 1906) Tarabya'da Summer Palas Oteli'nin bahçesinde bir balo tertip edilmesi için ruhsat verilmiştir. Balo için 10 bin kuruşluk bilet basılmış ve dağıtılmıştır. Okul, bazı hususi sebepler nedeniyle söz konusu balo tarihinin 13 Ağustos 1322 (26 Ağustos 1906) Pazar gününe tehir edilmesini istemiştir, Maarif Nezareti'nden bunun da uygun görüldüğü bildirilmiştir.³⁷⁸

1907 yılında yine Kuzguncuk Alliance Okulu masraflarını karşılayamadığından bütçesi 12 bin kuruş açık vermiştir. Bundan dolayı okul müdürü 25 Ağustos 1907 (12 Ağustos 1323) Pazar günü, Tarabya Sümer Palas Oteli bahçesinde bir balo düzenlemek için Maarif Nezareti'nden ruhsat istemiştir. Bu müracaatı inceleyen lane-i Mekatib Komisyonu, okulun resmi ruhsat ile kurulduğunu tespit ettikten sonra okulun bütçesini incelemiş ve okulun para ihtiyacı olduğu hakkındaki müracaatı yerinde bulmuştur. Emsallerinde olduğu gibi balo esnasında Maarif Nezareti adına Mekatib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişlik Dairesi'nden bir memurun, bu toplantı için Niyazi Efendi'nin bulunması ve balo sonunda hesab-ı kati evrağının komisyona teslim edilmesini şart koşmuştur. Ayrıca, Komisyon sadece 12 bin kuruşluk bilet basılması ve bu balonun yapılmasında bir mahzurun olup olmadığının Zabtiye Nezareti ve Şehrameneti'nden sorulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu arada balonun yapılacağı yerde bir değişiklik olmuş ve balonun Fenerbahçe'deki Balvid Oteli'nde yapılması kararlaştırılmıştır. Maarif Nezareti 15 Temmuz 1907 (2 Temmuz 1323) tarihli bir yazı ile bu balo hakkında bir inceleme yapılmasını Zabtiye Nezareti'nden talep etmiştir. Tahkikat Üsküdar Mutasarrıflığı tarafından tamamlanarak balonun yapılmasında bir mahzurun olmadığı Zabtiye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁷⁹

1909 yılında da Kuzguncuk Alliance Okulu'nun maddi sıkıntı içinde olduğu görülmektedir. Okul müdürü Basos Efendi tarafından Maarif Nezareti'ne 6 Temmuz 1325'de (19 Temmuz 1909) verilen bir arzuhalde; okulun tedrisat işine bir hayli özen

³⁷⁸ BOA, ZB, Dosya: 387, Gömlek: 53.

³⁷⁹ A. Arslan, a.g.m. s.296.

göstermiş olduklarını ve bunun da fazla masrafa sebep olduğunu, okul öğrencilerinin çoğunluğunun fakir çocuklardan oluştuğu için masraflarının gelirlerini aştığını bildirmiştir. 19.500 kuruşluk açık tespit edilmiştir. Meydana gelen 19.500 kuruşluk açığı kapatmak için 16 Ağustos 1325 (29 Ağustos 1909) Pazar günü gündüz Fenerbahçe'deki Belva Oteli'nde bir balo tertip etmeyi düşünmüşler ve bunun için Maarif Nezareti'nden izin istemişlerdir. Pusulanın ilavelerine de bakılarak bunun gibi mektep yararına oyun tertibine vs. nezaret tarafından izin verildiği tespit edilmiştir. Balonun yapılması için ruhsatın düzenlenmesi ve biletlerinin basımına ait muamelelerin sonra yerine getirileceği belirtilmiştir. Balonun tertibi sırasında Maarif Nezareti adına Mekatib-i Hususiye idaresi memurlarından bir kişinin de (Fehmi bey) hazır bulunması kararlaştırılmıştır. Bu şartlarda tertip edilmesinde bir mahzur olup olmadığı usulen Şehremaneti* ve Zabtiye Nezareti'nden de sorulmuş, her ikisi de bir mahzurun olmadığını bildirmişlerdir. Böylece söz konusu balonun yapılmasına ruhsat verilmiş ve ilgili evraklar hıfz edilmek üzere Evrak Odası'na gönderilmiştir.³⁸⁰ Söz konusu balo için, biletler yarım ve çeyrek olarak tertip olmuş olmakla beraber ruhsatnamenin düzenlenmesi ve biletlerin tertip ve mühürlenmek üzere ve balonun icrası sırasında nezaretten bir müfettiş bulundurulmak üzere; ilk olarak söz konusu piyango'nun bildirilen gün ve yerde yapılmasında mahalli zabıtasınca bir mahsurun olmadığı bildirilmiştir.³⁸¹

Belgeden anlaşıldığına göre, söz konusu baloda bir de piyango çekilişi düzenlenecektir. Piyongodan elde edilen gelire bütçeye ek katkı yapılmak istendiği söylenebilir.

Maddi sıkıntı içinde olan Kuzguncuk Alliance Kız Okulu da, 17 Ağustos 1908'de (4 Ağustos 1324) bütçelerindeki açığı kapatmak üzere yine bir Pazar günü Fenerbahçe'deki Balvid Oteli'nde bir balo tertip etmeyi kararlaştırmıştır. Bu müracaatı yerinde bulan Maarif Nezareti 18 Temmuz 1908 (5 Temmuz 1324) tarihli bir yazı ile Zabtiye Nezareti'nden bu hususta bir inceleme yapmasını istemiştir. Üsküdar Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikatla balonun yapılmasında bir mahzurun olmadığı anlaşılmıştır. Bu olumlu netice Zabtiye Nezareti'nce Maarif

* Belediye Başkanlığı

³⁸⁰ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 63.

³⁸¹ BOA, ZB, Dosya: 340, Gömlek: 112.

Nezareti'ne bildirilmiştir. Alliance teşkilatından maddi yardım almasına rağmen bu okulların açıklarını kapatmak üzere balo gibi değişik yollarla paralar temin etmeye çalıştıkları görülmektedir. Böylece bu okullar hem bütçe açıklarını kapatmakta hem de Batılılaşma istikametinde bir faaliyeti icra etmekteydiler.³⁸²

Alliance okulları, maddi açıklarını kapatmak için balolar düzenlemelerinin yanında yine maddi kaynak için tiyatro da sahnelemekteydiler. Ortaköy Alliance Erkek Okulu Müdürü Jozef Alfendari'nin 18 Kanun-ı Sani 1311'de (30 Ocak 1896) Maarif Nezareti'ne yazmış olduğu bir arzuhalde; 200'e yakın öğrencilerinin üçte birinden fazlasının fakir ve fukaralardan oluştuğunu bildirmiş ve bu nedenle her sene okulun bütçesinde açık görüldüğünü, açığın izin alınarak yapılan balolarla tedarik edilmeye çalışıldığını söylemiştir. Söz konusu yıl için de, bütçedeki açığın giderilmesi adına bir tiyatroun sahnelenmesini kararlaştırmışlardır. Maarif Nezareti'nden diğerleri gibi resmi ruhsatın verilmesi için izin istemiştir.³⁸³

Belgeler, Alliance okullarının maddi açıklarını kapatmak için balo, tiyatro, piyango çekilişi gibi çeşitli programlar düzenlediklerini göstermektedir. Okulların, gerçekleştirmek istediği programa karar verdikten sonra belirli bir prosedür izledikleri görülmektedir. Öncelikle konu hakkında Maarif Nezareti bilgilendirilmekte ve kararlaştırılan program için ruhsat, yani izin istenmektedir. Nezaret, ilgili belediyeye ve Zabtiye Nezareti'ne danışıp, herhangi bir mahzur olmadığını bildirilmesiyle beraber gerekli ruhsat işlemlerini başlatmaktadır. Ayrıca kararlaştırılan programın icrası sırasında Nezaret tarafından belirlenen bir kişinin de bulunması gerektiği görülmektedir.

Yine belgelerden anlaşıldığı kadarı ile Alliance okullarının gelir getirmesi için düzenledikleri bu tür programlara Maarif Nezareti herhangi bir sıkıntı yaratmadan en kısa sürede isteklerini cevaplamış ve gerekli izni vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Alliance okullarının yaşaması için önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Alliance'ın okul yararına gerçekleştirmeyi düşündüğü herhangi bir icrada izleyeceği prosedür belliydi. Birçok kez başvurmuş olmaları onları bu konuda

³⁸² A. Arslan, a.g.m. s.297,298.

³⁸³ BOA, MF.MKT, Dosya: 306, Gömlek: 15.

tecrübeli kılmaktaydı. Ancak bazen aykırı davranışlarda da buldukları görülmektedir.

Osmanlı arşivinde 17 Şaban 1312 (12 Şubat 1895) tarihli bir belgeye göre; Hasköy Alliance Okulu, yeni öğretim yılına başladığı için okul öğretmenleri tarafından ücretsiz ve biletsiz olarak bir piyes tertip etmişlerdir. Piyeslere sansür memurluğu tarafından izin verilmiştir. Bu reprezentasyon için okul müdürü Moez Fresko tarafından izin istenmiştir. Kendilerine verilen cevapta oyuna izin verilmiş ancak oyun esnasında bir uygunsuzluk meydana gelmemesi için zabitanın bazı sivil memurlarının da bulunması gerektiği bildirilmiştir. Bu hususta zabtiye Nezareti'nden de izin alınmıştır. Piyes için son olarak da Maarif Nezareti'nden izin istenmekteydi. Maarif Nezareti, piyesin ne zaman yapılacağını okul müdüründen sorduğunda, piyesin 1 gün önce yapıldığı cevabını almıştır. Nezaret, bu gibi programlarda Maarif Nezareti'nden bir memurun bulunması gerektiğini, Zabtiye Nezareti'nin Maarif'ten izin çıkmadan izin vermemesi gerektiğini bildirmiş ve bir daha bu gibi programların önceden haber verilmesi gerektiğini yazmıştır.³⁸⁴

Belgede, Maarif'in haberi olmadan AIU okulunda izinsiz bir program gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken başka bir husus da vardır. O da; Esas anlamda Maarif Nezareti Alliance okulları tarafından kendisine yapılan bir isteği, uygun görse bile usulen Zabtiye Nezareti ve ilgili belediyeye de danışmaktaydı. Onlar için de herhangi bir mahsur yoksa, ki genel anlamda uygundur denmiştir, program için ruhsat verilmekteydi. Burada ise Zabtiye Nezareti, Maarif Nezareti'nden program için izin istediği anlaşılmaktadır. Nezaretin, konu hakkında Zabtiye Nezareti'ni uyardığı ve Alliance okullarında Maarif'ten izinsiz oyun oynanmaması gerektiğini Zabtiye'ye bildirdiği görülmektedir.

Konunun başında da belirtildiği gibi, esas anlamda Alliance okullarının mali yardımları, Paris Merkez Komitesi'nden gelmekteydi. AIU, kaynaklarının bir kısmını, okullar kurulması ve işletilmesine, müfredat oluşturulmasına ve Fransa'da özel bir okulda eğitim görmüş öğretmen ve müdürlere aktarmaktaydı.³⁸⁵ Bu açıdan

³⁸⁴ BOA, MF.MKT, Dosya: 250, Gömlek: 7.

³⁸⁵ 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, s.85.

bakıldığında Alliance okulları, Osmanlı Devleti içerisinde azınlık değil, yabancı okul gibi faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir.

Bu arada 1920’de Fransız Dış İşleri Bakanlığı Alliance’a 1 milyon 500 bin Frank tutarında yardım yapmıştır.³⁸⁶ Fransa’nın bu katkısı ilk değildir. Alliance öğretmenlerinin, Batı’nın ve Batı kültürünün, Fransa’nın ve Fransız kültürünün misyonerleri olması durumu Fransız hükümetinin ve temsilcilerinin gözünden kaçmamıştır. Fransız etkisini yaymak için bir araç olduğunun bilincinde olan Alliance, çok kısa zamanda Fransız Hükümeti’nin yardımını talep etmiştir. İstek kabul edilmiştir. 1879’da Dışişleri Bakanı İstanbul’daki Fransız Büyükelçisine Alliance okullarına destek vermesi için talimat vermiştir.³⁸⁷ Fransa, Yahudileri sadece kültürel misyonerlik görevini üstlendikleri için yardım etmemekteydi. Onları Doğu politikasında kullanmak da hedefleri arasındaydı.

Kısaca okulların mali gereksinimleri kısmen AIU fonlarından, kısmen yerel cemaat yönetimlerinin ve durumu uygun olan öğrencilerin katkılarından sağlanmaktaydı. Balo, piyes, piyango çekilişi gibi programlar düzenleyerek de bütçe de oluşan açıklarını kapatmaktaydılar. Ancak Muallim Cevdet, Muallimler Mecmuası’nın 27. ve 28. sayılarında yayınlanan “Yahudi Ruhü Mesaisi” başlıklı incelemesinde, Alliance Israélite Cemiyeti’nin Rochilder’le beraber, yine ünlü Yahudi milyarder olan Baron Maurice de Hirsch tarafından finanse edildiğini yazmaktadır. Özellikle Türkiye’de ilk demiryollarını finanse eden Baron Maurice de Hirsch’in, Türkiye Yahudileri’nin eğitimi için harcanmak üzere örgüte 1 milyon Frank bağışta bulunduğunu ve diğer Yahudilerin de bunu izlediğini belirtmektedir.³⁸⁸

Gerçekten de Alliance’ın İstanbul Komitesi 1863 yılında fiilen kurulmasına karşılık, faaliyetlerine esas olarak 1873 tarihinde Baron Maurice de Hirsch’in Osmanlı Devleti’ndeki Yahudilerin eğitimine harcanmak üzere AIU’e 1 milyon Frank bağışlaması üzerine geçmiştir. Osmanlı Devleti bu bağışı yalnızca İstanbul Hahambaşılığı aracılığı ile Yahudi çocukların eğitimine harcanabileceğini, Paris’teki AIU Merkez Teşkilatı veya İstanbul’da kurulacak bir vakıf aracılığı ile

³⁸⁶ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.291.

³⁸⁷ H. Nahum, a.g.e. s.118,119.

³⁸⁸ N. Sevinç, ...Misyoner Faaliyetler, s.288,289.

harcanamayacağını belirtmesine rağmen bu bağış gerçekleşmiş ve İstanbul AIU okullarının önünü açan önemli bir kaynak oluşturmuştur.

Bunun yanında yabancı okulların bağlı buldukları şirketlerin veya vakıfların da birer gelir kaynağı olduğu dikkate alınır, Alliance Israelit şirketler zinciri de okulları desteklemiştir.³⁸⁹

2.4. Okulların Öğretmen Kadrosu

2.4.1. Öğretmenlerin Temini

AIU, ilk başlarda çoğu Alsas kökenli olan Paris Rabbinik Okulu öğrencilerine öğretmenlik eğitimi vermiştir. Ancak öğretmenliğe uygun personel bulmada karşılaşılan zorluklar, yeni arayışlara yol açmıştır. Bu nedenle teşkilat, 1867’de Paris’te Ecole Normale Israélite Orientale (Doğu Yahudiliği Yüksekokulu, bundan böyle ENIO) adıyla öğretmen yetiştirecek olan bir okul kurmuştur.³⁹⁰ ENIO (garçons) Doğu Erkek Öğretmen Okulu ve ENIO (filles) Doğu Kız Öğretmen Okulu, Alliance okulları için öğretmen yetiştirmiştir.³⁹¹

AIU, bu okula sadece Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki kendi okullarından mezun öğrencileri kabul etmiştir. Zeki öğrenciler, öğrenimlerinin sonunda bir sınava alınmakta ve sınavı geçtikleri takdirde öğretmen olarak yetiştirilmek üzere AIU’ın Paris’teki bu okuluna gönderilmekteydi.

Sınav, sadece Fransız dilinde öğretilen konuları, özellikle Fransız edebiyatı, Fransa tarihi ve coğrafyasını kapsamaktaydı. Sınav kağıtları Paris’te okunmaktaydı. Sınav sonucu kabul edilen genç erkek ve kızlar Paris’e, erkekler Auteuil Israélite ortaokuluna, kızlarsa Boulevard Bourdon, sonra Versailles okuluna gönderilmekteydiler. Öğrenimleri 4 yıl sürmekteydi. Eğitimin tamamı Fransızca idi. Ayrıca İbranice birkaç önbilgi ve pedagojinin birkaç büyük ilkesi de öğretilmekteydi.³⁹² Fransızcanın iyi öğrenilmesi, ENIO’e kabulü kolaylaştırmaktaydı.

---

³⁸⁹ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.74

³⁹⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.115.

³⁹¹ A. Galanti, Türkler ve Yahudiler, s.200.

³⁹² H. Nahum, a.g.e. s.112,113.

Öğrenciler, öğrenim süresinin sonunda bütün Fransız ilkokul öğretmenlerinin mesleğe başlamadan önce almak zorunda oldukları bir diploma olan ‘brevet élémentaire’ sınavına girmek zorundaydı. Kızlar da aynı programı takip etmiştir ancak İbraniceyi seçimlik bir ders olarak okumuşlardır.

Öğretmenler, 4 sene sonunda Alliance ideolojisi ile yoğrulmuş olarak onun yayıcısı olmaktaydılar. 18 yaşına geldiklerinde doğdukları şehirden oldukça uzakta olacak olan, Akdeniz havzasındaki AIU okullarında (Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da³⁹³) yönetici veya öğretmen olarak görevlendirilmekteydiler. Tayinler tamamıyla Paris Merkez Komitesi’ne bağlıydı.

Osmanlı arşivinden elde edilen bir bilgi, AIU tarafından İstanbul Alliance okullarına tayin edilen müdür ve öğretmenlerin ne şekilde kabul edildikleri hususuna açıklık getirmektedir. 16 Şaban 1327 (2 Eylül 1909) tarihli belgeye göre; Devlet-i aliye tebaasından ve Paris Darülfünun muallimlerinden Madam Semah imzasıyla verilen bir arzuhalde, Galata Alliance Kız Mektebi müdireliğinin kendisine verildiğini; öğretmenliklerine İngiliz tebaasından Fransızca öğretmeni Madam Tarathano ve Alman tebaasından Grosman ve Osmanlı tebaasından Madmazel Feraci ve Avusturya tebaasından İşinfer ve Osmanlı tebaasından Fenizi ve Elgazi ve Rejin Sevi adlarındaki öğretmenlerin tayin edildiklerini bildirerek, bu mektep için izin istenmektedir. Bu husus için ne yapılacağı sorulması ve öğretmenlerin ahval ve hüviyetlerinin tahkiki için durum Zabtiye Nezareti’ne bildirilmiştir. Okula müdür ve öğretmen olarak seçilmiş olan bu kişilerin, herhangi kötü bir halleri olmadığı Beyoğlu mutasarrıflığınca Zabtiye Nezareti’ne bildirilmiş, o da durumu Maarif Nezareti’ne aktarmıştır. Müdür ve öğretmenlerin memuriyetlerinin tasdiki meclis tarafından uygun görülmüştür. İdare tarafından defter-i mahsusasına kaydedilmeleri, söz konusu kişilerin görevlerinin tasdiki ve ruhsatının o şekilde düzeltilmesi için Maarif Meclisi’ne evrak gönderilmiştir. Müdür ve öğretmenlerin isimleri defter-i mahsusasına kayıt olunmuş ve dosyasıyla saklanmak üzere evrak odasına gönderilmiştir.³⁹⁴

---

³⁹³ A. Rodrigue, a.g.e. s.117.

³⁹⁴ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 70.

Belgeden anlaşıldığı kadarı ile AIU tarafından İstanbul'a tayin edilen müdür ve öğretmenler, görevlerine başlamak için Maarif Nezareti'nden izin almak durumundaydılar. Zabtiye Nezareti, okula tayin edilen yeni müdür ve öğretmenlerin sabıka gibi herhangi bir kötü halleri olup olmadığını araştırmaktaydı. Uygun görüldüğü takdirde isimleri defter-i mahsusasına kayıt olunarak memuriyetleri tasdik edilmekteydi.

AIU'in öğretmen kadrosunun büyük bölümü Osmanlı Devleti'ndeki Sefardi toplulukların içinden çıkmıştır. Eğitim kadrosu içinde İspanyolca konuşan Yahudiler çoğunlukta idi. Örneğin 1869 ve 1925 yılları arasında öğretmen olarak görev yapmak üzere ENIO'den mezun olmuş 430 kız ve erkeğin yüzde 60'ını, bugünkü Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içinde kalan bölgelerden gelenler oluşturmaktaydı. Çünkü ana dili Yahudi İspanyolcası olan öğrenciler, temelde Latin kökenli bu dil sayesinde Fransızca'yı diğer öğrencilerden daha kolay öğrenmekteydiler. Ayrıca bu dili bilmek de okula kabul edilmek için vazgeçilmez bir şarttır. Öte yandan, okullar özellikle Sefarad Yahudisi cemaatlerin buldukları bölgelerde konuşlanmıştır. Bu nedenle öğretmenlerin çoğunluğunun bu yerlerden gelmesi doğaldır.³⁹⁵

Müfredat programına ilişkin olarak Paris Merkez Komitesi ile öğretmenler arasında görüş ayrılıkları çıksa da, ikisi arasında 20. yüzyılda görülen bir iki istisna dışında herhangi bir ideolojik farklılık yoktur. Öğretmenler de Merkez Komitesi gibi taşıdıkları misyona yürekten inanmaktaydılar.

Hem Merkez Komiteleri hem de öğretmenler yaptıkları işi misyonerlerinkine benzetmekteydiler. Sonraları Merkez Komiteleri'nin genel sekreterliğini yapacak olan Narcisse Leven'a göre öğretmenler, ilerlemenin misyonerleriydi.

AIU içinde bir kariyer elde etmek, bunu seçenler için toplumsal konumunu bir hayli yükseltmek anlamına gelmekteydi. Çoğunlukla yoksul ailelerden gelen öğretmenler, gönderildikleri yerde saygın bir mevkiye gelmek istemekteydiler. Batının bütün prestijini taşıyan bir örgütle bağlantılı olmak, AIU öğretmenin

---

³⁹⁵ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.214,215.

özellikle küçük topluluklarda önemli bir şahsiyet konumuna yükselerek yönetici zümre içinde bir yer sahibi olmasını sağlamaktaydı. Kadınlar açısından AIU öğretmeni olmanın bir devrimden aşağı kalır yanı yoktu. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın ataerkil toplumları içinde gelenekleri tarafından sınırlı kuşatılmış bir biçimde yaşayan genç Yahudi kadınlar için AIU öğretmeni olmak, bağımsızlığa açılan tek çıkış yoluydu.³⁹⁶

Alliance'ın yenileştirmeye çalıştığı Doğulu Yahudi dünyasında doğmuş olan ama Batı'da Alliance'ın kurumlarında yetiştirilen öğretmenler, zamanı geldiğinde gönderilen bölgede Alliance'ın ideolojisini yaymakla görevli kişiler haline dönüşmüşlerdir.

2.4.2. Müdür ve Öğretmenlerin Teşkilattaki Yeri

İstanbul'da açılan AIU okullarıyla birlikte bütün AIU okulları, kendileri de bu okullardan yetişmiş ve yine örgütün Paris'teki ENIO okulunda meslek eğitimi almış öğretmenlerin idaresi altındaydı.³⁹⁷

Paris ile AIU okullarının kurulduğu farklı merkezler arasındaki ilişki bir yerden ötekine değişiklik göstermekte ve büyük ölçüde de bu merkezlerde görev yapan öğretmenlerin kişiliğine, yeteneğine ve kafa yapısına bağlı olarak gelişme kaydetmekteydi. Her okulu, Paris'ten gönderilen müdür idare etmekte ve belli dersleri okutmaktaydı. Büyük okullarda idari işlerde yardımcı olmak üzere o merkezde eğitilmiş bazı personelin yanında, yine Paris'ten gönderilen başka öğretmenler de görev yapmaktaydı.

Okul müdürleri örgüt açısından kilit rol oynayan insanlardı. Örgütün politikasını uygulamaya sokan, bölgedeki gelişmeleri Paris'e rapor eden ve Merkez Komitesi'nin görüşlerini bölgeye aktaran hep okul müdürleriydi. Oldukça faal olan okul müdürleri, cemaati genel olarak ilgilendiren konular üzerinde Türk yetkililer ve yabancı konsoloslarla görüşerek aracı rolü de oynamaktaydılar. Dolayısıyla Alliance okullarının buldukları bölgelerdeki başarıları, doğrudan okul müdürlerine bağlıydı.

---

³⁹⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.117.

³⁹⁷ a.g.e. s.XVIII.

Merkez Komitesi, cemaat üyelerini kaynaştırmak adına; Mahalli Komite, Okul Komitesi ve Okul Müdürü olmak üzere kendi içinde bir iş bölümü yapmıştı. Buna göre “Mahalli Komite”, örgüte üye kaydetmekten ve örgüt lehine propaganda faaliyetlerinde bulunmaktan sorumluydu. “Okul Komitesi”, okulun mali işleriyle uğraşmak ve onun sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlamak durumundaydı. “Okul müdürü” ise, sadece pedagojik alanla ilgilenmeliydi.³⁹⁸

Ancak teoride bu şekilde bir sistem yapılırsa da, uygulamada farklılıklar oluyordu. Pek çok yerde bu komiteler ya hiç oluşturulmadı ya da kısa ömürlü olmuştur. Kimi yerlerde okul komiteleri müfredat müdahalede bulunmakta, bu da komitenin okul ve Paris’le sirtüşme içine girmesine yol açmaktaydı. Yetkiler net belirlenmemişti. Devamlı kişisel, eğitimle ilgili ve mali konular üzerinde çatışmalar yaşanmaktaydı. Böyle olunca tüm insiyatif okul müdürüne geçmiş ve müdürler baş aktör konumuna geçmişlerdir. Paris Merkez Komitesi de okul müdürlerine her konuda güvenmekteydi.

2.5. Okullarda Eğitim-Öğretim

2.5.1. Müfredat programı

Birer ilkokul olarak faaliyetlerine başlayan Alliance okulları, Fransız ilkokullarındaki programı uygulamaktaydılar. Dersler, Fransa’da birçok okulda uygulanan sisteme benzer şekilde, basitten karmaşığa giden bir sistemle okutulmaktaydı.³⁹⁹ Bütün konular bir yıl içinde işlenip bitirildikten sonra, ileriki yıllarda ayrıntılı ve derinlemesine olarak tekrar ele alınmaktaydı. Alliance okullarının benimsediği bu basitten karmaşığa ilkesi, 1868’de bütün Fransız ilkokullarında uygulanmak üzere ‘reglement Gréard’ da öngörülen sistemle aynıydı.⁴⁰⁰

Okuldaki dersler; “Din Bilgisi, Tevrat Kaynaklı Tarih, İbranice (okuma, yazma, çeviri, gramer), Fransızca, Aritmetik, Coğrafya, Tarih, Fen Bilimleri, Fransız Hattatlığı ve ‘faydalı bir dil’den” oluşmaktaydı. Kız okullarında ayrıca el işi öğretilmekteydi. Okullarda esas olan Fransızca eğitimine zamanla Yahudi Tarihi ve

---

³⁹⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s. 92.

³⁹⁹ a.g.e. s.112.

⁴⁰⁰ a.g.e. s.119.

Yahudi Din Dersi de eklendiği görülmektedir. Bu dersler Fransızca olarak verilmekteydi. Müzik dersi de vardı. Müzik dersinde çocuklara Fransızca şarkılar öğretilmekteydi.

AIU, okullarının faaliyette bulunduğu yerlerdeki topluluklarda Yahudi dininin gereklerine uyulmadığı yolundaki raporlardan ve okullarda yeterli bir İbranice öğretimi yapılmadığını öne süren Siyonist kaynaklı eleştirilerden rahatsızlık duymaktaydı. Bunun için müfredat programına yenilik olarak Yahudi Tarihi dersini eklemiştir. Bu dersin okutulmasındaki amaç, öğrencinin Yahudilikle olan bağlarını güçlendirmek ve AIU'in halka aktarmak istediği özgürleşme ideolojisini somut örneklerle dayandırarak açıklamaktır.⁴⁰¹

Teşkilat, okullardaki din ve İbranice öğretimini gelenekçilere bırakmıştır. Fakat özellikle Yahudilikle ilgili konular söz konusu olduğunda laik Yahudi tarihine ayrı bir önem vermiştir. Çünkü Yahudi dayanışması ve özgürleşmesinin nihai bir zafere ulaşacağını bu tarihin kanıtlayacağı düşünülmekteydi.

Mahalli hahamhaneye hakaretler yağdıran ve yöre Yahudilerini ağır bir dille aşağılayan Balat okulu müdürü A.H. Navon (daha sonra ENIO'in müdürlüğünü de yapacaktır), Yahudi Tarihi dersinin okutulmaya başlanması hususunu 1898'de şu sözlerle anlatmaktadır: “İrkımızın geçmişi araştırarak onu bir çerçeveye kavuşturacak tarih öğretiminin rayına oturmasıyla birlikte, gelecek güzel günlere olan ümidimiz canlanacaktır. Bu ümit, geçen bir iki yılda tanık olduğumuz bütün ulusal diriliş hareketlerinin ve okullarımızda Yahudi tarihi okutulmasına verilen önemin asıl itici gücüdür.”⁴⁰²

Nitekim teşkilat, 1892–93 öğretim yılında, bütün öğretmenlerden Tevrat sonrası dönemdeki Yahudi tarihini programlarına koymalarını ve Avrupa'nın en önemli Yahudi tarihçilerinin kitaplarından başvuru kaynağı olarak yararlanmalarını istemiştir.

Bunun yanında okullarda Türkçe, Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi gibi dersler de okutulmaktaydı. Ancak Türkçe, Osmanlı ve İslam Tarihi dersleri, Yahudilerin

---

⁴⁰¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.132.

⁴⁰² a.g.e. s.133.

asimilasyona uğrayabileceklerinden çekinen Alliance yöneticileri tarafından oldukça az saat olarak tespit edilmiştir. Aslında Alliance'ın amaçlarından biri de Yahudilerin yaşadıkları ülkenin halkı ile ve toplumsal şartları ile uyum içerisinde yaşamalarıydı ancak kendi kimliklerini koruyabilmelerine daha çok önem vermişlerdir.

Ders programları aynı tipteki okulların genel olarak uymak zorunda olduğu gibi kalıplaşmış değildir. Ancak genel adetlere, kanunlara ve inançlara uymak gibi detaylı konuların işlendiği dersler bulunmaktadır. Din Kültürü ve Yahudilik konuları tüm okullarda olması gereken derslerdir.⁴⁰³ Okul müdürleri 1883–1884 yılına kadar ders programlarında istedikleri değişiklikleri yapabilmekteydiler. Ancak bu yıllardan sonra Merkez Komite, eğitim programını tek tip hale getirmiştir. Buna göre 4 yıllık eğitim için 4 ayrı sınıf olacaktı. Ayrıca daha küçük çocuklar için “Ana okulu” olarak hizmet verecek fazladan 2 sınıf daha açılacaktır.

Merkez Komitesi, okuldaki eğitimin, öğrencilerin hayatları boyunca alacakları yegane eğitim olduğunun farkındaydı ve bu nedenle onlara mümkün olduğunca bazı pratik beceriler kazandırma çabasındaydı. Büyük kentlerdeki AIU okullarının çoğu, 1880'lerin sonuna doğru, muhasebe gibi derslere programlarında yer vermeye başlamışlardır.⁴⁰⁴ Hem kız hem de erkek öğrenciler için eklenen bu muhasebe dersleri, meslek sahibi olmaları için gerekli görülmekteydi.

Okulların eğitim ve öğretim programlarına bakıldığında, özellikle yabancı dil, tarih ve teknik bilimlere ağırlık verildiği görülmektedir. Ancak bu genel doğrultunun dışında okullar birbirinden farklı programlar da uygulayabilmekteydiler. Yalnız ana kural, öğretmenin yerel ihtiyaçları ve cemaatin olanaklarını göz önünde tutmasıydı.

Örgüt, müfredat programını, okulun olduğu bölgenin sosyo-kültürel durumuna göre ayırmıştır. Yani, geri kalmış bölgelerde temel Fransızca ile aritmetikten bazı kavramlar, din tarihi, Yahudiliğin tarihçesi, muhasebe, uygulamalı bilimler ve resim gibi pratik bilgiler öğretilmekteydi. Kültür açısından oldukça gelişmiş grupların bulunduğu yerlerde ise programlar daha geniş tutulmaktaydı. Din

---

⁴⁰³ “Paris,” a.g.a. s.418.

⁴⁰⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.140.

tarihi, din eğitimi, İbrani grameri, değişik yabancı diller, tarih, coğrafya, aritmetik-geometri, tabii bilimler, fizik, vokal, müzik gibi.⁴⁰⁵

Merkez Komite tarafından 1903'te yayınlanan “öğretmenler için genel talimatlar” adlı kitap, okul müdürlerinin sürekli başvurduğu bir rehber idi. Çeşitli erkek okulları için tespit ettikleri bazı derslere göre haftalık saat sayısı şöyledir:⁴⁰⁶

Fransızca okuma, Fransız dili	: 10 (en az) – 14 (en çok) saat arası
İbranice	: 5 – 10 saat aras
Temel dersler	: 14 – 20 saat arası
Müzik-resim-jimnastik	: 4 – 5 saat arası
Lisan	: 5 – 10 saat arası

Görüldüğü gibi haftalık ders saatinin önemli bir kısmı Fransızca'ya ayrılmaktaydı. Hatta Fransızca'nın yeri okul etkinliklerinde dahi kenini göstermekteydi. Okul müsamereleri sırasında çocuklar Fransızca monologlar okumakta, Plaideur'dan sahneler oynamakta, Fransızca şarkılar söylemekteydiler.

Türkçe öğretimin gerekliliği hakkında zaman zaman ısrar edilse de, bir kültür ve bir ideolojinin aracı olarak görülen Fransızca üstünlüğünü her zaman korumuştur.

Okulların müfredat gruplarında din bilgisi ve İbranice önemli bir yer işgal etmekteydi. Erkek okullarında her sınıfın haftada en az 5, en çok 10 saatlik İbranice, ayrıca 1 ya da 2 saatlik de din bilgisi dersi bulunmaktaydı. Buna karşılık kız çocukları haftada yalnızca 2 saat İbranice görmekteydi.⁴⁰⁷

İbranice öğretimi, öğrencinin Tevrat'ı ve dua kitabını anlamasını sağlamaya yöneliktir. 7 yıl okulda kalan bir öğrencinin Tevrat'ın bütün bölümlerini öğrenmiş hale gelmesi ideal bir durum olarak karşılanmaktaydı. Talmud öğretiminin ilkokulda yapılması gerektiğini düşünen AIU, bu konuda Avrupa maskilleri ile hemfikirdi. Örgüt, Tevrat dışında bütün kitapları İbranice öğretimi açısından faydasız buluyordu.

---

⁴⁰⁵ İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.177.

⁴⁰⁶ H. Nahum, a.g.e. s.120.

⁴⁰⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.126.

AIU'ın uygulamaya koyduğu program, iyi bir Yahudilik eğitimi vermeyi amaçlıyordu. Ne var ki bu hedefe ulaşmaya engel olan bazı etkenler söz konusuydu. Bunların belki de en önemlisi, İbranice ile din bilgisinin okutulması işinin yöredeki hahamlara bırakılmış olmasıydı. Ancak bu hem bir politik manevra (böylece yerel hahamlıkla bir işbirliği sağlanıyordu) hem de bir zorunluluk idi.⁴⁰⁸

İstanbul Alliance okullarında okutulan kitaplar hakkında Osmanlı arşivlerinde ayrıntılı bilgilere ulaşılmıştır. 4 Safer 1327 (25 Şubat 1909) tarihli belgede, Hasköy Alliance Kız ve Hasköy Alliance Erkek okullarında okutulan kitaplar hakkında şu bilgiler yer almaktadır;⁴⁰⁹

Laktor: Müellifi Presared olup Paris'de tab olunmuştur

Gramer: Labor ve Felor ikinci sene Paris'te tab olunmuştur

Vezaif-i etfal: Dersaadet'te (İstanbul) tab olunmuştur

Çocuklara kıraat: Müellifi Necib Necati Bey olup İstanbul'da tab olunmuştur

Yeni Sarf-ı Osmani: Şeyh Vasfi Efendi tarafından İstanbul'da tab olunmuştur

Kıraat-ı kitabi: Birinci sene. Müellifi Ahmed Rasim Bey olup İstanbul'da tab olunmuştur

Sarf-ı Lisan-ı Türki: Müellifi Selim Kohen Efendi olup İstanbul'da tab olunmuştur

Miftahu'l-lisan-ı Türki: Müellifi Selim Kohen Efendi olup İstanbul'da tab olunmuştur

Laktor Şuado Morsu: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur

Gramer-i Fransız Kormeayin ve Elemanter: Müellifi Düştet olup Paris'te tab olunmuştur

---

⁴⁰⁸ A. Rodrigue, a.g.e. s.126,127.

⁴⁰⁹ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

Jenografi Jeneral: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Laktor Petiliyur: Müellifleri Kilis ve Bakos olup Paris'te tab olunmuştur
Tarih-i Musevi: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Estuvar Otoman: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Liyor ve Laktor: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Silabir: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Laneğ Fransız: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Petit Ansiklopedi: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Şuado Laktor: Müellifi Mösyö Fresko olup İstanbul'da tab olunmuştur
Tevrat-ı Şerif'tir.

Hasköy Alliance Erkek Okulu Müdürü Aron eş-Şalel, 12 Şubat 1323'de (25 Şubat 1908) Maarif-i Umumiye Nazırlığı'na yazmış olduğu bir yazıda; kendisinin Fransa tebaasına mensup ve Paris Üniversitesi mezunlarından olduğunu belirterek, Hasköy Nikola Mahallesi Keçeciler sokakta Musevilerin idaresinde bulunan Hasköy Alliance Erkek Mektebi'nin müdürlüğünün ve Hasköy Parmakkapı'da bulunan, Madam Nabo idaresindeki Hasköy Alliance Kız Mektebi müdürlüğünün kendisine verildiğini beyan etmiştir. Aynı belgede Aron eş-Şalel, ilave olarak takdim ettiği evraklar ve çeşitli kitaplarla ilgili olarak gerekli muamelenin yapılması ve defter-i mahsusasına kaydı konusunda izin istediği görülmektedir.⁴¹⁰

Alliance okullarında okutulacak kitaplar için, Maarif Umumiye Nazırlığı'nın onayı gerektiği görülmektedir. Bunun için okutulan kitapların listesi, okul müdürleri tarafından Maarif-i Umumiye Nazırlığı'na gönderilerek onaylatılmaktaydı ve onaylanan kitaplar defter-i mahsusasına kayıt edilmekteydi.

İstanbul'daki her Alliance okulu aynı kitapları okumamaktaydı. Okulda işlenen dersler ve kitaplar, okul müdürlerinin insiyatifindeydi. Nitekim İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çıkan bazı belgelerde bu daha açık bir şekilde

---

⁴¹⁰ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 11.

görülmektedir. 1909 tarihli Galata Alliance Okulu'nun Nezaretine gönderdiği belgede, okutulan kitaplar şu şekildedir;⁴¹¹

- Chouettes mosceaux (seçilmiş müzik parçaları) – Mösyö Fresco tarafından
- Histoire Sainte (kutsal tarih)
- Lectures variés Cours moyen (çeşitli okuma parçaları)
- Leçon de géographie – cours elemantaire (coğrafya dersi)
- Leçon de choses – cour moyen et elemantaire (hayat bilgisi)
- Geographie générale – cours moyen (genel coğrafya)
- Langue Françoise (Fransız dili)
- Histoire de L'Empire Ottoman (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)
- Sylabaire (ilk okuma kitabı)

Bu arada okullarda okutulan kitaplar hakkında eğer şikayet olursa gerekli kontroller yapılmaktaydı.

Alliance'ın temel amacı, Doğu'nun yoksul Yahudi topluluklarını üretken ve faydalı kılmaktı. Ancak öğrencilere okullarda ileri bir eğitimin verilmesi tartışmalara yol açmaktaydı. İleri eğitimin toplumsal kategorilerin dışında bireyler yaratarak toplumsal istikrarsızlığın önünü açacağı zamanın çoğu eğitimcisinin ortak korkusuydu. Bu yüzden Merkez Komitesi, okullarda muhasebe ve ticaret derslerinin okutulduğu ileri sınıflar açılması yönündeki taleplere uzun süre direnmiştir.

Alliance'a göre okul programı, ticarete atılmak isteyenlere gerekli becerileri kazandıracak yeterlilikteydi. Birçok okul müdürü, yoksul Yahudilerin zanaatçılıkla uğraşmak istememelerinden rahatsızlık duymaktaydı. Onlara göre eğitim almaya teşvik edilmesi gerekenler yoksullar değil, zenginler olmalıydı. İstanbul Bölge Komitesi'nin başkanı Isaac Fernandez de aynı görüşü paylaşmaktaydı. Fernandez'e göre okullarda, yoksul sınıfa verilen eğitim yeterliydi ve öğrenci ve velilerin ticaret yerine zanaata yönelmelerini arzulamaktaydı. Yine Alliance müfettişi Sylvain Bénédict, İstanbul'daki Galata ve Hasköy okullarında verilen eğitimin seviyesinin

---

⁴¹¹ İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s. 67.

Paris'teki cemaat okullarındakinden daha ileride olduğunu görmekten memnun kalmıştı ancak bu derecede ileri seviyede bir eğitimin buradaki Yahudiler için gerçekten gerekli olup olmadığını da sorgulamıştır.

2.5.2. Öğretim Dili

Öğretim dili bütün okullarda Fransızcaydı. AIU Merkez Komitesi, öğretimin, bir uygarlık dili olması nedeniyle üstün niteliklere sahip olduğunu düşündüğü Fransızca ile yapılmasını kararlaştırmıştır.⁴¹²

Teşkilat, aslında yabancı diller konusunda şu temel ilkeyi saptamıştır; yabancı dil olarak yalnızca Fransızca; Mısır ve Mezopotamya gibi yerlerde İngilizce olacaktır. Çünkü Yahudi toplumunun kültürel ve ekonomik gelişmesine ancak bu diller yardım edebilirdi. Diğer diller ikinci bir dil olarak okutulabilirdi. Böyle olmakla birlikte bu konuda zaman zaman görüş ayrılıkları da çıkmaktaydı.⁴¹³

Bunun yanında okullarda İbranice ve okulun bulunduğu ülkenin dili de okutulmaktaydı. İbranice öğretimindeki temel amaç, çocukların eski Ahit'i, din ve ibadet kurallarını anlamalarıydı.

AIU yöneticileri arasında amaca ulaşabilmek için her toplumun yaşamını sürdürdüğü ülkenin ana dilinde eğitilmesi gerektiğinin yararlarını savunanlara karşın en uygun dilin Fransızca (Mısır ve Mezopotamya bölgesinde biraz da İngilizce) olduğu görüşünde olanlar çoğunlukta idi.⁴¹⁴

Dil öğretimindeki geleneksel ezberleme yöntemine AIU okullarında son verilmiştir. Bizzat okul müdürü, İbranice gramerin rasyonel bir şekilde öğretilmesini denetlemek durumundaydı Ancak, AIU öğretmenleri, Paris'teki öğrenimleri sonucunda İbraniceyi çok iyi öğrenmelerine rağmen, bu dili öğretmeye yönelik bir eğitim almamışlardır. Mahalli hahamhaneyle arasının bozulmasından çekinen okul müdürü, bu öğretmenleri eleştirmekten kaçınmaktaydı ve böylece müdür gözetimi ciddi bir İbranice öğretimi için yeterli olmamaktaydı.⁴¹⁵

---

⁴¹² A. Rodrigue, a.g.e. s.XVIII.

⁴¹³ İ.P. Haydaroglu, a.g.e. s.177.

⁴¹⁴ N. Gülerüz, a.g.e. s.209.

⁴¹⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.127.

Dolayısıyla İbranice öğretiminin seviyesi hem bir yerden diğerine hem de öğretmenden öğretmene farklılık arz etmekteydi. Öğrenciler açısından İbranice, genelde sevilen bir ders değildi. En son yöntemlerle öğretilen Fransızcayla kıyaslandığında, olumsuzluklar iyice açığa çıkmaktaydı. Birinin bütün öğrencilerin ilgisini çektiği, diğerinin ise geri plana atıldığı iki alternatif eğitim sisteminin aynı okulda bir arada bulunması, İbranice öğretiminin yararına gözükmemekteydi.

Bazı öğretmenlerin yanı sıra bir AIU müfettişi de kimi AIU okullarında, özellikle Avrupa etkisinin çok yoğun şekliyle gözlendiği İstanbul'un Galata semti gibi yerlerde, İbranice öğretiminin kötü olduğuna dikkat çekmişlerdir. Sonuçta İbranice, Fransızcanın gölgesinde kalmıştır.

Fransızcanın İbraniceye tercih edilmesinde bir diğer önemli etken de, AIU öğretmenlerinin bu konuya yeterince ilgi göstermemeleriydi. Batılılaşma taraftarı olan öğretmenler, okul müfredatı içinde yer alma nedenlerini doğrulayan türden derslere daha fazla önem vermekteydiler.

Türkçe dersinin Alliance okullarındaki yeri ise, 1880'lerden beri gündemde olan bir konuydu. AIU'nin resmi görüşüne göre, yaşanılan ülkenin dilini bilmek, özgürleşmeyi hak etmek açısından mutlak bir gereklilikti. Türkçe öğrenmek, Türkiye Yahudileri için ahlaki bir zorunluluk haline gelmişti. Dahası Türkçe bilmek, devlet memuriyetlerini Yahudilere açacak, onların toplumsal konumlarını geliştirecekti. Birçok AIU öğretmeni, Ermenilerin devletin önemli makamlarına gelmesini Türkçeyi iyi bilmelerine bağlamakta ve bunun Yahudilere örnek olması gerektiğini düşünmekteydi.⁴¹⁶

Aslında Sir Moses Montefiore, 1840 yılında, Gülhane Hatt-ı Hümayun'un ilanının ertesi gününe rastlayan İstanbul ziyaretinde, imparatorlukta bütün okulların müfredatına Türkçe dil dersinin de eklenmesi konusunda genelge yayınlanması için Hahambaşılığa baskı yapmıştı.⁴¹⁷ İstanbul Hahambaşısı Moşe Fresko, 1840'da Yahudilere hitaben yayınladığı bir bildirmede, Türkçe öğrenmelerini tavsiye etmişti. Hahambaşının bu bildirgesi, yeni ilan edilmiş olan ve Türkiye'yi yeni döneme sokan Hatt-ı Hümayun'un getirilerinden Musevileri de yararlandırmayı amaçlıyordu. Ancak

⁴¹⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.135

⁴¹⁷ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.197.

Hahambaşının Yahudileri Türkçe öğrenmeye teşvik etmesi bir sonuç vermemiştir. Çünkü aranan vasıflara sahip Türkçe öğretmeni bulunamadığı gibi, cemaat ve okullar bu ek masrafı karşılayacak mali güçte değillerdi. İstanbul'da ilk modern Yahudi okulu 1854'te açıldığına göre, Hahambaşının bildirgesinin hiçbir yararı olmamıştı.⁴¹⁸

Öğretmenler, Parisli yöneticilerle yazışmalarında, Osmanlı Yahudileri'nin devlet yaşamına daha fazla katılması için Türkçe'nin öğretim dili olarak kullanılması düşüncesini, ülkenin dili olduğunun altını çizerek övmektedirler. Rum ve Ermeni okullarının, Papaz okullarının, İtalyan okullarının Türkçe öğretmenleri vardı. Jön Türk İhtilali'nden sonra Yahudi çocuklara Türkçe'yi öğretme gereği açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. 1840'da İstanbul Hahambaşısı şöyle demektedir: “Milletimizin çocukları şimdiden Türkçe okuma yazma öğrenirse bundan kazanç sağlayacaklardır.” Alliance yöneticilerinin de görüşleri bu konuda açıktır. Öğretmenler için genel talimatlarda; ülkenin diline en büyük önemi vermeleri müdürlere özellikle tavsiye edilmekteydi. Ancak Alliance öğretmenlerinin Türkçe bilmemesi, öğretmenlerin pedagojik yetersizlikleri, temel kitapların çok az olması, Fransızcanın prestiji, Türk dilinin zorluğu, gibi sebepler Türkçe öğretimini zorlaştırmaktaydı.

AIU okullarında başlangıçtan bu yana mevcut olan Türkçe öğretimi, Erkek okullarında her sınıfta günde 2 saat öğretilirken, kız okullarında başlangıç yıllarında hiç Türkçe dersi öğretilmemekteydi. Bunun yanı sıra öğretmenler, Türkçe öğretiminin kötü yapıldığını söylemekteydiler. Çünkü Türkçeyi hakkıyla öğretebilecek öğretmen bulunamadığı düşüncesindeydiler.

Alliance'ın Yahudilerin yaşadıkları ülkenin dilini öğrenme politikası yanında, 1880'li yıllardan itibaren Rusya ve Doğu Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne Yahudi göçü dolayısıyla Türkçe bilmeyen Yahudilerin sayısında büyük bir artış meydana gelmiştir. Hahamhane bu problemi çözmek için Türkçenin öğrenilmesi yolunda faaliyete geçmiştir. Bu arada Osmanlı Hükümeti de, resmi lisan olması dolayısıyla bütün Osmanlı vatandaşları arasında Türkçeyi yaymayı hedeflemiş ve bütün özel okullara Türkçe öğretmenleri tayin etmeye başlamıştır.⁴¹⁹

---

⁴¹⁸ A. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, s.172,173.

⁴¹⁹ A. Arslan, a.g.m. s.298.

Türkçe öğrenmenin hayati bir öneme sahip olduğunu düşünen öğretmenlerin yanında, bunun öğrencilere sınırlı bir fayda sağlayacağına inanan öğretmenler de vardı. Örneğin Galata Okulu Müdürü Jules Dalem, 1882’de, Osmanlıcanın bir dilden daha çok hiyeroglif benzediğinden yakınmıştır. AIU Genel Sekreteri Isidore Loeb da, İstanbul’a yaptığı bir ziyaret sonrası Türkçenin, Türkiye Yahudileri için oldukça sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğuna kanaat getirmiş ve AIU okullarında öğretilmemesi gerektiği yönünde görüş belirtmiştir. Loeb, 1888’de İstanbul’dan gönderdiği yazıda, “Hiçbir işe yaramayan Türkçe’nin” programlarından çıkartılmasını istemiştir. Buna karşılık yine İstanbul’da bulunan öğretmen Dalmedico ile görevli Yahudilerden beşi Türkçenin gerekliliğini savunmuştur.⁴²⁰

Osmanlı Devleti, 1894 yılında bütün gayrimüslim okullarında Türkçe öğretiminin zorunlu olmasını kararlaştırmasıyla beraber, bu okullara maaşları hükümet tarafından ödenen Türkçe öğretmenleri göndermeye başlamıştır.⁴²¹ Türkçe öğretmenleri Maarif Nezareti tarafından atanmaktaydı. Zorunlu Türkçe ders uygulaması pek çok okul için sözde bir uygulama olarak kalırken, özellikle Alliance okulları bunu oldukça önemsemiştir. Hatta bu kaideye gayrimüslimler içinde en çok itaat eden ve Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi ve coğrafyasını okutanlar Yahudiler olmuştur. AIU okulları da aynı yolu izlemiştir.⁴²² AIU, pek çok okulda Türkçe ders saati sayısını arttırmıştır.

Maarif Nezareti tarafından Alliance okullarına atanan Türkçe öğretmenleri görevlerinde aksaklık yaptığı takdirde, bunu Maarif Nezareti’ne iletip şikayet etmişlerdir. Mart 1909’da Kuzguncuk Alliance Okulu ve Maarif Nezareti arasındaki bir yazışma bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır. Osmanlı arşivlerindeki bir belgede geçen bu yazışmaya göre; Kuzguncuk Alliance Musevi Mektebi’ne Maarif Nezareti tarafından Türkçe öğretmeni olarak atanan Sadık Bey, okulundaki görevini aksatmıştır. Kuzguncuk Alliance okulu müdürü, Sadık bey’in tayin gününden itibaren 21 Şubat 1324’e (6 Mart 1909) kadar geçen süre içinde okula ancak 7-8 defa geldiğini ve bu haliyle Maarif Nezareti tarafından kendisine ayrılan maaşı almaya devam ettiğini bildiren bir şikayet yazısını birkaç defa Maarif Nezareti’ne

⁴²⁰ İ.P. Haydaroğlu, a.g.e. s.177.

⁴²¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.137.

⁴²² İ. Ortaylı, a.g.e. s.334.

göndermiştir. Herhangi bir netice alamayan okul müdürü, Türkçe eğitiminden öğrencilerinin geri kalmaması için okulun bütçesinden cüzi bir miktar ayırarak dışarıdan bir Türkçe öğretmeni ayarlamaya çalışmıştır ve Sadık Bey yerine Necati Efendi'yi getirmiştir. Okul müdürü, vazifesinin semtine bile uğramadığı halde her ay devletten maaş alarak hazineyi zarara uğrattığını belirttiği Sadık bey için, görevden alınıp, onun yerine Türkçe derslerini yürütmekte olan Necati Efendi'nin maaşıyla beraber görevlendirilmesini Maarif Nezareti'nden talep etmiştir. Bunun üzerine Mekatib-i Hususiye Müdüriyeti, derslerine devam etmeyen Sadık Bey'den bir savunma almıştır. Sadık Bey, derslerine devam edememesine sebep olarak, aynı zamanda Mekteb-i Hukuk'un müdür yardımcılığını da yaptığını ve sabah akşam okulun ve şubelerinin işleriyle ilgilenmekten dolayı yoğun olmasından kaynaklandığını beyan etmiştir. Sadık Bey, Mekteb-i Hukuk'taki işlerinin azaldığını, bundan sonra Kuzguncuk Alliance Okulu'ndaki derslerine devam edeceğini vaad etmiştir. Mekatib-i Hususiye Müdüriyeti, Maarif Nezareti yetkililerince uygun görülmesi halinde, Sadık Bey'in görevine devam etmesi için Kuzguncuk Alliance Okulu'na tebligat yazılması kanaatine varmıştır. Bunun üzerine Maarif Nezareti, Sadık Bey'in Türkçe derslerini vermeye devam etmesine karar vermiş ve durum Kuzguncuk Alliance Okulu idaresine bir tezkire ile bildirmiştir.⁴²³

Alliance okulları, Yahudi burjuvazisinin Batı ile ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlarken, aynı zamanda Yahudilerin içinde buldukları topluma entegrasyonunu da kolaylaştırmak istediği için, Türkçenin de öğretilmesini istemekteydi. Bunun için ünlü yazarları Türkçe hocası olarak tutmuşlardır. Okullardaki Türkçe öğretmenleri, Alliance okullarındaki Türkçe eğitimiyle yakından ilgilenmiştir. Örneğin Ahmet Rasim, "Ameli-Nazari Talim-i Lisan-ı Osmanî" adlı eserini Alliance okulları için yazmıştır.⁴²⁴

Genellikle okullarda Türk edebiyat tarihinde yer edinmiş önemli kişilerin Türkçe hocası olmasına özen gösterilmiştir. Türkçeye yakın olmak isteyen Yahudilerin bu tutumunun, Osmanlı bürokrasisi ve yönetimine daha fazla yerleşmek arzusu taşımalarından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Osmanlı'nın parçalanma

⁴²³ BOA, MF.HUS, Dosya: 2, Gömlek: 20.

⁴²⁴ İlhan Tekeli, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. 2, 1985, İstanbul, s.464.

sürecinde ümitlerini Türklere bağlamak istedikleri için Türkçeye önem verdiklerini savunanlar da olmuştur.

1890'larda Alman etkisinin artmaya başlaması ve Almanya ile ticaretin giderek önem kazanmasıyla birlikte Almanca öğretimine olan ilgi de artmıştır. Zamanla ticari faaliyetlerde yer alabilmek için Almanca önemli bir araç haline gelmiştir.

Galata'daki Aşkenaz Yahudileri'nin devam ettiği Goldschmidt okulu, öğretim dili olarak Almancayı kullanmaktaydı. Ancak Merkez Komitesi, Almanca'ya karşı gittikçe artan bir taleple karşı karşıya gelmiştir. Bundan dolayı kuruluşundan itibaren AIU okullarında eğitim dili Fransızca olarak kabul edilip uygulanırken, 1890'larda Paris Merkez Komitesi kararıyla AIU'nun İstanbul'daki birkaç okulun müfredat programına Almanca dersi konulmuştur.⁴²⁵

AIU, süreç içerisinde okullarında öğretilen dillerin çokluğu karşısında kaygıya kapılmış ve bir dil problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bütün okullarında Fransızca, İbranice ve Türkçe dilleri okutulmaktaydı. Hahamlar da kendi derslerinde Ladino kullanmaktaydılar. İstanbul gibi büyük kentlerdeki okullarda Almanca ve hatta İzmir okulunda ise İngilizce öğretilmekteydi.

Alliance, taşıdığı uygarlaştırma misyonunun bir gereği olarak İstanbul'daki küçük Aşkenaz cemaati dışında bütün Türkiye Yahudileri'nin ana dili olan Ladino'nun kullanımına tamamen son vermek kararındaydı. AIU ve çoğu Avrupalı maskiller, Ladino dilinin köhnemiş bir dil olduğu görüşünü paylaşmaktaydılar. Çünkü yoz, çağdaş uygarlığın gereklerine uymadığını düşündükleri Ladino, Yahudilere geçmişte zulmedenlerin diliydi ve bu yüzden terk edilmeliydi. AIU, Ladino'yu çökertmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Hatta kimi AIU öğretmenleri, 1880'lerde okulda Ladino konuşan öğrencileri cezalandırma yoluna gitmiştir.

Merkez Komite, 1884'de bütün okullarında Ladino'nun kullanılmasını resmen yasaklamıştır. Ancak İbranice ve din bilgisi derslerini okutan hahamlar

---

⁴²⁵ A. Arslan, a.g.e. s.178.

öğretim dili olarak Ladino kullandıkları için, bu dilin okullardaki varlığı devam etmiştir.

2.5.3. Okullardaki Eğitim Çeşitliliği

2.5.3.1. Mesleki Eğitim ve Çıraklık Sistemi

19. yüzyılın ilk yarısında Fransız Yahudi aydınlarının benimsediği yenileştirme programının en önemli hedeflerinden biri, Yahudi toplum yapısının dönüştürülmesiydi. AIU, bu hedefe ulaşmak için okullarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerde iddialı bir üretkenleştirme programı başlatmıştır. Amaç, Yahudi topluluklarının sosyo-ekonomik profilini değiştirme yolunda Doğu Yahudilerine el emeği sevgisi aşlamak ve tarım ve zanaatta onlara yeni beceriler kazandırmaktır.⁴²⁶

AIU'e özgü böyle bir mesleki eğitim sistemi, ilk kez 1872 yılında Volos okulu müdürü David Cazés tarafından önerilmiştir. Ona göre Doğu Yahudileri'nin esas sorunu yaşanan derin ekonomik çöküntüydü. Öğrencilerin okuldan ayrıldıktan sonra yine babalarının mesleğini sürdürmelerinden ve dolayısıyla seyyar satıcılık, işportacılık gibi istikrarsız işlerde yoğunlaşarak aynı toplumsal geri kalmışlığı devam ettirmelerinden hoşnut değildir. Bu durumun değişmesi için öğrencilerin kentteki bir ustanın yanına çırak olarak verilmesini öngören bir sistem teklif etmiştir.⁴²⁷

Öngörülen çıraklık sistemine göre; okul müdürü çırakların çalışmalarını denetleyecek, onları atölyelerinde ziyaret edecek ve işten önce ve sonra verilen derslerle de eğitime devam edilecektir. Sistem, kısa süre içinde AIU okulu bulunan her yerde örgütün gösterdiği faaliyetlerin bir parçası olmuştur.

Alliance açısından çıraklık sistemi, okulda verilen eğitimin bir devamı niteliğindedir. El emeği sayesinde hayatını kazanabilecek kişi yetiştirmeye yönelik bir eğitim sağlamak ve gençleri sürekliliği ve saygınlığı olmayan mesleklere mahkum olmaktan kurtarmak amaçlanıyordu. Yine bu çıraklık kuruluşları sayesinde

---

⁴²⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.151.

⁴²⁷ a.g.e. s.152.

el emeğinin değerini yükseltme yoluyla Yahudi esnafa yeni bir hız kazandırma hedeflenmekteydi.⁴²⁸

Zaten Alliance'ın “Yahudileri mesleki açıdan daha yeterli ve daha üretken kılmak” düşüncesi, Doğu'da yürüttüğü çalışmaların ana temalarından birini oluşturuyordu. Ancak Alliance okullarının heterojen öğrenci nüfusu, cemaatin iç açıcı olmayan toplumsal gerçekliğini gözler önüne sermekteydi. Türkiye Yahudi cemaatinin 18. yüzyılda başlayan ekonomik çöküşü, 19. yüzyılda iyice belirginleşmiş, yoksulluk, dilencilik, eğreti yaşam koşulları birçok tarihçi tarafından da baskın çizgilerle anlatılıyor olmuştur. Alliance okullarının müdürleri bu kötü ekonomik durumu, nitelikli iş ve özellikle de el işi yokluğuyla kendisini tanımlayan azınlığın toplumsal-mesleki yapısına bağlamaktaydı.⁴²⁹

Örneğin 1900'lü yılların başında Balat'taki AIU okulunda okuyan 600 öğrencinin ailelerinden yarısı zor bir şekilde geçimlerini sağlamaktaydı. Yaptıkları işler genellikle hamallık, sigara kağıdı üreten atölyelerde işçilik, hizmetçilik, pencere siliciliği, Haliç'te kürekçilik, balıkçılık, vb. idi.

Alliance, bu gözlemden yola çıkarak eğitim eylemini, cemaatleri köklü bir biçimde dönüştürmesi açısından eksik bulmuştur. Bu nedenle açılan okullar yetersiz görülerek 1873 tarihinden itibaren çıraklık kuruluşları kurulmaya başlanmıştır. 1878'den itibaren de Türkiye'nin İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerinde bu tarz okullar kurulmaya başlanmıştır.

Başka bir kaynakta İstanbul'da 1871 yılında erkekler için kurulan çıraklık örgütlerinden bahsedilmektedir. Buna göre, 1871'de 10 ince marangoz, 4 bacacı, 1 yaldızcı, 2 nakkaş, 3 saatçi, 5 mücevherci, 1 heykeltıraş, 1 mermerci, 4 makinist, 1 kuyumcu, 4 döşemeci, 2 tornacı, 2 matbaacı, 1 oymacı olmak üzere toplam 43 kişi meslek örgütünde bulunmaktaydı.⁴³⁰

Aslında Türkiye Yahudileri arasında daha önce yoksul Yahudilere zanaat öğretmeyi amaçlayan bir çıraklık sistemi kurma girişimleri olmuştur. İstanbul'da ha-

---

⁴²⁸ E. Benbassa, A. Rodrigue, “19. Yüzyıl Sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnafı,” Tarih ve Toplum, c. 11, S. 66, Haziran, 1989, s.22.

⁴²⁹ a.g.m. s.22.

⁴³⁰ E. Groepler, a.g.e. s.50.

Pe'ula (iş) adında bir dernek, 1867'de kimsesiz çocuklara çıraklık eğitimi vermeyi denemiştir. AIU'in gelmesiyle birlikte bu dernek bir süre İstanbul'daki AIU çıraklık komitesine parasal destekte bulunmuştur. Ancak daha sonra bu alanı tamamen AIU'e bırakmıştır.⁴³¹

Merkez Komitesi'nin birçok üyesi, özellikle de Narcisse Leven, 1853 yılında kurulan Société de patronage des apprentis et ouvriers israélites de Paris (Paris Yahudi İşçi ve Çıraklarını Koruma Derneği) aracılığıyla Fransa'daki yoksul Yahudileri bir meslek eğitimine tabi tutma çalışması içinde görev almıştır. AIU'in benimsediği çıraklık sistemi de, bu derneğin uyguladığı sisteme benzemektedir.⁴³²

Çıraklık sistemi tercihen 14–15 yaşlarında, eğitimden geçmiş yoksul öğrencileri, yaklaşık 3–4 yıl çıraklık yapmaları için kentteki esnaf patronların yanına yerleştirmeye dayanıyordu. Yerleşim bölgelerindeki Alliance iştirakçilerinden oluşan bir denetim kurulu, bu çırakların ilerlemeleri ile meşgul olmayı ve çıraklıklarının sonunda onlara iş bulmayı üstlenmişti. Kuruluş çırağın giyim ve yemek masraflarını da karşıladığı gibi, her ay temelde çıraklara (ayda 4 ile 8 frank arası) ve bazen de işverene maaş veriyordu.

Okul müdürü, çırağa ödenen paranın üçte birini tutuyordu. Böylelikle öğrencinin eğitim dönemi sona erdikten sonra mesleğini icra etmesi için gerekli olan araç gereci satın almasında kullanılmak üzere bir tür tasarruf hesabı oluşturuluyordu.

Çırakların ahlaki eğitimleri de unutulmamıştı. Ahlak kazandırma, modernizasyon ile beraber yürütülmekteydi. Yalnızca bir esnaf oluşturmak yeterli değildi. Çıraklık kuruluşlarının içine yerleştirilmiş gece kursları sayesinde çırakların eğitimlerinin tamamlanmasına da yardımcı olunmaktaydı. Bu kurslar, Alliance müdürlerince düzenleniyor ve haftada en az 3 kere oluyordu. Yahudi tarihi, muhasebe, hesap, geometri ve özellikle de resim gibi konuları kapsamaktaydı. Tüm bu programlarla ahlaklı, dürüst, çalışkan bir Yahudi zanaatkar sınıfı yaratmak amaçlanmaktaydı.

---

⁴³¹ A. Rodrigue, a.g.e. s.154.

⁴³² a.g.e. s.153.

Kuruluşun ahlak kazandırma eylemi, İstanbul'daki Balat Okulu'nun müdürü ve aynı kentin çırak kuruluşunun müfettişi olan A.H.Navon'un bir değerlendirmesinde şöyle özetlenmiştir: “Ne pahasına olursa olsun çıraklarımızın eğitimini sağlamak zorundayız... Onlara biraz okuma, biraz hesap dersi vermek; onlara tarihten alınmış örneklerle, çevrelerinde betimlenişini duydukları el işini sevdirmek; işçinin temel erdemleri olan ekonomi, yetingenlik ve düzeni işlemek, kelam ve kitap ile ruhlarını içine yetiştikleri ahlaki düzeyin üstüne yükseltmek zorundayız. Ben görevimizi böyle anlıyorum ve buna ulaşılması gerekir.”⁴³³

Eğitimin ahlaki boyutuna büyük önem veren Alliance, kızların olumsuz etkilere maruz kalabileceklerini düşündükleri kent merkezlerinde çıraklık yapmalarına karşı çıkmaktaydı. Bunun yerine okullarda, okul müdürünün doğrudan denetimi altında olan dikiş-nakış, çamaşır yıkama, ütüleme, dokumacılık ve terziliğin öğretildiği atölyeler açılmıştır. 3 yıllık bu programa AIU okullarında okuyan ve yaşları 12–14 arasında olan öğrenciler kabul edilmiştir. Bu mesleki eğitim programları, yoksul kızlara, ileriki aile hayatlarında eşlerinin kazancına ek olarak bir gelir getirecek bir beceri vermeyi amaçlamıştır.

Genel anlamda İstanbul'da çıraklık eğitimi biraz karışık işlemiştir. Salomon Fernandez, Eliezer de Kastro ve Leon Piperno gibi AIU Bölge Komitesi üyeleri, 1879 yılında çıraklık programını kendi inisiyatiflerine almışlar ve bir çıraklık komitesi oluşturmuşlardır. Bu kişiler, kendilerinin uygun gördükleri miktarlarda AIU'den aldıkları yıllık parasal yardımları kullanarak, program üzerinde birkaç yıl tam bir serbestlikle çalışmışlardır. Fakat AIU'in somut sonuçlara ulaşamayışı, program sorumlusu olarak Hamouth adında bir öğretmeni İstanbul'a atmasına neden olmuştur. Hamouth, 1895'e dek bu programa nezaret etmiş ve 1889'da Balat'ta çırakların eğitimi için bir doğrama marangoz atölyesi açılmasında yardımcı olmuştur. Onun İstanbul'dan ayrılmasından sonra da çoğunlukla Balat veya Hasköy okul müdürleri çıraklık organizasyonunu yönetmişlerdir.⁴³⁴

---

⁴³³ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.m. s.23.

⁴³⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.155.

Kız çocukları için ilk atölyeler ise 1882’de Galata’da kurulmuştur.⁴³⁵ Daha sonra bunu İstanbul’un diğer semtlerinde açılan atölyeler takip etmiştir. Bu yerlerden her birine yılda 15 ile 30 arası kız çocuğu alınmaktaydı.

Ne var ki kısa bir süre sonra bunların hiçbirinin beklenen sonucu vermediği görülmüştür. Becerilerin özel bir eğitimle oluşturulabileceği düşüncesi kabul görmemekteydi. Çoğu aile, çocuklarının sadece dikiş nakış dersi almasında ısrar etmekteydi. Galata’daki okul müdürü, okuldaki atölyeyi genel bir dikiş odasına dönüştürmeye kalkışmıştır. Ama Merkez Komitesi bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır. Komite, amatörlerin değil, gerçek profesyonellerin eğitilmesini istemekteydi.⁴³⁶

Ancak çalışmak isteyen kızların tercih ettikleri meslekler mürebbiyelik, öğretmenlik, sekreterlik ya da Galata semtinde Avrupalı mağazalarda tezgahtarlıktı. Bu tür işler için gerekli olan becerilerin kazandırılmasında okul, atölyelerden çok daha fazla etkili olmakta ve bu yüzden Yahudi kızları okulları tercih etmekteydi.

Bu arada Osmanlı Devleti, Alliance okullarının öğrencilerine meslek edindirmek için yaptığı bu girişimler karşısında herhangi bir zorluk çıkarmıyordu. Gelen isteklere kısa süre içinde cevap verilmekteydi. Osmanlı arşivinden çıkan belgeler, bu durumu daha iyi açıklamaktadır. 11 Şaban 1317 (14 Aralık 1899) tarihli dönemin sadrazamına yazılmış bir belgeye göre; Kuzguncuk ve Balat ve Hasköy’de bulunan Alliance İsraélite Okullarının sanayi kısmına mensup talebelere geceleri ikişer saat ders verilmesi hususunda bir istek olmuştur. Bu istek, Maarif ve Zabtiye nezaretleriyle haberleşilerek Şura-yı Devlet’te müzakere edilmiştir. Bu müzakerenin neticesini bildiren mazbata gönderilmiştir. Oylamayla yapılan meclis müzakeresi sonucu istek olumlu karşılanmıştır.⁴³⁷

1898 yılında Kuzguncuk Alliance Erkek Okulu’nda yaşanan bir gelişme, okulların sonradan ekledikleri mesleki gece dersleri için izin almaları gerektiğini göstermektedir. Osmanlı Başbakanlık Arşivi’ndeki bir belgeye göre, Kuzguncuk Alliance Erkek Okulu’nda; gündüz eğitim verdiği halde, geceleri bir takım adamların girip ders almakta ve cemiyet kurmakta oldukları görüldüğü için, okulun usul ve

⁴³⁵ N. Güteryüz, “ Alliance Israelite Okulları,” s.206; A. Rodrigue, a.g.e. s.164.

⁴³⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.164.

⁴³⁷ BOA, Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi (DH.MKT) Dosya: 2284, Gömlek: 73.

nizam dairesinde gerekli ruhsatı alana kadar gece derslerinin tatil edilmesi söz konusu olmuştur. Ancak okul, gerekli izni alarak eğitim ve öğretimine devam etmiştir. Okul kapatılmasına lüzum görülmemiştir.⁴³⁸

Söz konusu belgede müfredat programına sonradan eklenen gece dersleri için Maarif Nezareti'nden izin alınması gerektiği görülmektedir. Aksi halde okulun kapatılması gerekmekteydi. Ancak Osmanlı Devleti'nin okullar için gösterdiği müsamaha burada da kendini göstermektedir. Okulu kapatmak yerine izin işlemleri başlatılmıştır.

AIU'nun 19. yüzyıl başında yaptığı araştırmalar, çıraklık programlarında genel olarak ciddi problemler yaşandığını ortaya koymaktaydı. İnceleme sonuçları, programa ayrılan büyük paralar göz önüne alındığında hiç de tatmin edici değildi. 1899 yılında İstanbul'daki program örgüte 200.000 franka mal olmuştu.⁴³⁹

Bunun üzerine Merkez Komitesi 1900 yılında Kudüs Ticaret Okulu Müdürü Albert Antébi'yi kötü gidişatın nedenlerini araştırmakla görevlendirmiştir. Antébi'nin teşhisine göre çıraklar, terzilik gibi kolay meslekleri tercih etmişlerdi. Ancak çok yığılma olan bu meslekler kazançlı olmaktan çıkmışlardı. Çırakların eğitimlerini bitirdikten sonra kendi iş yerlerini kuracak sermayeleri yoktu ve genelde bunlar program sonrası kendi hallerine bırakılıyordu. Cumartesi günleri çalışmamaları rakiplerine avantaj sağlıyordu. Çoğunluğu Hıristiyan olan ustaların verdiği eğitim kötüydü. Çünkü bu ustalar kendilerine rakip yaratmak istemiyorlardı. Türkiye'deki yüksek oranlı işsizlik ve sanayinin geriliği, zanaatın Yahudiler arasında yayılmasını engelleyen diğer önemli etkenlerdi.

A.H.Navon'un hazırladığı rapor da aynı etkenlere dikkat çekiyordu. Türkiye'deki AIU öğretmenleri arasında örgüt faaliyetlerinin ahlaki boyutuyla en fazla ilgilenen kişi 1911'de ENIO'nun müdürü olacak olan Navon'du. Navon'a göre aileler iyi niyetlerini ortaya koymayıp, çocuklarını bilinen yollarla basit zanaatlara doğru yönlendirmekteydi. Bunun yanında duyarsızlık, kuşkuculuk, bencillik, gençleri kendi kısa vadeli çıkarlarını düşünmelerine ve el emeği ile yapılan işlere soğuk bakmalarına neden olmaktaydı. Programın sorumluluğunu taşıyan kişi ile çıraklık

⁴³⁸ BOA, MF.MKT, Dosya: 396, Gömlek: 26.

⁴³⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.158.

komitesi arasındaki bozuşmadan ötürü, İstanbul'daki çıraklık programı kapsamında layıkıyla bir ahlaki eğitim yürütülmesi mümkün değildi. Navon, çare olarak bir dizi yenilik önermiştir.⁴⁴⁰

Buna göre, AIU okullarındaki başarılı öğrencilerin bu çıraklık programlarına katılmaları teşvik edilmeli, sadece son 2 sınıf öğrencileri bu programa kabul edilmeliydi. Her meslek dalı için gerekli olan eğitim yılını gösterir cetveller hazırlanmalıydı. Çıraklara ödenen ücretler, AIU'ın zanaat dallarına ayrı ayrı verdiği öneme göre değişmeliydi. Çırakları eğitecek ustaların üstün nitelikli olmalarına özel bir önem verilmeli, eğer bunlar Türkiye'de bulunmuyorsa dışarıdan getirilmeliydi. İstanbul deneyimi, çıraklar için özel olarak atölyeler yapılmasının çok masraflı olduğunu ortaya koymuştu. Bu nedenle bu uygulamadan vazgeçilmeliydi. En önemlisi de gece kurslarının yeniden konarak çırakların ahlak eğitimine büyük önem verilmeliydi.

Navon'a göre okul, bir nevi atölyenin arka odası olmalıydı. Antébi de Navon tarafından önerilen bu yenilikleri onaylamaktaydı. Son 2 sınıfta okuyan başarılı öğrencilerin çıraklık programlarına dahil edilmesi gerektiğini kendisi de vurgulamakta ve çırakların kolay zanaatları seçmeye teşvik edilmemesi düşüncesini tekrar belirtmekteydi. 1903 yılında yayınlanan Instructions générales pour les professeurs içindeki çıraklık organizasyonları bölümünde, bu tavsiyelerden bazılarının dikkate alındığı görülmektedir.⁴⁴¹

Ancak Alliance her ne kadar yoksul Yahudi halkını saygın mesleklere yöneltme konusunda çaba harcarsa da, halk, el işiyle bir yere varılacağına inanmamaktaydı. Onlar, kendilerini toplumsal yapının basamaklarına çıkaracak araç olarak atölyeleri değil, bizzat okulların kendisini görmekteydiler.

Her şeye rağmen örgütün kadınların eğitimine de el atması, eğitim alanında devrim yaratan bir gelişmeydi. Pek az kadın zamanın şartları el vermediğinden okulu bitirdikten sonra meslek sahibi olmuştur. Kız çocukları, Türkiye Yahudileri'nin tarihinde ilk defa böylesine esaslı bir eğitim almışlardır. AIU okulları sayesinde erken yaşta evlenmeler azalmış ve kadının aile içindeki konumu güçlenmiştir.

---

⁴⁴⁰ A. Rodrigue, a.g.e. s.158,159.

⁴⁴¹ a.g.e. s.159.

Kadınların toplumsal konumu, aldıkları eğitim sonucunda bir hayli ilerleme kaydetmiştir.

2.5.3.2. Tarımsal Eğitim

Tarımsal eğitim, AIU'in faaliyetlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı. Teşkilat, Yahudilerin toprağa dönüp çiftçilik yapmaya başlamasını, yenileştirme misyonunun önemli bir ögesi olarak görmekteydi.

Başlangıçta Alliance ile ortak yürütülen çalışmalar sayesinde 1870 yılında Sultan Abdülaziz, ilk tarım okulu olan “Mikve Yisrael”in (İsrail’in Ümidi) Filistin’de açılmasına izin vermiştir.⁴⁴² Burada öğrenciler, en son tarımsal teknikleri öğrenecekler ve çiftçi olmak için gerekli bütün becerileri kazanacaklardı. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki AIU okullarının her birinden her yıl 1–2 öğrenci Filistinli öğrencilerle birlikte eğitim görmeleri için bu okula gönderilmekteydi.⁴⁴³

Aynı anda Selanik, Kıbrıs ve Sivrihisar’da açılmış bulunan çiftlik okulları da faaliyet halindeydi. Yahudi Kolonizasyon Derneği de (Jewish Colonization Association) Eskişehir, Balıkesir, İzmir, Silivri gibi Anadolu’daki çeşitli şehirlerde tarım kolonileri kurmuştu. Bu bölgeler daha sonra Filistin de kurulacak tarım bölgelerinin protipi olmuştur. Bu pilot bölgelerden yetişen teknisyenler Filistin deki tarım bölgelerine gönderilmişlerdir. Bu tip faaliyetler Osmanlı’nın son günlerine kadar devam etmiştir.⁴⁴⁴

Kaynaklar, 1860’da kurulan AIU’in, 1855’de Kuzey Afrika Yahudileri’nin tarıma yönelmelerini hızlandırmak amacıyla Tunus’ta ikinci bir tarım okulunu açtığını ve özellikle Tunus’taki bu tarım okulu modelinin Türkiye için yararlı olacağına inandıklarını açıklamaktadır. Ancak Alliance yerine Yahudi Kolonileri Birliği 1900 yılında Aydın yakınlarında 2587 hektarlık bir çiftlik arazisi satın alarak Or Yehuda (Yudah’ın Işığı) adlı tarım okulunu kurmuştur. Okul, Yahudi Kolonileri Birliği tarafından yönetilmekteydi. Okulun teftişiye AIU tarafından yapılmaktaydı.⁴⁴⁵

---

⁴⁴² H. Alkan, a.g.e. s.172.

⁴⁴³ A. Rodrigue, a.g.e. s.166.

⁴⁴⁴ H. Alkan, a.g.e. s.172.

⁴⁴⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.167.

Alliance, Yahudi nüfusun kırsallaştırılması konusunda Filistin’de çok büyük mesafe katederken,⁴⁴⁶ Türkiye’deki Yahudi topluluklarını tarıma yöneltmek konusunda başarılı olamamıştır. Sözü edilen tarım okullarını bitiren Türkiye Yahudileri’nin Türkiye topraklarında tarımla uğraştıklarına ilişkin bir işaret yoktur. Tarım eğitimi alanların sayısı yok denecek kadar azdır. Bundan dolayı Yahudiler, kentli bir topluluk olarak kalmış ve zanaat ve ticaret, çoğunluğun geçim kaynağını oluşturmaya devam etmiştir.⁴⁴⁷

Yahudiliğin Filistin’e yerleşmesinde Mikve İsrail çok önemli bir rol oynamıştır.⁴⁴⁸

2.5.3.3. Eğitimin Programının Sonuçları

Genel anlamda İstanbul’daki çıraklık eğitimi kötü işlemiştir. 1899 yılı verilerine göre programa katılan 325 kişiden sadece 108’i eğitimini aldıkları mesleklerde kalmışlardır. Verilen fire yüzde 67 dolayındadır. Demircilerin yanına yerleştirilen 16 çıraktan sadece 1 tanesi bu mesleği yürütmüştür. Nakkaşlık eğitimi alan 15 çıraktan 2’si, dökümcülük öğrenen 9 kişiden 1’i, ciltçilik öğrenen 10 kişiden 2’si ve halı dokumacılığı öğrenen 21 kişiden 5’i kendi mesleklerini icra etmişlerdir.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁶ H. Alkan, a.g.e. s.171.

⁴⁴⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.168.

⁴⁴⁸ Yalçın Küçük, **Gizli Tarih** (1. cilt) Salyangoz Yayınları, 2006, İstanbul, s.373.

⁴⁴⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.157,158.

İstanbul’da çıraklık kuruluşlarının ilk kurulduğu 1878’den 1900’e kadar yerleştirilen çıraklar şu şekildedir;⁴⁵⁰

Meslekler	Yerleştirilen çırak sayısı	Mesleğe devam eden çırak sayısı
Marangoz	63	23
Terzi	38	13
Ayakkabıcı	32	14
Halıcı	21	5
Tenekeci	19	9
Demirci	16	1
Hakkak	15	2
Dizgici	12	4
Boyacı-Bezekçi	12	4
Ciltçi	10	2
Dökmeci	9	1
Sobacı	9	3
Duvarcı	7	4
Cevahirci	6	2
Tornacı	6	1
Kalaycı	6	0
Tamirci	6	2
Arabacı	4	1
Saatçi	4	1
Şeritçi	3	2
Yontucu	3	1
Litograf	3	2
Fotoğrafçı	2	0
Yaldızcı	2	0
Eczacı	2	2
Mermerci	2	1
Hekim	2	2
Saraç	1	1
Kazancı	1	0
Telgrafçı	1	0
Sandıkçı	1	0
Şemsiye İşçisi	1	1
Bilinmeyen Meslek	6	0

Kaybın, özellikle demir ve döküm işi alanlarında oldukça önemli bir oranda olduğu görülmektedir. İstanbul çıraklık kuruluşunun maliyeti yılda 10.000 frank idi. AIU tarafından yapılan bu yardım, İzmir ve Edirne’ye yapılanlardan 3 kat daha fazlaydı. İstanbul’da yetişen bir zanaatkar, Alliance’a yılda 1500–1550 franga mal

⁴⁵⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.m. s.26.

olmaktaydı. Oysa bu rakam İzmir’de yalnızca 572 franktı. Bütün çıraklık kuruluşlarının buldukları yerde karşılaştıkları zorluklara İstanbul’da kentin topografyası, Yahudi mahallelerinin dağılımının çıraklar üzerinde eksiksiz bir denetimin yerleştirilmesini engellemesi, çıraklık kurulunun gevşekliği ve Yahudi cemaatinin iç istikrarsızlığının yapılan eylemi etkisiz kılması gibi fazladan etkenler eklenmekteydi.⁴⁵¹

Merkez Komitesi, atölyelerden hiçbirinin çalışmasından memnun değildi. Örneğin 1889 yılında Hasköy’de bu atölyelerde eğitim görmüş çok az sayıda kadın geçimlerini sağlayabilmekteydi. Balat okullarındaki atölyeler, kayda değer bir sonuç vermedikleri için 1905’te kapatılmıştır. Nihayetinde Merkez Komitesi, bu türden bir atölyenin orada başarılı olamayacağına karar vermiştir

İstanbul’daki Yahudi esnafın durumu hakkında genel bir bilgi vermek, konu üzerinde kesin verilerin yokluğu yüzünden biraz zor olmakla beraber, 1900 yılında çıraklık kuruluşu müfettişi A. H. Navon’un Doğu Klavuz Kitabı üzerine temellenen gözlemleri, genel eğilimi göstermektedir. Metal işlerinde Yahudi zanaatkarların yokluğu fakat terzi ve ayakkabıcı bolluğu Türkiye’nin büyük kentlerindeki Yahudi esnafın değişmez genel eğilimlerindendi.

Galanté, şuanda kayıp olan AIU İstanbul çıraklık programı arşivlerine dayanarak bu programla 1. Dünya Savaşı arifesine dek 572 zanaatkar yetiştirildiğini öne sürmektedir. Ancak bunların ne kadarının gerçekten de kendi mesleğini icra ettiği belli değildir. AIU, bazı yeni zanaatların eğitimini verse de bunun genelde İstanbul Yahudileri, özeldeyse kentin Yahudi zanaatkar sınıfı üzerinde pek fazla etkisi olmamıştır.

Nitelikli bir Yahudi esnafın oluşumundaki en büyük engellerden biri mesleklerin değişik kesimler tarafından paylaşımı olmuştur. Türkiye’de gelenekten dolayı belirli sayıda bazı meslekler, sırf Yahudilerin katılımına loncaları aracılığıyla bazen karşı çıkan belirli etnik grupların elinde bulunmaktaydı. Hıristiyan patronlar çoğunlukla onları çırak almayı reddetmekteydiler. Bu direniş, ayrıca cemaatlerarası çekişme bir yana bırakılırsa, Yahudi çırakların cumartesi tatiline uymalarıyla da

---

⁴⁵¹ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.m. s.25,26.

açıklanmaktaydı... Zor olan tek şey çırakları yerleştirmek değildi, yetiştiklerinde üstüne üstlük onlara iş alanı da bulmak gerekmekteydi.⁴⁵²

Yapılan analizler, yıllar sonra çırakların ortalama yüzde 40 – 50 arasında kayıp olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çıraklıktan önce ve sonra verilen düşük ücretler, okulda sorun çıkararak öğrenciyi çıraklığa yerleştirmekten oluşan keyfi toplama, ilerde çırak olacakların yönelimlerine duyulması gereken saygının azlığı, dört yerine bir ya da iki yılda eksik meslek edinimiyle hemen para kazanma eğilimi, alet eksikliğinden doğan ekonomik zorluklar, bazı meslek dallarında daha güçlü olarak temsil edilen cemaatlere karşı rekabet bu başarısızlığın ana nedenleridir.⁴⁵³ Yahudi nüfusunun tüm kente önemli bir şekilde dağılmış olması ve merkezileştirmenin olanaksızlığı da çıraklık gelişmelerine kayıtsızlığı açıklamaktadır.

Yine Batı'ya borçlanarak iflas bayrağını çekmiş Osmanlı ekonomisinin durumu, böylesine iddialı bir programın başarılı olmasına imkan sağlayacak yerel koşulları yaratamazdı. 1838 Ticaret Antlaşması'ndan sonra iç pazarlar dışarıdan ithal edilen malların istilasına uğramış ve böylece her zanaat dalında büyük bir çöküntü baş göstermişti. Zanaat erbabı artık kendisini güvencede hissetmemekteydi. İç pazarın etnik temelde paylaşılması da ciddi problemler yaratmaktaydı. Rum ve Ermeniler'in çoğunlukta olduğu loncalar, Yahudilerce zanaat eğitimi verilmesini onaylamamakta ve yanına Yahudi çırak alan ustaları taciz etmekteydi. Bunun yanı sıra İstanbul'da terzilik mesleği Aşkenaz Yahudileri'nin elindeydi. Ama en önemlisi de AIU'in kendi okullarındaki öğrencileri ve onların ebeveynlerini bu çıraklık programının yararına inandıramayıyordu. Öğrencilerin çoğu AIU'in verdiği aylık ücret için bu programa katılmakta ve daha iyi bir seçenek bulur bulmaz da ayrılmaktaydı.⁴⁵⁴

Bunların yanı sıra AIU'in meslek eğitimi programlarına sadece kendi okullarının öğrencilerini alması da bir eksiklik olarak görülebilir. Bu çıraklık programının asıl müşterisi, AIU okullarına devam etmeyen, çok az bir eğitim görmüş ve geçinmek için herhangi bir beceriden tamamen yoksun gençler olmalıydı.

---

⁴⁵² E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.m. s.26.

⁴⁵³ a.g.m. s.24,25.

⁴⁵⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.162.

Terzilik, çuval tamirciliği, şapkacılık, gümüş kaplamacılığı gibi Yahudilerin zaten fazlaca bulunduğu mesleklerde çırak yetiştirilmemeliydi. Berberlik, şekercilik, kalaycılık ve eczacılık gibi alanlar ciddi meslekler olarak değerlendirilmediğinden dolayı destek verilecek zanaat dalları arasına alınmamıştı. Hararetle tavsiye edilen mesleklerse, çilingirlik, bakırcılık, demircilik, marangozluk, halıcılık, duvarcı ustalığı, nalbantlık, baytarlık, fayton imalatçılığı ve saraçlıktı. AIU, yüksek beceri gerektiren zanaatlardaki eğitimi diğer hepsinden üstün tutmaktaydı.⁴⁵⁵

Modernizasyon belirli bir eşiği geçememiş, Yahudi işçi geleneklerinin direnişine, ayrıca kendi gelişmesine az uygun olan ekonomik bir durumun çerçevesi içinde esnafın değerleniminin maddi olanaksızlığına çarpmıştı. Bu kısmen yaşanan etraftaki sefaletle, Batılı rekabet karşısında sanayilerin boğulmasıyla, dar bir ekonomik alanda cemaatlerarası çekişmelerle açıklanabilir. Dolayısıyla AIU'nun Yahudi esnafı dönüştürme tasarısı hayli iddialı olmuş ve Yahudi esnafın görece büyümesini sağlamış da olsa, yine de sahici bir Yahudi işçi sınıfının oluşumuna yol açmamıştır.⁴⁵⁶

Sonuç olarak AIU, mesleki eğitim projesiyle bazı yeni zanaat dallarını Türkiye Yahudileri'ne ilk kez getirmiş, yoksul Yahudi halkın sosyo-ekonomik hayatına bir hareketlilik getirmiştir. Ancak AIU'nun Yahudi toplumu içerisinde yaratmak istediği zanaatkar sınıfı oluşmamıştır. Çünkü el becerisine dayalı mesleklere karşı gösterilen olumsuz tutum, toplumsal değişim için kalıcı sonuçlar elde etmeye izin vermeyecek kadar köklüydü.

---

⁴⁵⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.160.

⁴⁵⁶ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.m. s.27.

2.5.4. Okullardaki Öğrenciler ve Eğitim Süreçleri

2.5.4.1. Sayıları

İç göçler, öğrenci sayısını belirleyen önemli bir etkidir. Göçler kimi yerlerde okulların kapanması ile sonuçlanmaktaydı. Örneğin İstanbul Dağhamamı Alliance Erkek Okulu, bu semtteki Yahudilerin kentin diğer kısımlarına göç etmesi yüzünden 1893'te kapanmıştır. Aynı semtteki kız okulu da 1895 yılında Yahudilerin daha yoğun olduğu Kuzguncuk'a taşınmıştır.

Galata erkek okulunda okuyan öğrencilerin sayısının nispeten azlığı, çoğu misyoner okulu olmak üzere bu semtte faaliyet gösteren pek çok Batılı okula Yahudi öğrencilerin de devam ediyor oluşuyla ilgilidir. Büyük bir bölümü Galata'da yaşayan İstanbul Aşkenazi cemaati, erkek çocukları için özel bir AIU okuluna da sahiptir. AIU Başkanvekili Salomon Goldschmidt'in bağışlarıyla inşa edilen bu okul, onun adını taşımaktaydı. Yine aynı semtteki AIU kız okulu özellikle büyüktü, çünkü semtteki Aşkenazi ile Sefardi cemaatleri bu okulu birlikte kullanmaktaydılar.

Hasköy ve Balat Okullarının büyüklüğü, İstanbul'daki Yahudi nüfusunun bu semtlerde yaşadığını göstermektedir. Buna karşın küçük bir Yahudi cemaatinin bulunduğu Ortaköy'deki AIU okulu da buna paralel küçüklüktedir. Farklılıklara rağmen bütün okulların öğrenci sayısında 1890'larda büyük bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde AIU, Türkiye Yahudi cemaatleri içinde gerçek anlamıyla kurumsallaşmıştır.⁴⁵⁷ Bu dönem sadece Yahudi okulları için değil, misyoner okulları için de bir artış dönemidir. Çünkü Osmanlı Devleti üzerinde yabancı devletlerin baskısı oldukça fazladır. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlarla dış baskılara maruz kaldığı bu dönemde, bütün Türkiye Katolik ve Protestan misyoner okulları ile donatılmıştır.⁴⁵⁸

1879 – 1908 yılları arasında, İstanbul AIU okullarında okuyan öğrenci sayıları şu şekildedir.⁴⁵⁹

---

⁴⁵⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.144,145.

⁴⁵⁸ M. Aydın, "...AIU Okullarının Açılması," s.18.

⁴⁵⁹ A. Rodrigue, a.g.e. s.144.

	1879	1885	1891	1898	1908
Balat (erkek)	180	142	272	309	359
Balat (kız)	-	137	295	340	352
Kuzguncuk (e)	-	157	131	254	178
Kuzguncuk (k)	-	-	-	213	201
Dağhamamı (e)	75	106	120	-	-
Dağhamamı (k)	-	64	126	-	-
Galata (e)	135	119	151	215	235
Galata (k)	-	169	292	415	671*
Galata Goldschmidt	-	152	143	215	250
Hasköy (e)	135	117	241	341	454
Hasköy (k)	100	163	320	447	372
Ortaköy (e)	-	80	120	-	269
Ortaköy (k)	-	93	137	260	215

İstanbul gibi kozmopolit kentlerde, geleneksel Yahudi okullarında, Alliance okullarında okuyan Yahudi çocuklarının dışında, birçok Avrupa okulunda ve misyoner okullarında okuyan Yahudi çocuklarının da varlığını hesaba katmamız gerekmektedir. Mesela Hasköy'deki İngiliz Protestan okullarında 1906 yılında 490 Yahudi öğrencinin varlığından bahsedilmektedir. Yine 1908 yılında 491 Yahudi öğrenci, İstanbul'da Fransız hükümetince desteklenen Fransız okullarına devam etmekteydi. Bu öğrencilerin 245'i orta dereceli okullarda okumaktaydı. Bütün bunların yanında, Türk okullarında okuyan Yahudi çocukları da vardı. Ancak 1908 sonrası Osmanlı Devleti'nde, devlet okullarında Yahudi çocuklarının sayısının artması gözlemlense de, bu okullar hiçbir zaman ne AIU okullarına ne de yabancı eğitim veren kurumlara ciddi bir rakip olamamışlardır.⁴⁶⁰

20. yüzyıl'ın başında Alliance okullarında okuyan öğrenci sayısı 19.832'dir.⁴⁶¹ Bunun 3.280'i İstanbul'da okumaktaydı.⁴⁶²

⁴⁶⁰ M. Aydın, "...AIU Okullarının Açılması," s.20.

⁴⁶¹ A. Güler, a.g.e. s.142.

⁴⁶² İ. Tekeli, a.g.m. s.464.

2.5.4.2. Sosyo-Ekonomik Durumları ve Eğitim Sonrası Süreçleri

AIU öğrencilerinin toplumsal kompozisyonu, zamana ve yere göre değişmekte ve içinde yaşanan Yahudi toplumunun özelliklerini yansıtmaktaydı. Öğrenci ailelerinin büyük çoğunluğunun ekonomik durumu kötüydü. Yine de semtten semte farklılıklar görülmekteydi. Örneğin Galata okulları, Hasköy ve Balat okullarına devam eden öğrencilere göre daha zengin ailelerin çocuklarını kendisine çekmiş ve öğretim bakımından daha iyi sonuçlar üretmiştir. İstanbul'un Asya yakasındaki Kuzguncuk ise, öteden beri daha varlıklı bir Yahudi nüfusuna sahiptir.

Alliance öğretmenlerinin merkeze yazdıkları raporlarda, Osmanlı Yahudileri'nin sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi edinmek mümkündür. Paul Dumont, merkeze gönderilen raporların bir kısmını incelemiş ve İstanbul Yahudi cemaati için şu kanaate varmıştır: “Alliance öğretmenlerinin mektuplarını okurken bazı kelimelerin sık sık tekrar edilmesiyle irkilirsiniz. Bu raporları göz önüne aldığımızda sadece birkaç cemaatin durumu farklıydı... 50.000'den fazla yahudinin yaşadığı büyük bir metropol olan İstanbul'da zengin Yahudilerin sayısı Anadolu'dakilere göre nispeten fazlaydı. Zengin bankerler, tüccarlar ve entelektüeller kendilerine has mahallelerde (Pera, Kuzguncuk, Haydarpaşa, Kadıköy) oturuyorlardı. Osmanlı başkentinin iki karakteristik Yahudi varoşu; Hasköy ve Balat, yarı yarıya yıkılmış mezbeleler gibiydi.”⁴⁶³

Yine AIU okul müdürlerince Paris'e rapor edilen istatistiksel verilerde; 1886 yılında erkek okuluna kayıtlı olan 87 Yahudi öğrenciden 50'sinin “çok varlıklı” veya “varlıklı”, geri kalanın da “yoksul” veya “çok yoksul” ailelerden geldiği yazılıdır. Yine aynı raporda kızları kız okulunda okuyan 93 Yahudi ailesinin 36'sı “çok varlıklı”, geri kalanı “yoksul” olarak tanımlanmıştır. Görülüyor ki, aynı semtte dahi okulların toplumsal kompozisyonları farklılık gösterebilmekteydi.⁴⁶⁴

Yoksulluk, öğrencilerin eğitim sürecini de etkliyordu. Öğrencilerin birçoğu yoksulluk nedeniyle okulu bitirmeden ayrılıyordu. Okulların, özellikle ilk sınıflarının öğrenci sayısı neredeyse her ay sürekli olarak değişiyordu. Aynı kent içinde, ortalama olarak okulda bulunulan süre, semtten semte değişiklik gösterebiliyordu.

⁴⁶³ H. Alkan, a.g.e. s.167,168.

⁴⁶⁴ A. Rodrigue, a.g.e. s.169.

Mesela 1883–84 eğitim yılı sırasında İstanbul'daki Ortaköy okulundan ayrılan öğrenciler ortalama olarak 1-4 yıllık bir süreyi bu okulda geçirmişlerdi. Aynı yıl, Galata okulu için bu oran 3-4 yıldır. Nispeten zengin bir nüfusa sahip olan Galata semti, Ortaköy'e kıyasla öğrencilerini daha uzun süre okulda tutabilmişti.

Yoksulluk nedeniyle eğitimlerini bırakan öğrencilerin yanında, bir de AIU okullarını birer dil okulu olarak görüp ayrılanlar da vardı. Bunlar Alliance okullarında buldukları kısa süre içinde öğrenebildikleri kadar Fransızca öğrenip tekrar Talmud Tora'ya dönüyordu. Zaten AIU okuluna gelen pek çok öğrenci, Talmud Tora'da birkaç yıl okumuş olarak geliyordu. Gerekli gördükleri kadar dil öğrendikten sonra öğrenimlerine kaldıkları yerden devam ediyorlardı.

Ayrılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu başka okullarda öğrenimine devam etse de, önemli bir bölümü okulu bıraktıktan sonra Türkiye'nin büyük kentlerinde seyyar satıcılık yapmaya veya dükkanlarda çalışmaya başlamıştır. AIU okullarının bu grup üzerindeki etkisi, onlara okuma yazma ile bir parça aritmetik ve Fransızca öğretmekten öteye geçemediğini göstermektedir.⁴⁶⁵

Aslında bu öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, örgütün çıraklık programına dahil olmak için okulu bırakmıştır. Ticaret ve zanaatla uğraşanların çoğu, AIU okulundaki eğitimlerini tamamlamamıştır. Öğrencilerin çoğu okuma-yazma, aritmetik ve biraz da Fransızca öğrenmek amacıyla okulda kısa bir süre okuduktan sonra hayatlarını kazanmak için iş dünyasına geçmiştir.

AIU'nun Türkiye'deki ilk yıllarında kentlerdeki okulların ilk sınıflarından ayrılan öğrencilerin seçtikleri tek yol küçük çaplı zanaat ve ticarettir. Ancak bu durum 20. yüzyıla yakın, öğrenim programlarını bitirip eğitimlerine başka kurumlarda devam eden öğrencilerin çoğunluğa ulaşmasıyla değişmeye başlamıştır. Bir başka okulda eğitime devam etme eğilimi İstanbul'da 1880'lerde belirgin bir hale gelmiştir. Bu gelişme, Türkiye Yahudileri'nin bir kısmının ekonomik durumunun yavaş yavaş iyileştiğinin bir göstergesiydi.

---

⁴⁶⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.171.

2.6. Hayim Nahum'un İstanbul Alliance Israélite Universelle

Okullarındaki Rolü

Alliance'a göre, Doğu'daki cemaatlerin çağdaşlaşması, Alliance'ın, yerel Yahudi cemaatlerin çektiği acıların büyük bir bölümünün sorumlusu olarak gördüğü tutuculuk yanlılarının yerini alabilecek yeni bir haham kuşağının oluşmasına bağlıydı. Çağdaş bir haham örneği olan Hayim Nahum, bu iş için en uygun ilk kişi olarak görülmekteydi.

AIU Merkez Komitesi, bir Türk lisesinde laik bir eğitim almış olmasının yanı sıra, geleneksel Yahudi eğitimini de görmüş olan Nahum'u, 1892 yılında bünyesine alarak Paris'e getirmiş ve onun yüksek dereceli okullarla birlikte Paris Rabbinik Okulu'nda da öğrenim görmesini sağlamıştır.

Nahum, mezun olduktan sonra, 1897'de Türkiye'ye dönmüş ve İstanbul'da yeni açılan AIU Haham Okulu ile diğer iki AIU okulunda öğretmenlik yapmak üzere atanmıştır. Öğrenimini, Alliance'dan aldığı parasal yardımlarla tamamlayabilen Nahum, özverili bir şekilde Alliance'ın davası uğruna çalışmaya başlamıştır.

Gerçekte Alliance, Türkiye ve Tunus'tan gelmiş belirli sayıda gencin Paris Haham Okulu'ndaki öğrenimlerini parasal yönden destekliyordu. Onlar, geri döndüklerinde, doğdukları toplumda hahamlık görevini yapmakla yükümlüydüler.⁴⁶⁶

Yahudi cemaatine yön veren hahamların yetiştirilmesine önem veren AIU, Haham Okulu'nu da kendi hedefi istikametinde örgütlemiştir. Daha önce Edirne'de bulunan Haham Okulu, Hasköy'e taşınarak 1895 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Hayim Nahum da 1898 yılında bu okulda öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Böylece İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Yahudileri'nin batılılaşmasında yeni bir döneme girilmiştir.⁴⁶⁷

Haham Okulu, geleneksel toplumun derinliğine bir değişim geçirmesi için ayrıcalıklı bir araç olmuştur. Nahum, 1902'de ileride AIU Genel Sekreteri olacak olan Jacques Bigart'a yazdığı bir mektupta, yerel yönetimin gayrimüslimlerin ilkokul

---

⁴⁶⁶ E. Benbassa, a.g.e. s.21.

⁴⁶⁷ A. Arslan, a.g.e. s.184.

açmalarına izin vermediği bir dönemde Haham Okulu için gerekli iznin alınmasını, kendileri için büyük bir zafer olduğunu belirtmekteydi.⁴⁶⁸

Ancak Haham Okulu'nda Türkçe derslerin verilmesi, gelenekçi Yahudiler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Hayim Nahum ve Alliance mensubu kişiler, okulu tartışmalardan uzak bir şekilde eğitim vermesi için Kuzguncuk'a taşımıştır. Böylelikle Haham Okulu'nda, Alliance teşkilatının doğrudan kontrolünde olmasa bile Alliance'ın istediği istikamette yeni hahamlar yetişmeye başlamıştır.

Nahum, bir yandan Doğu Yahudileri'nin gereksinim duyduğu yeni insanları yetiştirebilecek olan Haham Okulu için destek ve propaganda komiteleri oluşturmuş, bir yandan da kurduğu komitelerle birçok yandaş kazanmıştır.

Nahum, İstanbul'da bulunduğu süre içinde Yahudi cemaatine yön veren konuşmalar da yapmaktaydı. Öyle ki, bir gün Hasköy Alliance Okulu'nda yaptığı konuşma sonrası, okulun önü 'Okuma yazma öğrenmek istiyoruz biz' diye bağırانlarla dolmuştur. Nahum, cumartesi günleri Kuzguncuk, Piripaşa, Hasköy, Galata İtalyan Tapınağı'nda düzenlenen çeşitli konferanslara katılarak cemaati bilgilendirmeye çalışmıştır.

Nahum, Sinagoglarda halk için düzenlenen konferanslar da, genellikle Musevilik üzerine konuşmalar yapmaktaydı. İstanbul'un her tarafında yapılan bu konferanslar sayesinde okumuş Yahudiler de XIX. yüzyıl sonunda "Yahudi sorunlarına kafa yormanın gerekliliğini kavramış duruma" gelmişlerdir. Hayim Nahum'un ifadesiyle, bu konferanslarda iğne atsan yere düşmüyordu.⁴⁶⁹

Nahum'un Hasköy ve Galata'da okulların ilk sınıflarında okuttuğu Yahudi Tarihi dersleri dikkatle izleniyor ve onlara haftada 2 kez de Yahudi ahlakı üstüne konferanslar veriyordu.⁴⁷⁰

AIU, Nahum'u geleceğin Hahambaşısı olarak düşünmekteydi. Nahum'u Alliance'ın adamı olarak nitelendiren Esther Benbassa, 19. yüzyılda hahamların Alliance'a karşı olduklarını belirterek, Nahum'un hahambaşı olmasını şöyle değerlendiriyordu: " Alliance'a göre Nahum başa geçerse topluluk yönetimi okullara

---

⁴⁶⁸ E. Benbassa, a.g.e. s.94.

⁴⁶⁹ A. Arslan, a.g.m. s.299.

⁴⁷⁰ E. Benbassa, a.g.e. s.70.

yardım etmek zorunda kalacaktı. Alliance okullarının giderlerinin bir kısmını topluluk yönetimi karşıladı. İkinci olarak da Hahamlar artık Alliance'a karşı olamayacaklardı.⁴⁷¹

Alliance'ın desteklediği Nahum'un yükselişi hızlı olmuş ve 1899'da İstanbul Yahudi cemaati idare meclisinin sekreterliğine atanmıştır. 2. Abdülhamit ile yakın ilişkisi olan Moşe Halevi'nin Jön Türk devrimi sonrası istifaya zorlanmasıyla birlikte, Yahudi cemaati idare meclisi, Hahambaşılık makamına vekalet etmek üzere Nahum'u seçmiştir. Son olarak da yıllardır dikkatle yürütülen etkili makamlar için insan yetiştirme politikası sonuç vermiş ve Nahum 24 Ocak 1909'da Osmanlı Devleti Hahambaşılığı'na seçilmiştir.⁴⁷²

Nahum, Osmanlı Devleti'nin hahambaşısı seçildiğinde Alliance Genel Sekreteri Bigart, Nahum'a, "Sizin başarınız 'liberal düşüncenin' başarısıdır. Alliance da sizin zaferinizden payını aldı..." diyerek tebrik etmiştir.⁴⁷³

Nahum, Osmanlı Hahambaşılığı'na seçilmesiyle beraber, İstanbul'daki Yahudi cemaati Alliance'ın etkisi altına girmiştir. Nahum, ülkenin çeşitli illerinde Türkçe vaazlar vermiş, Alliance'ın çalışmalarını anlatmıştır. Dinleyicileri arasında hükümet üyeleri de vardı. Nahum, 17 Mayıs 1910 Merkez Komitesi'ne yazdığı mektubunda: "Tapınaklarda, çeşitli kurumlarda verdiğim vaazlarda, dinleyicilere meslektaşlık ve birlik duyguları vermeye çalıştım. Dernekler, kütüphaneler vb. kurarak cemaati, Alliance'ın uygarlaştırıcı görevine yardımcı olmaya çağırdım" demektedir.⁴⁷⁴

Osmanlı Devleti'ndeki en etkili Yahudi kurumu olan hahambaşılığında etkin olmayı hedefleyen AIU, artık hedefine ulaşmış ve kısa bir sürede Osmanlı Yahudileri'nin idaresini ele geçirmiştir. Açılan AIU okulları AIU'ın yönlendirdiği eğitim anlayışı ve müfredatı sayesinde AIU'ın etkinliği Osmanlı Devleti'nde gün geçtilçe sağlamlaşmıştır.

---

⁴⁷¹ Moşe Grosman, **Dr. Markus**, 1992, İstanbul, s.198.

⁴⁷² A. Rodrigue, a.g.e. s.185,186.

⁴⁷³ E. Benbassa, a.g.e. s.168.

⁴⁷⁴ a.g.e. s.178.

AIU, Türkiye’de 1860’lardaki ilk tutuk faaliyetlerinden sonra artık epey bir yol almıştır. Hahambaşılık makamında şimdi eğitimini ve yükselişini büyük ölçüde Alliance’a borçlu olan ve bir vesileyle kendisi de “benimle Alliance arasında bizi bütünleştiren ahlaki bir bağ var” diyen bir kişi vardı. Nahum’un hahambaşılığa seçilmesi, Alliance yanlısı seçkinlerin cemaat içinde güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Jön Türk Devrimi ile oluşan serbest ortamda muhafazakâr unsurlar cemaat içinde geri planda kalmıştır.⁴⁷⁵

Alliance’ın ve Nahum’un başarısı, gerçekte, Fransız yandaşlarının Alman yandaşları karşısındaki zaferini göstermekteydi. Çünkü 1901’de Alman Yahudileri’nin kurduğu Hilfsverein der Deutschen Juden, Alliance’ın Doğu’daki eğitim çalışmalarına benzeyen, ama daha az kapsamlı bir çalışmaya girişmişti. Alman dilini ve kültürünü yayarak alman ticaretinin ve etkinliğinin gelişmesine yardımcı olmayı düşünüyordu. Yahudi cemaatinin eski yönetimini savunanlar, hahamlar, yıllardır Alliance’a ve onun ülküsüne, gerçekleştirdiklerine düşman, gelenekçi Avrupa çevrelerinin desteklediği tüm akımlar Alman kampında birleşmişti. Cemaatin motor güçlerinin Alliance yanlılarının eline geçmesi, bir egemenliğin son bulması olasılığına işaret ediyordu. Alliance’ın koruduğu Nahum, artık iktidar gücünün merkezine gelmişti.⁴⁷⁶

Alliance’ın gerçekleştirdiği işler kadar onun ideolojisine de bağlı olan Nahum, Yahudi burjuvazisinin doğrultusunda hareket etmiştir. Nahum, Alliance’ın yaşaması için Yahudi burjuvazisinin vereceği desteği kesinlikle gerekli görmekteydi.

Siyonistlerin sürekli saldırılarına karşı Hahambaşının tüm desteğini alan Alliance okulları, bu sayede büyük bir güvenlik içinde çalışmışlardır. Nahum için Fransa ve Alliance, birbirlerinden ayrılmaz iki şeydi. Nahum, Fransızca konuşan bir Fransız dostu ve Alliance’ın eğitim çalışmalarının bir savunucusuydu. Öyle ki, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri’ne bağlı okulları bir bir kapatırken, o, Alliance’a bağlı okulların açık kalması için mücadele etmiştir.

Ancak Siyonizm taraftarları Alliance’ı ve Nahum’u rahat bırakmamıştır. Hatta Balat Alliance Okulu’nun yoksul çocuklar için düzenlediği eğlence için Balat

---

⁴⁷⁵ A. Rodrigue, a.g.e. s.187.

⁴⁷⁶ E. Benbassa, a.g.e. s.27,28.

sokaklarına yapıştırılmış afişlerdeki ‘Alliance’ kelimesi dahi gizlice silinmiştir.⁴⁷⁷ Nahum, ilerleyen zamanlarda gelenekçi Yahudilerin ve Siyonistlerin suçlamalarına karşı, “Onların suçlamaları, benim Alliance taraftarı olmamdan kaynaklanan bir onurdur benim için” demektedir.⁴⁷⁸

Bu arada Fransa’nın planı, Yakınoğu’daki etkinliğini korumaktı. Çünkü Alliance’ın okulları ve yerel Yahudiler onun davasına hizmet etmekteydi.⁴⁷⁹ Ancak İtilaf Devletleri’nin 1918 sonunda İstanbul’u işgali üzerine İngiltere’nin desteğindeki Siyonistler, Alliance ve Alliance mensubu Hahambaşı Nahum’a karşı harekete geçmişlerdir. Siyonist Yahudilerin İstanbul’daki esas gücü elinde tutan İngiliz desteği ile Alliance okullarının kapatılmasından korkan İstanbul’daki Fransız Büyükelçiliği,⁴⁸⁰ Alliance’dan, okulların kapatılmaması için yeni şartlara uyum sağlamasını ve Alliance okullarında İbraniceye daha geniş yer verilmesini istemiştir.

Nihayetinde Nahum, Siyonist baskılara daha fazla dayanamamış ve Mart 1920’de istifa etmiştir. Ancak Nahum, Hahambaşılık görevinden istifa ettikten sonra da Alliance için çalışmalarını sürdürmüştür.⁴⁸¹

2.7. Alliance Israélite Universelle İstanbul Bölge Komitesi’nin Diğer

Faaliyetleri

AIU İstanbul Bölge Komitesi, çok çeşitli şekillerde bölge Yahudileri ile irtibat halindeydi. Eğitim sürecinde Paris Merkez Komitesi’nin direktifleriyle hareket eden komite, cemaat içerisinde oldukça etkin bir rol üstlenmiştir.

İstanbul Bölge Komitesi, İstanbul Yahudi cemaati ile de yakından ilgilenmiş ve onlara çeşitli sosyal yardımlarda bulunmuştur. Hatta bazen Alliance okulları, eğitim öğretim yuvaları olmalarının yanında, cemaat halkının zor zamanlarında bölge halkına sığınak görevi de görmüştür.

19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında İstanbul’daki tüm semtler genellikle ahşap yapılardan oluştuğu için, zaman zaman büyük yangınlara sahne olmaktadır.

---

⁴⁷⁷ E. Benbassa, a.g.e. s.181.

⁴⁷⁸ a.g.e. s.167.

⁴⁷⁹ a.g.e. s.40.

⁴⁸⁰ A. Arslan, a.g.m. s.300.

⁴⁸¹ E. Benbassa, a.g.e. s.194.

Özellikle de Yahudi yerleşim yerleri olan Hasköy, Balat ve Kuzguncuk, İstanbul'u yakıp yıkan yangınlarda en çok zarar gören yerlerdi. Örneğin 5 Aralık 1883'de Hasköy'de bin'den fazla evin yandığı, 5 bin'den fazla Yahudi'nin evsiz kaldığı yangında, İstanbul Alliance Komitesi mensupları, yangınzedelere yardım temin etmek büyük gayret etmiştir. Alliance Komitesi Başkanı S.Fernandez himayesinde İstanbul Yahudi cemaati ileri gelenlerinden bir heyet oluşturmuştur. Heyet, Avrupa'da bazı büyük Yahudi iş adamları ve hayırseverlere telgraflar yollayarak yardım talebinde bulunmuştur. Temasa geçilen kişiler arasında bulunan Baron de Hirsch, Alliance Komitesi'ne 50 bin Frank bağışta bulunmuştur.⁴⁸²

Alliance Komitesi, yangınzedelerin zararları ve içinde buldukları zor durum nedeniyle bu insanlara birkaç süreyle yardımda bulunulması gerektiğine karar vermiştir. Sultan II. Abdülhamid'in başkanlığını yaptığı yardım heyeti ile S.Fernandez'in başkanlığını yaptığı Alliance heyeti, ortak hareket şekli üzerinde kendi aralarında mutabakat sağlamıştır. Sultan'ın başkanlığını yürüttüğü heyet, bir süre yangınzedelere ekmek, kömür ve gaz yardımında bulunmaya karar vermiştir. Alliance'ın yardım heyeti ise, battaniye, şilte, çamaşır ve gerektiği takdirde yiyecek malzemeleri hibe etmeyi kararlaştırmıştır. Ayrıca imkanlar elverdiği sürece, yangınzedelere barınacak yer vermeyi üstlenmiştir. Paris Merkez Komitesi ise, değişik Yahudi cemaatlerinden ve genellikle Paris'te yaşayan muhtelif kişilerden bağış temin etmiştir. Bu bağışları da Alliance'ın İstanbul komitesine yollamıştır.⁴⁸³

13 Mart 1908'de yine Hasköy'de çıkan başka bir yangın nedeniyle evsiz kalan pek çok vatandaş, yanan mahallenin karşısında bulunan ve semtin tek taş binası olan Alliance İsraélite okuluna sığınarak canını kurtarmıştır.⁴⁸⁴

Tüm varlıklarını bir yangınla kaybeden cemaate ilk yardım, yine AIU İstanbul Bölge Komitesi'nden gelmiştir. Alliance İsraélite okulunun müdürü tarafından haberdar edilen Alliance İsraélite Bölge Komitesi Başkanı İsaac Fernandez, ilk yardımları göndermiştir. Fernandez, yangınzedeler için bir komisyon oluşturulması için İstanbul Yahudi toplumlarının önce gelenlerini bir toplantıya davet

⁴⁸² Rıfat Bali, "Hasköy yangını," (1), Tarih ve Toplum, c. 35, S. 205, Ocak, 2001, s.34,35.

⁴⁸³ R. Bali, "Hasköy Yangını," (1), s.34,35.

⁴⁸⁴ R. Bali, "Hasköy Yangını," (2), Tarih ve Toplum, c. 27, S. 159, Mart, 1997, s.22.

etmiştir. Toplantı 17 Mart'ta Galata Alliance Israélite Erkek Okulu'nda yapılmıştır. Oluşturulan komitede, AIU de bizzat yer almış ve yardım faaliyetlerinde iştirak etmiştir.⁴⁸⁵

AIU İstanbul Bölge Komitesi, İstanbul'da meydana gelen ve cemaati etkileyen her türlü kötü durumda, cemaatinin yanında yer almış, onları desteklemiştir.

AIU İstanbul Bölge Komitesi, İstanbul'daki çeşitli sosyolojik araştırma faaliyetleri içerisinde de bulunmaktaydı. Örneğin İstanbul'daki yabancı uyruklu Yahudiler arasında fuhuşun nasıl başladığına yönelik bir araştırmada yer almıştır. Konuyla ilgili bir rapor hazırlayan AIU'in yerel muhabiri ve aynı zamanda İstanbul Aşkenaz cemaati lideri Aron Halévy, raporu Paris Alliance Merkezi'ne yollayarak onları bilgilendirmiştir.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁵ R. Bali, "Hasköy Yangını" (2), s.22.

⁴⁸⁶ R. Bali, "İstanbul'da Yahudi ve Fuhuş Tacirleri" Tarih ve Toplum, c. 40, S. 235, Temmuz, 2003, s.9.10.11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE OKULLARININ YAHUDİ TOPLUMUNA ETKİSİ

3.1. Yerli Halkın ve Hahamların Alliance Israélite Universelle

Okullarına Yaklaşımları

Modern bir eğitim sistemi öngören Alliance Israélit okullarının kurulması, Yahudi ruhanilerinin tepkilerini doğurmuştur. Özellikle AIU ile mahalli hahamhaneler birbirine karşı kuşkucu bir tutum içindeydiler. Çünkü Yakındoğu'daki geleneksel hahamhane kurumu ile AIU birbirine tamamen zıt dünya görüşlerine sahiptiler.⁴⁸⁷

Geleneklerine çok bağlı olan Türkiye Yahudileri tarafından bu okullara tepkiler çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Hahamlar Hasköy Piripaşa'daki ilk modern Yahudi okulunda İbranice yanında Türkçe ve Fransızca okutulmasına şiddetle karşı çıkmış ve okulu himaye eden Kamondo'yu aforoz etmişlerdi. Böylesi büyük bir tepkide en büyük rolü, Yahudiliğin kapalı ve taassup yönü ağır basan bir din olması oynamaktadır. Aralarındaki çatışma, Hahamların yönetimindeki okullarla, Alliance Israélit örgütü yönetiminde olan okullar arasındaki dini görüş farklılığından kaynaklanmaktadır. Yahudiler bu dönemde yabancı bir dili öğrenmeyi din değiştirme olarak yorumlamaktaydılar.

AIU 1875'te İstanbul'da okullar açmaya başlayınca, hahamlar, Piripaşa'daki ilk modern okula gösterdikleri tepki gibi yine karşı tepki göstermiştir. Hatta Kudüs hahamları, Alliance'a karşı bir afarozname yayınlamıştır. Bu yüzden Alliance, açtığı okullarda dini batırmayı hedef almadığını ispatlamak için çeşitli tedbirler almıştır. Okullarını aynı zamanda ibadethane haline getirmiştir. Öğrenciler, Alliance'ın açtığı okullarda sabah dersten önce ve akşam dersten sonra öğretmenleriyle birlikte ibadet etmekteydiler.⁴⁸⁸ Yine 1895 yılında açılan Şule-i Maarif'e haham yetiştirecek ayrı sınıflar eklenmiştir.

---

⁴⁸⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.103.

⁴⁸⁸ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.201.

L'Univers Israélite'de yayınlanan bir raporda, Alliance okullarına karşı gösterilen olumsuz tavır açıkça kendini göstermektedir. Raporda, 1873'ten beri kurulan okullara çoğu Yahudilerin, özellikle de hahamların iyi gözle bakmadığı, hahamların düşmanlıklarını açık ve gizli olarak devam ettirdiği, bu yüzden birçok ailenin çocuklarını Alliance'ın açtığı okullara göndermekte tereddüt ettiği anlatılmakta, ancak tavrın giderek değiştiği belirtilmektedir. Bu raporda, Alliance'ın açtığı okullara yapılan en büyük eleştirinin, bu okullara devam eden çocukların dini duygularının zayıflaması olduğu belirtilmekte ve bunun da doğru olduğu dile getirilmekteydi.⁴⁸⁹

Aslında Hahamların tepkisinin başka bir boyutu daha vardır. O da, gelenekleri kullanan hahamlar, ekmek kapıları olan Meldar (dini okul) öğretmenliklerinin uzun vadede ellerinden gideceğinden ve Avrupa tarzı eğitimin getireceği dinden bağımsızlaşmanın, üstün konumlarını sarsacağından endişe etmekteydiler. Bu nedenle Alliance okullarına tepki göstermişlerdir.⁴⁹⁰

Nahum, 19 Eylül 1906'da Merkez Komitesi'ne yazdığı mektupta, hahamlar kurulunun Alliance'ın çalışmalarına pek de dostluk beslemeyen kişilerden oluştuğunu söylemektedir. Nahum, söz konusu mektupta şöyle demektedir; "Alliance'a karşı savaş, aynı zamanda haham takımı için ekonomik ve ideolojik anlamda gerçek bir tehdidi simgeleyen Batılılaşmaya karşı da bir savaştır. Haham topluluğunun öğretim alanındaki yerini, Alliance'ın eğittiği laik öğretmenler almaktadır. Bu eski topluluk, Haham Okulu'nun kurulmasıyla da din alanındaki yerini ilerici genç hahamlara bırakmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bir kurumun, geçirdiği tüm değişimlerle birlikte çağdaşlığa doğru evrimi, hahamların da içinde bulunduğu tutucuların kafasını karıştırmaktadır."⁴⁹¹

Nahum, bu mektubunda ayrıca, İstanbul hahamlarının Temmuz – Ağustos 1894'de tüzüğe geçirmiş olduğu "Kutsal dinimize göre, cemaatin parasını Alliance'a

---

⁴⁸⁹ A.H. Eroğlu, a.g.e. s.202.

⁴⁹⁰ E. Benbassa, A.Rodrigue, a.g.e. s.201.

⁴⁹¹ E. Benbassa, a.g.e. s.110.

vermek kesinlikle yasaktır” kararından bahsetmektedir. Nahum’un kendisi de, Alliance yanlısı tutumundan dolayı hahamlardan tehdit mektupları almıştır.⁴⁹²

3.2. Geleneksel Okulların Alliance Israélite Universelle Okulları

Karşısındaki Durumu

Geleneksel okullar olan ve uzun süre yaşayan Talmud Tora’ların, AIU’in kuruluşunu takip eden ilk on yılda, AIU okullarıyla bir arada var olmaktan belli bir rahatsızlık duyduğu gözlenmektedir. Aynı rahatsızlığı Alliance da kendi açısından yaşamaktaydı. Alliance yöneticileri, İbranice öğretimi ve Kutsal Kitap’ın Yahudi İspanyolcasına çevrilmesi üstüne kurulan geleneksel eğitime eleştirel yaklaşmışlardır. Yöneticiler, aydınlık düşmanı, cehalet ve bağınazlık yuvası olarak algıladıkları bu okulları raporlarında olabilecek en karanlık tabloyla betimlemişlerdir. Hem Avrupalı maskiller hem de AIU öğretmenleri, geleneksel okulların içinde buldukları sağlıksız koşulları, ezbere dayalı öğretim biçimini ve dış dünyaya kapalı oluşlarını eleştirmektedirler.

AIU’in ilk baştaki amacı, bu okulların yönetimine el koyarak onları kendi okullarının hizasına çekmektir. Ancak hahamhanenin bu kurumların denetimini bırakmaya niyeti yoktu. Bunun üzerine teşkilat, Fransızca, Yahudi tarihi ve aritmetik gibi derslerin müfredat programına alınmasını sağlayarak geleneksel okulları yenileştirmeye çalışmıştır. 1890’lı yıllar, bu yeniliklerin uygulanması açısından oldukça önemli bir dönemdir. AIU okullarının ve Fransızca öğreniminin giderek daha fazla rağbet görmesi, hahamhanenin direncinin zayıflamasına neden olmuştur.⁴⁹³ Geleneksel eğitimin baş destekçisi olan hahamların gücü, laik liderler ile yerel maskillerin 1850’lerden başlayıp 1870’lere dek devam eden çabaları sonucunda yavaş yavaş erimiştir. Gelenekçiler ilk başlarda reformcuların gayretlerini denetimleri altında tutmayı başarmışlardı, ancak Türkiye Yahudileri’nin içinde bulunduğu ekonomik darboğaz karşısında giderek pes etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁹⁴

İstanbul’daki Talmud Tora’ların dönüşüm süreci, cemaatteki sürekli devam eden kargaşadan dolayı uzun ve karmaşık olmuştur. Her şeye rağmen 20. yüzyıla

---

⁴⁹² E. Benbassa, a.g.e. s. 111.

⁴⁹³ A. Rodrigue, a.g.e. s.148,149.

⁴⁹⁴ a.g.e. s.256.

gelindiğinde Talmud Tora'lar da AIU okullarının programını taklit etmeye başlamışlardır. Alliance, kendi okulları sayesinde bu kurumları ya tamamen eritmiş ya da kendi eğitmenleri arasından birinin bu okulların başına getirilmesi yoluyla, örneğin Fransızca eğitimi gibi, köklü değişiklikler gerçekleştirmeyi başarmıştır. Böylelikle Alliance'ın etkisi kendi okullarının dışına da taşmıştır.⁴⁹⁵

Geleneksel eğitim sistemi, geçerli olan hakikatlerin aktarımını gözeten bir uygulamaya dayanmaktaydı. Çağdaş sistem ise, bireyi içinde yaşadığı toplumun faydalı ve üretken bir üyesi kılmayı amaçlamış ve ona bu yönde beceriler kazandırmaya çalışmıştır. Hem toplumsal hem de entelektüel beceriler kazandırmayı öne çıkaran bu eğitim sistemi, bireyin saklı gücünü sonuna dek açığa çıkarmasını sağlayacak fırsatları sağlayarak onu özgürleştiren, gelişime açık bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı Türkiye Yahudileri'ne ait geleneksel eğitim sisteminin 19. yüzyılın 2. yarısından başlayarak yıkıma uğraması ve yerini çağdaş-Avrupai bir sisteme bırakması, Türkiye Yahudileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Meldar'da veya Talmud Tora'da tamamen dine dayalı bir eğitim verilirken, AIU okulları esas itibarıyla laik karakterliydi. İbranice ile din bilgisine haftada 1-2 saat ayrılması bu gerçeği değiştirmemekteydi. Geleneksel eğitim sisteminin bütününe kapsayan din, AIU okullarında sıradan bir ders konumuna indirgenmişti. Böylece geçmişin olduğu gibi bugüne aktarılmasının önüne geçilmiştir. Bu durum Yahudi topluluğunun hem laikleşmesine önemli ölçüde katkılarda bulunmuş hem de bu süreci hızlandırmıştır.⁴⁹⁶

1. Dünya Savaşı öncesine gelindiğinde artık AIU okulları başlangıçtaki bocalama dönemlerini geride bırakmış ve bir hayli mesafe kat etmiş durumdaydı. Teşkilat, Yahudi eğitimi alanında egemenliğini kurabilmiş ve Türkiye Yahudi cemaatlerine yönelik standart bir kitle eğitimi tesis edebilmişti. Pek çok Yahudi çocuk, İstanbul gibi büyük kentlerdeki AIU okullarına devam etmese bile, okul çağındaki nüfusun neredeyse tümünün eğitilmesi sorumluluğu örgüte geçmiştir. Çoğu Talmud Tora'nın yönetimini ele geçiren ya da bu kurumlarda kendi programını uygulatmayı başaran AIU, kitle eğitimi alanında en önemli güç odağı olmuştur.

---

⁴⁹⁵ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s. 216.

⁴⁹⁶ A. Rodrigue, a.g.e. s.179.

AIU'in kurduğu okul ağına girmeyen veya bu okullarda verilen eğitimden doğrudan etkilenmeyen çok az sayıda Yahudi eğitim kurumu kalmıştır.

Bu arada Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlerin eğitim işleriyle 19. yüzyılın sonlarına doğru ilgilenmeye başlaması, eğitim alanını Batı Yahudileri'nin ve özellikle AIU'in çalışmalarına açık bırakmıştır. AIU okulları, Türkiye Yahudileri'nin Batılılaşmasında en güçlü etkeni teşkil etmiştir. 1914'e varıldığında Türkiye'deki her Yahudi cemaatinin bir AIU okulu olmuştur. Dinsel konuların İbranice ve Ladino okutulduğu geleneksel eğitim düzeni bunlarla rekabet edememiştir. Fransızca öğretimi başlatılarak AIU programını taklit etmeye kalksalar da, Yahudilerin eğitim sistemini tekeline almayı başarmış olan AIU, 40 yıl içinde Türkiye Yahudileri'nin eğitim çehresi tanınmayacak kadar değişmiştir.⁴⁹⁷

3.3. Alliance Israélite Universelle Okullarının Yahudi ve Türk

Toplumuna Etkileri

3.3.1. Alliance Israélite Universelle Okullarının Yahudi

Toplumunda Yarattığı Sosyal Etki

AIU okullarının uyguladığı ağdaş eğitim sistemi, Yahudi toplumunda o zamanda dek görülmeyen bir canlılık meydana getirmiş, bireye bir dizi toplumsal ve kültürel imkan sunularak kendisini istediği yönde geliştirme fırsatı vermiştir. Özellikle Kendi aralarında Gelenekçi-Alliance yanlısı-Siyonist fikri tartışmalarının yaşandığı yer olan İstanbul, her şeye rağmen kentteki Yahudilerin eğitim yoluyla gelişme ve kalkınmasında çok büyük başarılar elde etmiştir.⁴⁹⁸

İlk dönemlerde din adamlarından tepki gören AIU okulları, dini okulları destekleyerek ve onların maddi ihtiyaçlarını karşılayarak rahat bir çalışma ortamı oluşturmuştur. Ağırlıklı olarak Fransızca eğitim veren okullar sayesinde, İstanbul Yahudileri'nin büyük çoğunluğu artık Fransızca konuşmaktaydı.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁷ A. Rodrigue, "ok Dilli Bir Cemaatin Oluşumu," Tarih ve Toplum, c. 6, S. 31, Temmuz, 1986, s.18,19.

⁴⁹⁸ A. Arslan, a.g.m. s.300.

⁴⁹⁹ S. Ovadya, a.g.m. s.403.

Yahudi kız çocuklarının eğitimi açısından AIU'nun rolü, özellikle önem arz etmiştir. Kız çocukları geleneksel sistem içinde herhangi bir eğitim almıyorlardı. Talmud Tora'larda hiç kız öğrenci olmamasına rağmen, AIU okullarında öğrencilerin yarısından fazlasını kızlar oluşturuyordu. Örgütün kız çocuklarını da eğitim kapsamına alması, Türkiye'deki Yahudi topluluklar açısından çok önemli bir gelişmeydi.

Dolayısıyla AIU sayesinde Türkiye Yahudileri'nin tarihinde ilk defa kız çocukları esaslı bir eğitime tabii tutulmuştur. Bir kısmı mezun olduktan sonra meslek sahibi olmuştur. Kadının aile içindeki konumu da yükselmiş, erken yaşta gerçekleşen evlenmelerde azalma olmuştur. Eğitim, göreceli de olsa karı koca arasında bir eşitliğin tesis edilmesinde katkıda bulunmuştur.

Öğretim dilinin Türkçe değil de Fransızca olması, özellikle kültür alanında, çok önemli sonuçlar doğurmuştur. İstanbul gibi büyük şehirlerdeki Yahudi nüfusun bir bölümü, Alliance okulları yoluyla edindikleri Fransızca bilgisi ve tanıştıkları Avrupa kültürü sayesinde, 20. yüzyılın ilk 10 yıl diliminde yaşam koşullarını iyileştirmiştir. Artık ekonomik yaşama daha yoğun biçimde katılabilmekteydiler. Aralarında tüccarlar, küçük ölçekte iş adamları olduğu gibi Yahudi ve Avrupa firmalarında muhasebecilik yapan, banka memuru ve yönetici olan beyaz yakalılar da oluşmaya başlamıştır. Sayıları düşük de olsa hekimler, eczacılar ve hukukçulara da rastlanıyordu. Esnaf arasında da mesleki alanlarda yeni yeni etkinlikler başlamıştır.⁵⁰⁰

AIU okulları, Yahudi kitlelerinin ekonomik yönden dönüşümüne katkıda bulunan birçok unsurlardan yalnızca biri olsa da, öğrencilere kazandırdığı becerilerle onların toplumsal konumlarının iyileştirilmesinde de hayati bir rol oynamıştır. AIU mezunlarının yeterli bir şekilde öğrendikleri Fransızca, onlara iş dünyasında yeni kapılar açmaktaydı.

Fransızcanın Yahudiler arasında yayılması ve okullar sayesinde Avrupa ile geniş kitleler arasında bir aşinalığın oluşması, Batı'ya doğru yönelimin gittikçe artan bir şekilde Yahudi cemaatler arasında yerleşmesine yol açmıştır. Yahudi nüfusu

---

⁵⁰⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.205.

barındıran bütün merkezlerdeki okul müdürleri, gelenek ve alışkanlıkların dönüşüme uğradığını, Yahudilerin düşünme, konuşma, giyim kuşamlarında, kısacası hayat tarzlarında önemli değişiklikler olduğunu bildiriyorlardı. Günlük hayatın Avrupalılaşması, belki de bu yeni eğitimin en gözle görülür sonuçlarından biriydi. Alliance’ın Doğu Yahudileri’nin modernleşmesine katkıda bulunan en önemli etken olduğu varsayılabilir.⁵⁰¹

19. yüzyıl’da İstanbul’da tam 14 AIU okulu bulunmaktaydı ve büyük ölçüde bunların çabaları sonucunda XX. yüzyıl başlarında artık Fransızca konuşan bir Yahudi seçkin zümresi oluşmuştur. Bu dil, giderek kültür hayatının her bir yanını hükmü altına almıştır.⁵⁰²

Artık 1900’lerin dili artık 1840’larinkinden çok farklıydı. Ancak öğretim ve seçkin kültürü dili Fransızca olmakla birlikte, kitlelerin günlük konuşma dili hala Ladino idi. 1887 yılında AIU mezunlarının çoğalmasıyla birlikte birçok ailenin evde Ladino konuşmayı bırakarak Fransızcaya geçtiği görülmektedir.

Bunun yanında yeni burjuvazi, Alliance okullarında öğrendikleri Fransızca’yı sıkça kullanmayı şeref meselesi yapmaktaydı. Eşler arasında ve çocuklarla Fransızca konuşulmaktaydı. Hatta çocukların isimleri dahi artık Fransızca verilmekteydi. Torunlarla dedeler, nineler arasındaki sohbetlere ve erkeklerden daha geç bir dönemde okula alınan kadınlarla konuşmalarda Ladino kullanılmaktaydı. Bu, sosyolog ve dilbilimcilerinin “diglossi” dediği, yani her biri farklı kültürel işleve sahip iki dilin kullanımı durumunu ortaya çıkarmıştır.⁵⁰³

AIU’in Fransızca eğitimi benimsemesi Ladino’ya büyük bir darbe olmuştur. Ancak şu da var ki, batılı fikirler ancak Ladino aracılığıyla yaygınlaştırılabilirdi. Çünkü halk Ladino’yu tamamen bırakmış değildi.

1890’lı yıllardan itibaren Ladino gazetelerin sütunları dil meselesiyle ilgili polemiklerle dolup taşmıştır. Hepsi de AIU okullarından mezun olan Yahudi aydınları, okullarda öğretilmesi gereken diller hakkında Ladino yazılar yazıyor, bu dilin yozluğu, devrin ihtiyaçlarına cevap vermezliği ve artık terk edilmesi gerektiğini

⁵⁰¹ 19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler, s.85.

⁵⁰² A. Rodrigue, a.g.m. s.19.

⁵⁰³ H. Nahum, a.g.e. s.133,135.

vurguluyorlardı. Çoğu medeniyeti kavrayabilmek için Fransızca bilmenin şart olduğunu düşünmekle birlikte, birçoğu da geleceğin Türkçe de olduğunda hemfikirdi.⁵⁰⁴

Osmanlı Yahudileri'ne hakim olan ancak 19. yüzyılın ihtiyaçlarına cevap vermeyen Ladino, AIU okullarında çok iyi öğretilen Fransızca sayesinde gerilemiş ve seçkin zümrenin günlük hayatta Fransızca konuşup yazmasıyla neticelenmiştir.⁵⁰⁵ Alliance'ın eğitim faaliyetini mali yönden destekleyen ve bu ülkeden Fransa'ya gidip yerleşen Camondo ailesi gibi, Fransız eğitimi görenler de bu dili konuşmaya başlayınca, İspanyolca küçümşenen bir dil olarak yavaş yavaş silinmiştir.⁵⁰⁶

Bu küçümşeme büyük oranda Alliance'ın etkisine bağlıydı. Alliance'ın bu konudaki tavrı netti. Ladino'yu az bile olsa eğitim dili olarak kullanmak söz konusu değildi. XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren İbrani dilinin öğretilmesinin yandaşları, aynı zamanda Siyonizm'in de yandaşlarıydı. Çünkü Alliance, o dönemlerde Siyonizm'e karşıydı.⁵⁰⁷

Osmanlı Yahudileri'nin özgün dili Ladino, Osmanlı ülkesine göç eden Doğu ve Orta Avrupalı Aşkenaz Yahudiler'in konuştuğu Yidiş, İtalya'dan göç edenlerin konuştuğu İtalyanca'yı asimile etmişti. Fakat Fransızca ve Fransız etkisi karşısında aynı başarıyı gösterememiştir. Fransız dili, adeta bu içine kapanmış ve iki asırdır ekonomik kültürel çöküntü içindeki cemaati dünyaya açan ve diriltiren bir rol oynamıştır.⁵⁰⁸

Fransızca'nın öğretim dili olarak seçilmesinin iki önemli nedeni vardır. Birincisi öğretmenlerin eğitimidir. Alliance'ın Paris'te öğretmen yetiştiren okuluna seçilen öğretmen adayları, Fransızca sistemine dayanan bir sınav sonucu seçilmiştir. Fransız öğretmenler tarafından Fransızca eğitilmişlerdir. Paris ya da Versailles'da geçirdikleri 4 yıl boyunca sadece Fransızca konuşmuşlardır. Diğer bir sebepse ideolojiktir. Alliance yöneticileri 1789'un büyük ilkeleriyle doludur ve Fransızca'nın

---

⁵⁰⁴ A. Rodrigue, a.g.m. s.20.

⁵⁰⁵ İ. Ortaylı, a.g.e. s.333.

⁵⁰⁶ A. Almaz, a.g.e. s.206.

⁵⁰⁷ H. Nahum, a.g.e. s.113,114.

⁵⁰⁸ İ. Ortaylı, a.g.e. s.334.

evrensel bir kültürün aracı, insan haklarının, özgürlüğün ve eşitliğin dili olduğuna inanmaktadırlar.

Dolayısıyla AIU'nun eğitim alanındaki en önemli ve en kalıcı faaliyeti, Fransızca'yı Türkiye Yahudileri'nin kültürel profiline eklemesi olmuştur. Türkiye'deki Yahudi kuşaklar, 1860'lardan başlayarak Fransızca'yı yavaş yavaş benimsemiş ve bu dili günlük hayatlarına egemen kılmışlardır.

1908'den sonra Türkiye Yahudileri arasında gelişen Siyonist hareketi, İbranice propagandası yaptıysa da fazla başarılı olamamıştır. Fransızca tanım icabı medeniyetin dili sayılmaya devam etmiştir. Çok sayıda Yahudi AIU okullarından sonra Türk yüksek okullarına gitmeye başladılarsa da, Yahudi nüfusunun çoğunluğuna AIU yeterli gelmekteydi. Kısacası AIU okullarının getirdiği Fransızca, uzun süre Türkiye Yahudileri'nin eğitim dili olmaya devam etmiştir.

Bu arada Faaliyete geçen Alliance okullarının Fransız ekolünün etkisinde olduğu bir gerçekse de, bunun Fransa Devleti'nin resmen Osmanlı Yahudileri'ni himaye etmesi anlamına gelmeyeceğini vurgulamak gerekmektedir. Ancak yine de bu okulların Fransız kültürünün misyonerleri gibi etki yaptığı da şüphesizdir.⁵⁰⁹

Alliance, Türkiye Yahudileri'ne ilk defa Avrupalı bir temel eğitim götüren örgüt olmuştur. Pek çok Yahudi kuşak, bu okullarda eğitim görmüştür. Ne var ki bunların birçoğu eğitimlerini tam anlamıyla alamamışlardır. Çünkü ekonomik sebepler, onları okulu erkenden bırakmaya zorlamaktaydı.

Şöyle ki; Alliance'ın etkisi, mahalle okullarının bölgedeki önemine ve başka eğitim kurumlarının sunduğu olanaklara göre bölgeden bölgeye değişiyordu. Alliance okulları, ortalama 3 yıl okula devam eden çok sayıda öğrenciyi eritti. Orta gelir düzeyli ve refah ailelerin çocukları okula daha uzun süre devam ederken, diğerleri sadece okuma ve yazmanın temellerini alabiliyordu. Bir seneden daha az bir süre kalanlarsa, okuldan çıktıklarında aynen girdikleri gün kadar donanımsız oluyorlardı. Bu yüzden bu gruptakilerin aldığı eğitim, bir parça Fransızca ve aritmetiğin ötesine geçememekteydi.⁵¹⁰

---

⁵⁰⁹ H. Alkan, a.g.e. s.166

⁵¹⁰ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s. 216.

Buna karşın, önemli sayılabilecek sayıda Yahudi için Alliance okulları, gerek ticaret gerekse serbest meslek dallarında uzmanlaşma yolunda daha ileri seviyelerde eğitim almanın kapılarını açan ve böylece toplumsal mevki açısından üst basamaklara tırmanma imkanı sağlayan bir işlev görmüştür. Alliance'ın, oluşmasına önemli katkıda bulunduğu bir Yahudi burjuva sınıfı 20.yüzyılın başlarındaki Türkiye'de kendini göstermeye başlamıştır.

Bunun yanında XX. yüzyıl başında İstanbul'daki Alliance okullarının Fransızcaya olduğu kadar Almancaya da ağırlık vermesi, yerli halkın –faydacı bir bakış açısıyla- Batı dillerinin öğretimine verdiği önemi ve eğitim faaliyetlerini tamamen bu faydacı çerçeve içinde değerlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Yahudileri'nin gözlerini batıya çevirmeleri özellikle de Fransa'ya açılmaları cemaat içi gazetecilik ve edebiyat alanında da zenginleşme sağlamıştır. İstanbul'da ilk kayda değer olanı, Yehezkel Gabay'ın editörlüğünü yaptığı 1841-1866 yılları arası Fransızca yayımlanan “Journal İsrailit” tir.⁵¹¹ Devletin her köşesine yayılmış gazete ve dergiler, Yahudi cemaatini ortak tavır belirlemede, iç ve dış olaylardan haberdar ederek ortak şuuru arttırmada ve bazı hahamların ya da laik cemaat liderlerinin hatalı işlerinde tepkinin tabana yayılmasında oldukça etkili organlar haline gelmiştir. Batıda yayımlanmış ve klasik haline gelmiş ünlü eserler, Fransızcadan İbraniceye çevrilerek bu gazete ve dergilerde yayımlanmıştır. Edebi eserlere yer veren bu gazete ve dergiler yoluyla laik bir Yahudi edebiyatı da yaratılmıştır.

Alliance, yalnızca gençlerin eğitilmesi, onlara meslek kazandırılması konusunda çalışmakla kalmamaktaydı. Aynı zamanda okul süresini kapsayan, hatta okul sonrasına da uzanan değişim sürecini hızlandıracak sosyal yaşam seçenekleri sunmaktaydı. Alliance'ın yerleştiği bu ağ, zamanla siyasallaştı ve Alliance'ın, önemli bir fikir odağı, bir düşünce platformu olarak camianın siyasi arenasındaki Hilferversverein der Deutschen Juden, Dünya Siyonist Örgütü ve 1911 yılı itibariyle Osmanlı başkentine ilk localarını kuran Bene Berit gibi diğer gruplarının arasında yer

---

⁵¹¹ H. Alkan, a.g.e. s.100,101.

almasını sağlamıştır.⁵¹² 1883’de Fransa’da açılan Bene Berit Yahudi locaları, Alliance Israélit’le ortak olarak Türkiye’de faaliyetlerine devam ettirmiştir.⁵¹³

Başka bir kaynakta Béné Bérith ve Masonluk’un, Alliance’ın etkisiyle oluşan yeni Yahudi burjuvazisinin iç dernekleri olduğundan bahsedilmektedir. Masonluğun insancıl ve evrenselci felsefesinin, Alliance’ın felsefesi ile iyi uyduğundan söz edilmektedir. Béné Bérith’e gelince, aslında o XX. yüzyılın ilk yıllarında Alliance’a karşı koymak için Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan derneklerden biriydi. XIX. yüzyılın ortasında masonluğu model olarak New York’ta kurulmuştur. Avrupa ve Osmanlı Devleti’nde localar açmıştır. Yahudi ileri gelenleriyle Fransızca toplantılar yapmış, Fransızca bültenler çıkarmıştır. Faaliyetleri, Alliance’ınkilerle rekabet etmekteydi.⁵¹⁴

Bu arada Alliance’ın artan etkisini gören Anti-Siyonist Alman teşkilatı “Hilfersverein der Deutschen Juden” ve 1871 yılında kurulan “Anglo Jewish Association (İngiliz Yahudi Birliği),” Alliance gibi okullar yoluyla Osmanlı Yahudileri’nin kültürel hayatına etki etmek istemişlerdir. Ancak Alliance ile karşılaştırılamayacak kadar az başarı göstermişlerdir. Ayrıca Viyana’nın İsraelitische Allianz’ı ve American Jewish Committe de Alliance ile rekabet etmekteydi. Bu gelişmeler, Alliance’ın etkisinin oldukça büyük ve önemli olduğunu göstermektedir.

AIU, kendisini pek çok çatışmada hakem rolünde de bulmaktaydı. Bu durum, genelde Batılı Yahudilerin, özelde ise örgütün gittikçe artan prestijinin kanıtıydı. Alternatif bir güç odağı olarak örgüt, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturuyor ve iç politik gelişmelere etkide bulunuyordu.

Alliance’ın Sefarad ve Doğu’lu Yahudiler üzerinde kazandığı başarının altında yatan etken, eğitimcileri ve okul yöneticileri ile bu kişilerin tutumlarıydı. Okulun ve eğitim sisteminin iyi işlediğini günü gününe denetleyen bu kişileri, basit birer öğretmen olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Onlar, Yahudi cemaatinin hamisi gibi davranıp onun adına yerel güçlerle görüşmeler yapmışlardır. Öte yandan, Batılılaşmayı her düzeyde ve her yönden destekleyerek cemaati şekillendirme

---

⁵¹² E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s. 217.

⁵¹³ H. Tanyu, a.g.e. s.343.

⁵¹⁴ H. Nahum, a.g.e. s.136.

çabalarını da sürdürmüşlerdir. ENIO’da eğitilen bu kadrolar, yeni katıldıkları öğretilerden kazandıkları yeni kültürü yaymakla görevlendirilmişler ve Alliance’ın bu eğitmenleri sayesinde Doğu’nun yerlisi Yahudiler arasında ilk entelektüel elit oluşmuştur.⁵¹⁵

Alliance, Osmanlı Yahudileri’ne kültürünü benimsetmiştir. Ancak bu durumun, Alliance tarafından yaratılmış olan elitlerde geleneksel değerler karşısında bir kültürsüzleşmeye neden olduğu ve bu elitleri içinde yaşadıkları ortamdaki koparmaya katkısının olduğu da inkar edilemez. Alliance’ın yöntemleri, merkeziyetçiliği, otoriterliği Parisli yöneticilerin ideolojisine uygun olmayan yerel deneyimlerin gelişmesine izin vermemekte, yerel her girişim derhal durdurulmakta ve sert bir şekilde yargılanmaktaydı. Alliance, hedeflerine aykırı bir tarzda, birileri Batı’ya bakan Yahudiler, diğerleri giderek Anadolu’daki köklerine bağlanan Türkler arasındaki hendeği genişletmeye katkıda bulunmuştur. Ayrıca Batılılaşmış elite, sosyal ve iktisadi açıdan gelişmekte zorlanan, dini değerlerine çok bağlı kalan ve Siyonizm eğilimine boyun eğecek olan bir yarı-eğitimli kitle arasında bir uçurum yaratmıştır.⁵¹⁶

Fransızca, cemaate eğitim ve meslek alanında, Batılılaşma yolunda imkanlar sunmuştur ancak cemaat içinde başka bir toplumsal kargaşayı da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti’nde Yahudiler dışındaki hiçbir cemaat Fransızca’yı modern kitle eğitiminde kullanmamıştır. Fransızcanın bu okullar tarafından öğretim dili olarak kullanılması sadece aileler arasında değil, aynı aileye mensup olan kişiler arasında da çok ciddi toplumsal farklılaşmalarının belirmesine yol açmıştır. Bir ailenin bu okuldan mezun olan çocukları Fransızca’yı çok rahat konuşmakta ve yazmakta, ailenin diğer fertleri ise İspanyolca konuşmaktadır. Modernlik ile gelenek aynı aile içerisinde kendisine yer aramaktaydı.

Fransızca’nın Osmanlı Yahudileri arasında yaygınlaşması, zaman içinde örgütün resmi ideolojisiyle de uyuşmayan ciddi bir paradoks yaratmıştır. Dilin benimsenmesine paralel olarak ortaya çıkan Fransız hayranlığı, örgüt ideolojisinin anahtar ilkelerinden birisi olan “Yahudilerin içinde yaşadıkları topluma

---

⁵¹⁵ E. Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.213,214.

⁵¹⁶ H. Nahum, a.g.e. s.139,140.

entegrasyonu” idealinin hayata geçirilmesine olumsuz etki etmiştir. Modernleşmenin kendine özgün yolu, İslam topraklarındaki Yahudileri böyle bir entegrasyona değil, tam tersine, ortamdaki gittikçe artan kültürel ve politik bir kopuşa yöneltmiştir.⁵¹⁷

Alliance, yerel Yahudi otoritelerle zıtlaşmamak için İbrani dili ve Yahudi dini eğitimini, görenekçi ve skolastik karakterli hahamlara teslim etmişti. Öğretmenler ve onlarla birlikte Fransız dili, çağdaşlık, geleceğe açıklık, evrensel bir kültür aracı olarak görülmekteydi. Ancak bu durum geleneksel değerlerde azalma ile neticelenmiştir. Dini gereklerini yerine getirme, artık bir toplumsal kimlik saptama kriterine dönüşmüştür. Ortaya çıkan bu yeni burjuvazide, sinagoga günde birkaç kez gidilmemekte, törenler eskisi kadar titiz bir şekilde kutlanmamaktaydı.⁵¹⁸

Mesela giyim de yeni burjuvaziye aidiyet kriteri haline gelmişti. Geleneksel kostüm, uzun tunik ya da entari, geniş kaftan ya da cüppe, XIX. yüzyıl sonunda sadece yaşlı kişiler tarafından, o da bayramlarda giyilmekteydi. Avrupalı giyim tarzı, çağdaşlık ve gelişme sembolüydü. Kadınların da en gençleri eldiven, cilalı ayakkabılar, şemsiye kullanmaktaydılar. Başlık ise, Yahudi cemaatinin gelişmesinde çok simgesel bir anlam taşımaktaydı. Modern olanları yenilikçilik ve Avrupalılaştırma simgesi şapkayla, Osmanlı Devleti’ne bağlılığın simgesi fes arasında tereddüt etmekteydiler. Hatta İbrani okulu ile Alliance yöneticileri arasında bir anlaşmazlık çıktığında bu, başlık seçimi ile ifade edilmekteydi.⁵¹⁹

Bunların dışında, Avrupalı güçlerin, Fransız ihtilalinin yeşerttiği milliyetçilik fikrini, Osmanlı gayrimüslimlerini devlete karşı harekete geçirmek için etkili silah olarak kullandıkları dönemde Osmanlı Yahudileri’nin milliyetçilik akımlarından çok fazla etkilenmemiş oldukları görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerileme dönemini cemaat olarak aynı şekilde yaşamış olmaları dolayısıyla kaderlerini Osmanlı ile aynılaşarak yaşamak durumunda kalmış olmalarıyla beraber, yıllarca baskı, korku, katliam süresince en rahat en huzurlu, kendilerini vatandaş gibi hissettikleri tek ülkenin Osmanlı ülkesi olmasıydı. En önemli nedense, Türkiye Yahudileri’nin batılılaşmasını sağlayan en

---

⁵¹⁷ A. Rodrigue, a.g.e. s.263.

⁵¹⁸ H. Nahum, a.g.e. s.136.

⁵¹⁹ a.g.e. s.133,134.

etkili kurum olan Alliance okullarının ideolojisinin Siyonizm'den önemli ölçüde farklılık göstermesiydi.⁵²⁰ Alliance okullarında eğitim alan Yahudiler, milliyetçilik akımından etkilenecek bir ortamı bulamıyorlardı. Bunun yanında Yahudi toplumunun en önemli sorunu, cemaat içi çatışmalardı. Bu nedenle ne Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımından ne de Siyonizm hareketinden etkilenmişlerdir. Aksine Osmanlı Devleti'ne bağlı kalarak, kendilerine tanınan özgürlüklerden ve ayrıcalıklardan mümkün olduğu ölçüde faydalanma yoluna gitmişlerdir.

Konuyla ilgili başka bir kaynak, Yahudilerin milliyetçilik akımından etkilendiklerini belirterek, konuya farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Buna göre 19. yüzyılda Siyon'a dönüş için Mesih'i beklemenin gerek olmadığına, başka yollardan dönüşün mümkün olabileceğine dair fikirler ortaya atılmış ve bu fikirlerin oluşumunu etkileyen en büyük faktörün 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan modern entellektüelizm olduğu belirtilmektedir.⁵²¹ Modern entellektüelizmin temelini ise milliyetçilik fikirlerinin teşkil ettiği açıklanmaktadır. Burada dikkat çeken husus, Filistin'de Yahudi Devleti kurulması için öncelikle tarımsal yerleşim bölgelerinin kurulmasına öncelik verilmesi gerektiği anlaşıldıktan sonra, bunun öncülüğünü AIU'nun Yafa yakınlarında açtığı Mikve Israel'in yaptığının belirtilmesidir.⁵²²

Eğitim hayatlarının bir dönemini Alliance okullarında geçiren ve gelecekte cemaatlerin ilerici kadrolarını oluşturacak olan kişilerin çoğunluğu, 20. yüzyılın başlarında Siyonistlere katıldıkları görülmektedir. Yahudi tarihçileri Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, Alliance okullarında yetişen öğrencilerin çoğunluğunun Siyonizm yandaşı olduğunu belirtmektedirler.⁵²³ Örneğin Edirne AIU okulunda öğrenim görmüş olan Rıza Tefvik, 11 Mart 1909'da İstanbul'daki Genç Yahudiler Derneği'ndeki konuşmasında kendisinin de bir Siyonist olduğunu söylemiştir.⁵²⁴

Alliance'ın Siyonizm'e karşı düşmanlığı bilindiğinde çelişkili gibi görünse de, Alliance, evrensel karakteri ile Batı Yahudiliği ile Akdeniz Yahudiliği arasında

---

⁵²⁰ H. Alkan, a.g.e. s.70,71,72.

⁵²¹ S. Kocabaş, a.g.e. s.95.

⁵²² a.g.e. s.134.

⁵²³ E.Benbassa, A. Rodrigue, a.g.e. s.274.

⁵²⁴ Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu**, Üçdal Neşriyat, 1982, İstanbul, s.114.

kurduğu bağlarla, sınırlar ötesinde var olan bir Yahudi “ulus” imajı oluşturmaya, Siyonizm’in temelini hazırlamaya ve yayılması için imkanlar yaratmaya muhtemelen katkıda bulunmuştur.⁵²⁵ XX. yüzyıl başlarında sergilediği Siyonizm karşıtı tavırlarında, bilhassa 1930’lu yılların sonlarına doğru, nötr bir tavra yönelerek yumuşama göstermiştir. Bu doğrultuda Filistin topraklarında kurulacak –Yahudi Devleti değilse bile- bir Yahudi yapılanmasını hem yaşadıkları mevcut ülkelerde baskı gören yahudilere sığınma yeri oluşturması hem de dünya Yahudiliği için manevi-kültürel yenilenme aracı olması açısından desteklemişlerdir.⁵²⁶

3.3.2. Alliance Israélite Universelle Okullarının Türk Toplumuna

Etkisi

Alliance okullarının sistemi ve eğitim politikası, Türk toplumunu da etkilemiştir. Okullarda işleyen sistemin benzerinin Türk okullarında uygulanması isteyenler olmuştur. 19. yüzyılda çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış olan Feridun Vecdi, Alliance okullarının hemen hepsinde, “Azil” denilen küçük sınıflar olduğunu, oyuna dayalı pratik bir öğretim yapılan bu sınıflara Türkiye’nin de ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Vecdi, yine kız okullarının yeniden kurulması gerektiğini belirterek, Alliance’ın kız iş okullarına benzer tarzda, şehir ve büyük kasabalarda 7, küçük kasabalarda ve köylerde de 5’er yıllık yeni kız okullarının kurulması gerektiğini vurgulamıştır.

Alliance okullarının özellikle Fransızca öğretimi konusundaki başarısından Osmanlı paşaları da etkilenmiştir. Hatta Alliance’da okuyan Yahudi çocuklarının, Osmanlı Paşalarının çocuklarına Fransızca dersler verdiği de görülmektedir. Örneğin yaşadığı dönemde İstanbul’da var olan en eski ve en zengin üç aileden birinin mensubu olan ve bir dönem Ortaköy AIU okulunda öğrenim gören Eliya Karmona, Tunuslu Hayreddin Paşa’nın çocuklarına Fransızca dersler vermiştir.⁵²⁷

Alliance okullarında önemli isimlerin öğretmenlik yaptığı görülmektedir. Öğretmenler Maarif Nezaretince atanmaktaydı ancak bu atamaların gönüllü mü

---

⁵²⁵ H. Nahum, a.g.e. s.140.

⁵²⁶ Salime Leyla Gürkan, **Yahudilik**, İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Yayınları, 2008, İstanbul, s.51.

⁵²⁷ R. Bali, “**Eliya Karmona**,” Tiryaki, S. 7, Şubat, 1995, s.17.

yoksa mecburi bir atamayla mı gerçekleştirildiğine yönelik bir bilgiye kaynak taramalarında ulaşılamamıştır. Ancak Alliance'ın Türk edebiyat tarihinde yer etmiş kişileri Türkçe öğretmeni olarak tuttukları bilinmektedir. Bunlardan biri önceden de değinildiği gibi Ahmet Rasim'dir. Bir diğer isim de Talat Paşa'dır. Talat Paşa, Edirne Alliance okulunda öğretmenlik yapmıştır.⁵²⁸ Talat Paşa'nın Alliance mezunu olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.⁵²⁹ Bunun yanında Alliance mezunu kızların, Türk okullarında anaokulu öğretmeni olarak görev yapmış olması oldukça önemli bir husustur.⁵³⁰

Alliance okullarının, önemli isimlere eğitim verdiği hatta mezun eğittiği anlaşılmaktadır. Birçok Türk Müslüman mebus (meclis üyesi) Alliance mezunuydu.⁵³¹ AIU okulunda tahsil görmüş bir cumhurbaşkanı dahi bulunmaktadır. Türkiye 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, ilk tahsilini Türk okulunda ikmal ettikten sonra, Bursa Alliance İsraélite okuluna devam etmiş ve uzun bir müddet Fransızca tahsil etmiştir.⁵³²

Ayrıca Filozof Rıza Tevfik⁵³³, II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinde rol oynayan Mahmut Şevket Paşa, Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşid Galib, Şair – Yazar Yusuf Ziya Ortaç, Sosyalist Mihri Belli, Ressam Avni Lifij gibi birçok tanınmış isim Alliance'da eğitim görmüştür.⁵³⁴

Rifailiğin Türkiye'deki önemli temsilcilerinden Kenan Büyükaksoy yani Kenan Rifai'nin de (1867–1950) Mekteb-i Sultani'den (Galatasaray Lisesi) sonra AIU okuluna gittiğinden bahsedilmektedir.⁵³⁵ Başka bir kaynakta Rifai'nin 13 yaşında iken Filibe Alliance İsraélite Okulu'na devam ederken edinmiş olduğu İzrail Kalep adlı arkadaşını, yıllar sonra telefon rehberinden arayarak tekrar bulduğu, eski günleri yad ettikleri anlatılmaktadır.⁵³⁶ Ancak Kenan Rifai'nin Galatasaray

---

⁵²⁸ Soner Yalçın, **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı – Efendi 2**, Doğan Kitap, 2006, İstanbul, s.114.

⁵²⁹ H. Nahum, a.g.e. s.130.

⁵³⁰ M. Ergün, a.g.e. s.95.

⁵³¹ H. Nahum, a.g.e. s.130.

⁵³² A. Galanti, “**Üç Türkiye Cumhurbaşkanı ve Yahudiler**,” Tiryaki, S. 6, Ocak, 1995, s.39.

⁵³³ A. Rondrigue, a.g.e. s.189; S. Yalçın, a.g.e. s.114.

⁵³⁴ S. Yalçın, a.g.e. s.114.

⁵³⁵ a.g.e. s.113.

⁵³⁶ Semiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol ve Huri Sofi, **Ken'an Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık**, Kubbealtı Neşriyat, s.140.

Lisesi'nden sonra memuriyet hayatına atıldığını, bir süre Hukuk Fakültesine gittiğini, Filibe'de bulunduğu sırada gidebileceği tek modern okulun Alliance okulu olabileceği için ilköğretim çağlarının başında gitmiş olabileceği, fakat Mekteb-i Sultani'den sonra Alliance okula gitmediğini söyleyenler de bulunmaktadır.⁵³⁷

---

⁵³⁷http://74.125.77.132/search?q=cache:4h5KLRkWbnwJ:www.kenanrifai.com/hakkinda_yazilanlar/makaleler/makale_08.html+r%C4%B1fai+Alliance&cd=34&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (erişim tarihi: 23.03.2009)

SONUÇ

Yahudi toplumunu toplumsal ve ekonomik çöküntüden kurtarmak ve modernleştirmek için eğitime yönelen AIU'nun, 1875 yılından itibaren İstanbul'da açmış olduğu okullar, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul Yahudilerini toplumsal ve kültürel değişimlere uğratmıştır. Bu değişim, Alliance okullarının bulunduğu tüm Yahudi cemaati içerisinde kendisini hissettirmiştir. Yahudi toplumunu dönüşüme uğratan bu modern eğitim hareketi, uluslararası Yahudi burjuvazisinin girişimleriyle gelmiş ve de geliştirilmiştir.

Alliance okulları sayesinde İstanbul Yahudi cemaati gelişme ve Batılılaşma yolunda önemli mesafeler kat etmiştir. AIU'nun Batı tarzı bir eğitim sistemiyle yola çıktığı okullarının müfredat programına ilerleyen zamanlarda mesleki eğitim de eklemesiyle, öğrenciler hem ilim sahibi olmuş hem de açılan atölyeler sayesinde meslek edinmişlerdir.

Alliance okullarının, özellikle Yahudi kız çocukları için eğitimde bir çığır açtığı söylenebilir. Geleneksel eğitim sisteminde herhangi bir eğitime tabii tutulmayan kız çocukları, ilk kez Alliance okulları sayesinde eğitime dahil olmuşlardır.

Alliance'in eğitim yoluyla çağdaş uygarlığa erişme girişimleri ilk dönemler tutucu çevrelerce tepkiyle karşılanmıştır. Tepkilerden çekinen Alliance'in, İbranice öğretimini hahamlara bırakarak ve bazı okullarına haham sınıfı açarak faaliyetlerini devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Alliance'in eğitim sistemi, yankılarını kısa sürede göstermiş olacak ki, geleneksel Yahudi okulları, ya kendini reforme ederek müfredat programında değişikliklere gitmiş ya da Alliance okulu haline gelmiştir. Birçoğunun daha sonraki yıllarda Alliance okulu haline geldiğini söylemek mümkündür. AIU'nun özellikle Seferad cemaatinin geleneksel eğitim sistemini ortadan kaldırarak, zamanla eğitim alanında bir tekel oluşturduğu ifade edilebilir.

AIU'nun tüm okullarında eğitim dili olarak Fransızca'yı kullanması sonucu, AIU okullarında okuyan öğrenciler temel derslerle beraber Fransızca'yı en iyi şekilde öğrenerek mezun olmuşlardır. Müslüman çocuklardan bazılarının da Alliance'ı tercih etmesi ve dönemin Osmanlı paşalarından bazılarının çocuklarına Alliance'da eğitim

alan Yahudi gençlerden Fransızca dersler aldirtması bunun önemli bir göstergesi sayılabilir. Bununla beraber özellikle erkek öğrencilerin çoğunun öğrenimlerini sonuna kadar götürmeden okuldan ayrıldıkları görülse de, 20. yüzyıl başında okula devam edenlerin önemli bir kesimi, tüm programı bitirdikten sonra ya daha ileri bir eğitim görmek üzere Türkiye veya Avrupa'daki okullara gitmiş ya da iş hayatına atılmışlardır.

Alliance, cemaat üzerinde en etkili kurum olan Hahambaşılık makamını istediği doğrultuda etkilemeyi başardığı anlaşılmaktadır. Son Osmanlı Hahambaşısı Hayim Nahum ile beraber Alliance Mezunu kişiler, artık Hahambaşılık makamında Yahudileri temsil etmeye başlamışlardır. Alliance'ın zor fakat kısa sürede elde ettiği bu başarısında, merkezi bir şekilde yönetilmelerinin ve Alliance ideolojisine sınıksız bağlı olan öğretmenlerin özveriyle çalışmaları şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. İstanbul Alliance okulları dahil açılan tüm Alliance okulları, Paris'ten yönetilmekteydi. Okulları denetlemek için AIU tarafından görevlendirilen müfettişler, raporları ile teşkilatın gidişatına yön vermişlerdir. Yine yerel komite ve okul müdürü, gidişat hakkında Paris Merkez Komitesi'ne ayrıntılı bir rapor göndermekle mükellefiter. Her türlü istek ve şikayet Paris'e yapılıyor, Paris'ten gelen direktifler doğrultusunda yol haritası belirleniyordu. Çalışmada da yararlandığım Hayim Nahum'un Paris Merkez Komitesi ile 1892–1922 yılları arasındaki yazışmalarını içeren “Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları” adlı eser, bu bakımdan son derece önemli bir kaynaktır.

AIU'nun İstanbul'da açtığı okullar sayesinde, Yahudi cemaatinin sosyo-ekonomik durumları düzelmiş, kendilerine etiket gibi yapışan “bağnaz, cahil, yenileşme karşıtı” gibi eleştiriler, yerini artık modernleşme içinde daha fazla yer almak isteyen Yahudi gençliğinin isteklerine bırakmıştır. İstanbul Yahudi cemaati, özellikle okulların eğitim dili olan Fransızca sayesinde artık yerel ve uluslararası ekonomide söz sahibi olmaya başlamışlardır. İstanbul'daki Yahudi cemaatine yön veren varlıklı Yahudilerin büyük bir kesiminin AIU okullarından mezun olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Alliance'ın, Fransa yanlısı bir Yahudi burjuva sınıfı yaratılmasına neden olduğu da söylenebilir. Alliance'ın eğitimi, 19. yüzyılın son dönemlerine gelindiğinde bu yeni Yahudi burjuvazisine yeterli gelmediği için

öğrenimlerinin kalan kısmını Galatasaray Lisesi'nde devam eden oldukça önemli bir Yahudi kitlesi bulunmaktadır. Çalışmanın arşiv tarama kısmında, İstanbul'daki Alliance okullarından Galatasaray Lisesi'ne geçmek isteyen pek çok Yahudi gencin istek dilekçelerine rastlanması bunun önemli bir göstergesidir.

Alliance okullarında öğrenim süreleri boyunca Fransızca eğitim alan öğrencilerin, eğitimleri sonrasında Fransız kültürü hayranı olarak mezun oldukları görülmektedir. Alliance, kuruluş aşamasında Yahudilerin “içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini” esas almaktaydı. Ancak içinde yaşadıkları Türk kültürü ve dilinden ziyade, Fransız kültürü ve Fransızca her zaman önceliğini korumuştur. Fransız toplumu içinde başarılı olan özgürleşme modelinin aynısının, farklı bir toplumda yaşayan Yahudi toplulukları için de uygulanmaya çalışılmasının cemaat içerisinde bir kopuşa neden olduğu anlaşılmaktadır.

AIU okullarının, Türkiye'nin modernleşmesinde ve batılılaşma sürecinde önemli bir örnek teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Özellikle AIU'nun kız okulları, 19. yüzyılda Osmanlı toplumuna ilk örnek teşkil etmesi açısından, topluma önemli bir model olmuştur. Uygulamalı öğretim metodunun Türk eğitimine girmesinde yine teşkilat tarafından açılan meslek okullarının, kurslarının ve atölyelerinin büyük etkileri olmuştur.

AIU, iç çatışmalar nedeniyle ayrı duran Yahudi cemaatini birleştirmiş ve toplumsal bir birlik şuurunun oluşmasını sağlamıştır. Bununla beraber 20. yüzyılın yeni Yahudi burjuvazisi, süreç içerisinde cemaat ileri gelenlerinin yönetimi altında yaşamayı reddetmeye ve bu ileri gelenlerin bağlı olduğu Alliance'dan uzaklaşmaya başlamışlardır. İlk dönemlerde Siyonist harekete muhalefet eden AIU'nun, ilerleyen zamanlarda bir yumuşamaya doğru gittiğini, Alliance mezunu pek çok kişinin Siyonist harekete katıldığını söylemek mümkündür.

AIU'nun eğitim sisteminden Türk toplumu da etkilenmiştir. Türkiye 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar başta olmak üzere birçok önemli ismin, eğitim hayatlarının bir dönemini Alliance okullarında geçirmeleri üzerinde durulmaya değer bir husustur. Bu bağlamda çalışmanın bu alanda araştırma yapanlar ve ileride yapılacak çalışmalar için faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alkan, Hakan (2000). *500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudileri* (1.Baskı). Ankara: Günce Yayıncılık.

Almaz, Ahmet (2008). *Tevrat'ın Türk Evlatları* (1.Baskı). İstanbul: Yakamoz Yayınları.

Arslan, Ali (2006). *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*. İstanbul: Truva Yayınları.

Ayverdi, Semiha; Araz, Nezihe; Erol, Safiye ve Sofi, Huri (t.b.). *Ken'an Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (5. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Barokas, Yakup (1987). *Türkiye'de Yahudi Toplulukları*. (Yayınevi belirtilmemiş).

Benbassa, Esther (1998). *Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları* (1.Baskı). (çev. İrfan Yalçın). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Benbassa, Esther ve Rodrigue Aron (2001). *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi* (1.Baskı). (çev. Ayşe Atasoy). İstanbul: İletişim Yayınları.

Besalel, Yusuf (1999). *Osmanlı ve Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler. (1999). Edt. Stathis, Pınelopi (çev. Foti ve Stefo Benlisoy). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ergün, Mustafa (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.

Eroğlu, Ahmet Hikmet (2000). *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*. Ankara: Alperen Yayınları.

Ertuğrul, Halit (2002). *Kültürümüzü Etkileyen Okullar*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Ford, Henry (1974). *Beynelmilel Yahudi*. (çev. Adalet Avanoğlu). İstanbul: Otağ Yayınları.

Galanti, Avram (1995). *Türkler ve Yahudiler* (3. Baskı). İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

Galanti, Avram (2000). *Sabetay Sevi ve Sabetaycılarının Gelenekleri*. (çev. Erdoğan Ağca) İstanbul: Zvi-Geyik Yayınları.

Gedik, Betül(1996). *Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudiler*. İstanbul: Pera Orient Yayıncılık.

Groepler, Eva (1999). *İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler* (1. Baskı). (çev. Süheyla Kaya). İstanbul: Belge Yayınları.

Grosman, Moşe (1992). *Dr. Markus*. İstanbul (Yayınevi belirtilmemiş).

Güler, Ali (1996). *Türkiye'deki Gayri Müslimler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Güleryüz, Naim (1993). *Türk Yahudileri Tarihi – 1*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık.

Gürkan, Salime Leyla (2008). *Yahudilik*. İstanbul: İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Yayınları.

Haydaroğlu, İlknur Polat (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Ocak Yayınları.

Kastein, Joseph (2006). *İzmirli Mesih Sabetay Sevi*. (çev. Orhan Düz) İstanbul: İlgı Yayınları.

Kocabaş, Süleyman (1987). *Türkiye ve Siyonizm*. İstanbul: Vatan Yayınları.

Küçük, Abdurrahman (1990). *Dönmeler Tarihi* (1. Baskı).Ankara: Rehber Yayınları 4.Araştırma – İnceleme Dizisi 2.

Küçük, Yalçın (2006). *Gizli Tarih*. İstanbul: Salyangoz Yayınları, c.1.

Küçüköglü, Bayram (2003). *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.

Lewis, Bernard (1996). *Çatışan Kültürler*. çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Moshe Sevilla – Sharon (1982). *Türkiye Yahudileri*. Jerusalem: The Hebrew University (Yahudi Kültürü Türkçe Yayınlar Serisi 1).

Ortaylı, İlber (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim* (1. Basım). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Öke, Mim Kemal (1982). *Siyonizm ve Filistin Sorunu*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Rodrigue, Aron (1997). *Türkiye Yahudilerinin Batılaşması* “ Alliance Okulları.” (çev. İbrahim Yıldız). Ankara: Ayraç Yayınevi.

Sevinç, Necdet (t.b.). *Ajan Okulları* (2. Baskı). İstanbul: Oymak Yayınları.

Sevinç, Necdet (2007). *Osmanlıdan Günümüze Misyoner Faaliyetler* (5.Baskı). İstanbul: Bilge Oğuz Yayıncılık.

Şişman, Adnan (2006). *XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Tanyu, Hikmet (1979). *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler* (2.Baskı). Bilge Yayınları.

Vahapoğlu, M. Hidayet (1997). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, Eğitim Dizisi 17.

Yalçın, Soner (2006). *Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı-Efendi 2*. İstanbul: Doğan Kitap.

Yetkin, Çetin (1992). *Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler*. İstanbul: Afa Yayınları.

MAKALELER

Akın, Nur (1993). *Balat*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul, s.10–12.

Arslan, Ali (2005). *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudilerin Üsküdar'daki Eğitim Faaliyetleri*. İstanbul: II. Üsküdar Sempozyumu (12–14 Mart 2004) s.291–300.

Aydın, Mehmet (2002). *İstanbul'un Fethinden Önce ve Sonra İstanbul'daki Yahudi Cemaatleri*. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: XIV, Konya, s.5–25.

Aydın, Mehmet (2009). *XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devleti'nde AIU Okullarının Açılması*. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı:7, Konya, s.7–24.

Bali, Rıfat (1995). *“Eliya Karmona” Üzerine Yapılmış Bir Doktora Tezi*. Tiryaki, sayı: 7, Şubat, s.16–20.

Bali, Rıfat (1997). *Hasköy Yangını*. Tarih ve Toplum, cilt: 27, sayı: 159, Mart, s.21–24.

Bali, Rıfat (2001). *Hasköy Yangını*. Tarih ve Toplum, cilt: 35, sayı: 205, Ocak, s.34–36.

Bali, Rıfat (2003). *İstanbul'da Yahudi Ve Fuhuş Tacirleri*. Tarih ve Toplum, cilt: 40, sayı: 235, Temmuz, s.9–19.

Benbassa Esther, Rodrigue Aron (1989). *19. Yüzyıl Sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnaftı*. Tarih ve Toplum, cilt: 11, sayı: 66, Haziran, s.22–27.

Frayman, Erdal (2000). *Aşkenazlar*. Tiryaki, sayı: 36, Mayıs, s.32–34.

Galanti, Avram (1995). *Üç Türkiye Cumhurbaşkanı ve Yahudiler “Kemal Atatürk – İsmet İnönü – Celal Bayar.”* Tiryaki, sayı: 6, Ocak, s.36–40.

Güleryüz, Naim (1993). *Alliance Israelite Okulları*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 1, İstanbul, 1993, s.206.

Güteryüz, Naim (2003). *Doğu'nun Rotschild'i: Kamondo Ailesi*. Tarih ve Toplum, cilt: 39, sayı: 232, Nisan, s.51–57.

Koçak, Cemil (1985). *Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul, s.485–494.

Kula, Onur Bilge (1993). *Türk Yahudi Birlikteliğinin 1492 Öncesindeki Tarihine İlişkin Birkaç Açıklama*. Tarih ve Toplum, Ocak, cilt: 19, sayı: 109, s.6–8.

Mülayim, Ahmet (1993). *Azınlık Okulları*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 1, İstanbul, s.503–504.

Taşdemirci, Ersoy (2001). *Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı:10, Kayseri, s.13–28.

Tekeli, İlhan (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler*. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt: 2, İstanbul, s.456–476.

Ovadya, Silvyo (1993). *Yahudi Okulları*. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, cilt: 7, İstanbul, s.402–403.

Rodrigue, Aron (1986). *Çok Dilli Bir Cemaatin Oluşumu*. Tarih ve Toplum, cilt: 6, sayı: 31, Temmuz, s.17–21.

TEZLER

Özen, Adem (1993). *Cumhuriyetten Günümüze İstanbul Yahudileri*. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sönmezer, Mahmut Haldun (2004). *Modernleşme Sürecinde İstanbul Yahudilerinin Hayatında Sinagog ve Dini Bağlılık*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yeşildal, Mustafa (2006). *Balat'taki Yahudi Kurumlarının Tarihsel Gelişim Süreci*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ANSİKLOPEDİLER

“*Paris*”, The Encyclopedia of Jewish Knowledge, cilt:1, s.417–418.

“*Alliance Israelite Universelle*”, Encyclopaedia Judaica, cilt: 2, s.648–654.

ARŞİV BELGELERİ

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

BOA, Maarif Nezareti Tedrisat-ı Hususiye Kalemi

BOA, Maarif Nezareti Mekatib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği

BOA, Maarif Nezareti Maktubi Kalemi

BOA, Zabtiye Nezareti

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://74.125.77.132/search?q=cache:4h5KLRkWbnwJ:www.kenanrifai.com/hakkinda_yazilanlar/makaleler/makale_08.html+r%C4%B1fai+Alliance&cd=34&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (erişim tarihi: 23.03.2009)

http://74.125.77.132/search?q=cache:t6bO59_oqgIJ:webnews.newsturkiye.net/doaction.php%3Fart_group%3Dbilim.sosyal.tarih%26article_id%3D309+%22evrensel+yahudi+birli%C4%9Fi%22&cd=15&hl=tr&ct=clnk&gl=tr (erişim tarihi: 23.03.2009)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Neslihan KURAN			
Doğum Yeri:	Bursa			
Doğum Tarihi:	1981			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim				
Ortaöğretim				
Lise				
Lisans				
Yüksek Lisans	S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	Felsefe ve Din Bilimleri ABD-Dinler Tarihi	KONYA	2009
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:				
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:				
E-Posta:	neslihankuran@gmail.com			
Adres				